

KÜLFÖLDI REGÉNYÍRÓK

WALDEMAR BONSELS

**EROS
ÉS AZ EVANGÉLIUMOK**

EGY CSAVARGÓ FÖLJEGYZÉSEIBŐL

**A 90-IK NÉMET KIADÁS UTÁN FORDÍTOTTA
SCHÖPFLIN ALADÁR**

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2024
ISBN 978-963-417-593-3 (online)
MEK-24855

TARTALOM

**ELSŐ FEJEZET.
A HALÁL.**

**MÁSODIK FEJEZET.
A TENGHER.**

ELSŐ FEJEZET. A HALÁL.

Egy reggel azt a felfedezést tettem, hogy az egyik csizmám felsőbőrén a varrás kezd fesleni, úgy hogy ha a lábamat kifeszítettem, rés támadt rajta. Elcsodálkoztam, mert a csizmám a talp kivételével tulajdonképpen még elég használható állapotban volt, különösen ha az ember nem vetette szándékosan a tekintetét a sarkaira, amelyek már nem voltak egész egyenesek. Mivel akkoriban viszonyaimhoz és igényeimhez képest tekintélyes állásom volt egy könyvnyomdában, súlyt kellett fektetnem külső megjelenésemre. Elmentem tehát egy cipészhez, akinek Stevenhagen volt a neve és a lakásom közelében egy udvarban lakott.

Mint minden cipész, ez is elmélkedő és művelt ember volt s a csizmám különösen az első tulajdonságának megmutatására adott alkalmat. Olyan kiméletlenséggel tartotta a csizmámat a világosság felé, hogy ez már durvaságnak is volt mondható és aztán olyan komolysággal nézett rám, amely nézetem szerint nem állott semmi arányban a szóban forgó eset jelentőségével.

- Egyelőre csak a varrásról van szó. Csak úgy útközben ugrottam be magához, - mondtam.

- Úgy - felelte ő szavaimat gondosan figyelve. - Nem sokáig fog ön már ebben a csizmában ugrálni.

Ebben az emberben nem volt tapintat, csak úgy a tárgyhoz szólt, nem véve figyelembe, hogy a tárgyhoz egy személy is tartozik. Ezenfelül nagyon is feltűnően kiélvezte a véletlen fölényt, melyet ez a helyzet szerzett neki. Lehet, hogy jobban tettem volna, ha nem szóltam volna semmit arról, hogy csak egy ugrásra tértem be hozzá. Ha a csizmát mogorván és szótlanul tartottam volna elébe, beleköptem volna a szobába és káromkodtam volna, akkor rólam és a csizmámról egy általános kép alakult volna benne, amelyet jobban átlátott volna és belső ellenállás nélkül fogadott volna el. Most nyilván az volt a véleménye rólam, hogy többnek akarok mutatkozni, mint amennyi vagyok, hogy ruházatom silány állapotát bizonyos tekintetben véletlennek akarom feltüntetni és valami különbnek tartom magamat, mint más hasadozott csizmájú emberek.

Azt gondoltam, legjobb, ha az ember nyíltan beszél ezekről a dolgokról ezzel az emberrel és ezt bizonyára meg is tettem volna, ha a szürke égről nem szakadt volna az eső. A napom egyhangú kötelessége súlyosan nehezedett a tudatomra. A nyár vége felé hajlott és engem kínzott a tanácstalan szomorúság a sorsom és a jövőm miatt. Micsoda szakadék tátongott a várakozásaim és a kilátások között, amelyek számomra kínálkoztak! Napról-napra csak a reményeimből éltem, ez volt a mindennapi kenyerem. Az ilyen emberek függnek a napfénytől. Aki azonban tudja, hogy mit kell tennie, az megteszi esőben is; határozott célra lehet törni akár viharban is, de a remény a napfénytől és a melegtől függ, mint a csira a földben.

Mialatt a mesterember szerszámai megzördültek, éreztem, hogy növekszik bennem a nyugtalanság halálos szomszédjával, a rombolás ösztönével. Felálltam tehát ülőhelyemről, az ablak melletti padról és harisnyában kimentem az ajtón át a folyosóra, csak hogy mozogjak tehetetlen elégtelenségemben. A cipész szobája a földszinten volt, egy sötét folyosó vezetett tovább a szűken és hiányosan épült hátsó házba, jobbról és balról ajtók voltak és a végén egy lépcső, amelyen az első emeletre lehetett fölmenni. Ekkor a homályban reménytelen sírást hallottam, amelyet nem szakított meg zokogás, úgy hangzott, mint egy sívár, csöndes ének. Ezeknek a hangoknak a hatása alatt, amelyek fogva tartottak, fölszakadt a mellemben egy forró ér, úgy éreztem, a benne tátongó üresség, amelytől az imént még szenvedtem, ki van töltve valami hirtelen jóérzéssel. Felmelegedtem és hálát éreztem anélkül, hogy tisztába tud-

tam volna jönni, hogy történt ez. Mintegy valami belső parancsnak engedelmeskedve kinyitottam az ajtót, amely mögül a panaszos hang hallatszott és beléptem egy alacsony szobába, amelyben egy asszony térdelt a tűzhelynél a kialudni készülő tűz előtt, szorosan az ablaknál pedig egy ágy állott, amelyben egy leány aludt. De minden csendes volt a szobában.

A csak áttetszően elfüggönyözött ablaktábláról a fénytelen napvilág mint valami fénytakaró esett a nyugvó leány arcára, amely valószínűtlenül csillogva ágyazódott be a felbontott hajába. Ez a haj fekete volt, mint a szén. A karjai jobbról és balról a testéhez simultak, amely kidomborodott a könnyű takaró alatt s egyenesen volt elsimítva, mint egy halotti lepel. A nyugvó lény azonban élt, láttam, amint a melle emelkedik és süllyed a lélekzétvétel alatt, de egyúttal azt is felismertem, hogy beteg és az élete határán áll. Az asszonyhoz, aki fölállt és szó nélkül nézett rám, így szóltam:

- Ha megengedi, meglátogatom önöket.

Az asszony habozva nyújtotta a kezét, lassan bólintott és egy széket tolt felém, amelyet letörölt a kötényével.

- Valaki küldte önt hozzánk? - kérdezte.

Nélkülözésektől sápadt arcán a kezdetbeli tanácstalanság nyugodt figyelemnek engedett tért, amely kíváncsiság nélkül próbált olvasni az arcvonásaimban. Nem feleltem a kérdésére, mert úgysem értette volna a feleletemet és mert nem akartam olyan szavakat mondani, melyek nem feleltek meg belső állapotomnak. A szomorúság valami sajátságos szabadságot ad az embereknek, mert a kicsi gondok zűrzavarából egyetlen célra irányítja a szemet, akármily homályos is ez a cél. Az örömmel közös tulajdonsága a szomorúságnak a kizárólagosság és belső magatartásunkat a mindennapi korlátozottságból magasabb várakozások világába emeli. Talán ez az asszony is ezért nem tekintette váratlan megérkezésem különösségét mint valami rendkívüli vagy akadályozó dolgot. Egykedvűbben fogadta, mint más, szokásaikban megszilárdult emberek tették volna.

- Hogy van a lánya? - kérdeztem.

Ez a kérdés nem hatott szokatlanoknak, mert az anya mindig föltételezi, hogy a világ el van telve gyermeke miatti bánatától. Így tehát egyszerűen felelt:

- Ha Aszja csak egyetlen egyszer mondana valami panaszszót, jobban érezném magamat. Mindig azt gondoltam, hogy ez a betegség rejtve marad a szenvedők előtt, de ő tudja, milyen beteg és bánat nélkül beszél a haláláról.

- Talán ez megkönnyebbülés neki - feleltem én.

- Mégis csak az én gyermekem - mondta ő és rám nézett.

Erre nem tudtam választ adni és Aszjára néztem. Arcának nyugalma betöltötte a szobát. A szemhéjak a szemén voltak a legvilágosabb pontja ez arc emberi szegénységből, álomból és messzeségből való tájképének. Az ágy mellett egy kis asztalkán tálca, gyertya és kancsó állott. Egy piroskötésű könyv, amelyből néhány különvált lap papír nézett ki, egy virágváza és egy darab kenyér között feküdt.

- Sokat olvas Aszja? - kérdeztem én.

Az anya bólintott.

- Én járok a könyvekért, de az emberek nem szívesen adják kölcsön. Ha önnek volnának könyvei...

- Hozhatok - feleltem - még ma.

Az anya mosolygott.

- Ez igazán szép volna. Aszja majd beszél önnel arról, hogy mi olvasni való van a könyvekben. Ha napról-napra és éjjelről-éjjelre egy helyt fekszik valaki, hálás lesz és kevesebbel beéri, mint azok az emberek, akiknek megvan mindenük és járnak és élnek, ahogy akarnak. Ha a halottaknak még volnának érzéseik, biztosan hálásak volnának minden vízcseppért, amely átszivárog a koporsójuk falán. Nekem még volna erőm sokat tenni, ami a gyermeknek segítséget hozna, de számunkra már nincsen segítség és a várakozás, mikor az ember semmit sem tud cselekedni, bátortalanná tesz, mivel nincs már remény... Gyakran lesújt már ez az élet és azt hiszem, nem tudom többé elviselni.

- Mikor az ajtaja előtt elmentem, ugyanezt gondoltam.

- Ha még maradni akar, amíg Aszja felébred... - mondta az asszony habozó várakozással. Kendőt vett a vállára, a szatyort a karjára és készült a szobát elhagyni.

- A csizmám Stevenhagen úrnál van, beletelik még egy kis időbe, tehát maradok...

- Aszja örülni fog, hogy valaki meglátogatja.

Még egy kis csöngettyűt tett az ágy mellé, felsóhajtott, hosszú pillantást vetett a betegre és kezét nyújtott nekem.

- Ha meg nem feledkezik a könyvekről?

Megigértem és az ajtóhoz kísértem őt. Még egyszer visszajött: a kávé a sütőben van, ha akarok belőle, vagy ha talán Aszja kérné. Ő maga délig a papirgyárban lesz.

Mikor az ajtó becsukódott, ránéztem az alvó leányra és találkoztam a tekintetével, amely nagyra tágulva és sötéten nyugodott rajtam. Egy alig észrevehető mosoly elevenítette meg kissé pajkosan az arcvonásait és halk nevetéssé lett, mikor a jelenléteimet próbáltam megmagyarázni.

- Tudom már - mondta. - A csizmájára vár. De miért vár nálunk?

- Hát maga ébren volt?

- Az anyám nehezen tud elmenni, ha nem alszom és mivel mégis el kell mennie, úgy teszek, mintha aludnék, hogy könnyebben jusson el. Hogy kerül maga hozzánk?

- Mikor a folyosón átmentem, sírást hallottam és beléptem. Az ember sohasem tudhatja...

- Senki sem sírt ebben a szobában.

- Nekem úgy tűnt fel.

- Maga könyveket akar nekem hozni? Hát arra kíváncsi vagyok, hogy milyenek lesznek. Sok könyve van?

- Ha becsületes akarok lenni, egyáltalán nincsenek könyveim, elkallódtak vagy a szülei házam padlásán hevernek, ez pedig nincs ebben a városban. De majd szerzek, ez nekem könnyen megy.

- Ne fáradjon vele - mondta lassan, mosolygott és maga elé nézett. Visszaautasításában, amely semmi esetre sem volt szerénység, mindazonáltal nem volt semmi bántó.

Úgy éreztem, mintha a világ, amelyben még az imént éltem, hirtelen egy másikkal cserélődött volna ki, mintha a langyos, nyomasztó levegőből, amely tele volt szegényességgel és a készséges részvételre való bizonytalan hajlammal, hirtelen érdes széljárásba kerültem volna és olyan körbe, amelyben nem segítsérről van szó, hanem arról, hogy az ember megállja a helyét. Azt gondoltam: no lám, most itt ülsz...

Mikor azonban aztán fölemeltem a tekintetemet és nyugodtan belemélyesztettem ennek a lánynak a szemébe, megértettem, mennyiben bántottam meg a részvét érzésével. Azt gondoltam magamban, hogy legjobb lesz, ha ezt megmondom neki és habozva elkezdtem:

- Mikor ebbe a szobába beléptem és körülnéztem benne, mikor a maga anyját és magát megláttam, az a kínzó büntudatom volt, amelybe a részvét tudja az embert taszítani. Mióta azonban a maga szemének nyugodt világosságában állok, nem vagyok semmiben sem bűnös. A maga szeme szabaddá teszi a szívet.

A leány felegyenesedett, a könyökére támaszkodott és olyan nagy csodálkozással nézett rám, hogy mintegy önmagamtól megijedtem. Mit is mondtam hát? - gondoltam magamban. - Gyöngye szédülés fogott el, úgy rémlett nekem, mintha évek óta elfelejtettem volna valami megnevezhetetlent, amit pedig titokban mégis kerestem.

- Így hát mégis eljöttél - mondta a leány szégyenlősen és lassan, de nagyon érthetően és mikor én újra fölemeltem a tekintetemet, láttam, hogy olyan halavány, mint az ágya fehérenműje.

Mivel nem volt bátorságom hinni, habozva kérdeztem:

- Kit vártál?

- Mindnyájunk számára csak egy ember van, akit te-nek szólítunk.

Soha még a szívem olyan fájdalmasan nem remegett, mint e szók alatt, sohase dobálták még ennyire ide-oda megfoghatatlan hatalmak. Remény és bátorság, kételkedés, babona és bizalomérzés omlott rám, mint megannyi fényáram és éjjeli felhő. A világ és az emberek elrontottak, gondoltam magamban, mert hogy habozhatik a hitem ennek a jótétéménynek a kapujában, mi akadályoz abban, hogy ebbe a kertbe belépjek és az legyen, ami vagyok s amit mindig bizonyítani reméltem, önmagamnak és mindenki másnak? Szégyelem magamat, hogy ember vagyok, gondoltam. Ennek vagyunk mindnyájan a betegek. Ettől azonban a gyógyulás világossága, amely felém áramlott és amely egyúttal belőlem tört elő, olyan erős lett bennem, hogy a szemem káprázott a fénytől.

Aszja fölemelkedett fekvő helyéről. Hozzám jött és a karját a nyakam köré tette. Láttam az arcát szorosan a magamé előtt és tekintetének most már nyugodttá vált és bizodalommal teljes figyelmessége előtt, tudtam, hogy meg fogom állni a helyemet. Erre megértettem, mi a hála; de hogy mennyit éltem át ezekben a pillanatokban, azt egy egész élet nem tudja fölmérni. Azt hiszem, igazság szerint mindnyájan csak néhány pillanatig élünk, minden más csak sejtés, emlék és remény. Ez azonban igazság volt és ezt meg is mondtam Aszjának, mert különben nem tudtam boldogságom fenyegető komolyságában semmit mondani.

Nagy szemének fény-mélységei látszottak az egyedüli dolognak, ami előtt állottam. Ő most már megint csöndesen feküdt, közvetlen előttem, nyugvóhelyén és rám nézett. Egy ideig egyikünk sem szólt, én tehát leültem az ágyára, úgy hogy szemben ültem vele, ő kinyitotta a tenyeremet és beletette a kezét, melegen és szilárdan, a hátával lefelé, mintha valami eleven nyugvóhelyre ágyazná be.

- Nagyon beteg vagy? - kérdeztem.

Bólintott és mosolygott.

- Meg fogsz gyógyulni?

A fejét rázta, de a mosolya megmaradt.

A túlhajtott érzés állapotában voltam, mint valami lelki térben, amely sem a boldogságot, sem a fájdalmat nem tudja magába foglalni. Olyan érzésem volt, mintha az élet nélkülem vonulna el és mégis éreztem, hogy először sodródok folyamában. A partok vonulnak tovább, gondol-

tam, úgy tűnik fel nekem, mintha én csöndesen állnék egy helyben és a partok vonulnának tovább, holott igazság szerint én kerültem most először az élet mozgásába és ime, látom, hogy vonulnak el a régi tartalmú értékek.

Aszja beteg és meg fog halni, gondoltam aztán, sajátos józanul, de a gondolatom értelmét felfogni vagy hinni nem tudtam. Nem lehet úgy igaz, ahogyan eddig igaznak tartottam, tűnődtem nehézkesen, mert különben mit jelent ez a mosolygás, ez a mosolygás, melyet régi emlékből ismerek? Így mosolygott az anyám, mikor tréfálva hozott valami rossz hírt, amely mögött azonban alapjában véve mégis rejtőzött valami örömteljes kijelentés. Ő mosolygott így, aki akkor még mindent lehetségessé tudott tenni, amit gyermeki szívem kívánt és akiről tudtam, hogy a végén mégis meg fogja tenni, mert az én szenvedésem neki fájdalmasabb volt, mint nekem.

Erre Aszja így szólt:

- Az egészségesek nem sejtik a betegség lényegét és mindig félnek tőle. Aki azonban beteg volt, az tudja, hogy a betegsége idejére való visszaemlékezés nem mindig komor és vigasztalan, mint ahogy azelőtt félt tőle, szállhat valami fényesség is ezek fölött a napok fölött, amely még a fájdalmakat is el tudja feledtetni. Ez a fény abból a szabadságból tör elő, amelybe minket az igénytelenségünk vezet, amely lassankint egyre jobban bekövetkezik, amíg az ágyban fekszünk. Megbetegedni fájdalmasabb, mint betegnek lenni, mert képzeletben a lelkünk még hozzákötve érzi magát az érzékek világához, amelybe zárva volt és az új szabadságát csak lassan értjük meg. De beáll akaratunk ellenére is és egyre jobban eljutunk a mulandónak a régióiból az elmúlhatatlannak a birodalmába. Minden betegség a lélek feloldozása az érzékek világának a bilincseiből. Azt hiszem, a halál a szabadság e magaslatainak legfényesebb csúcsa tud lenni tudatunk számára.

A leány hévvel és egyszerűen beszélt, de a meggyőzés kívánsága nélkül. Soha életemben nem hallottam semmi olyan világosan érthetőt, mint ennek a hangnak az értelme. Mintha egy álló alak állna a fekvő mögött, egy másik alak, amely azonban ugyanaz, egy lény, amelynek nincs szüksége szavakra, hogy érthetővé tudja tenni magát, hanem tisztán és magától értetődően beszél azáltal, hogy így van alkotva és nem másképp. A kinyilatkoztatásnak hallgatag fensége áradt ki belőle, mintegy kigyógyulva értékből és értéktelenségből.

Odakinn a reggel kissé kivilágosodott, az eső nem esett már és a fény derengése, amely a szobába esett, elárulta, hogy magasan felettünk összevegyültek a felhők a napfényvel. A szobában levő tárgyak, melyek gondosan voltak elrendezve, józan önállóságot nyertek a szememben, mint értelmes és eleven lények, amelyek megmerevült készenlétben várakoztak. Néztem ezeket a holmikat és ennek a reggeli órának a sajátossága foglalkoztatott. Az ilyen reggeli órák a lakószobában idegenek lettek rám nézve, gondoltam magamban, hol voltam mindig ebben az órában? Legelső gyermekkorom óta nem éltem át többé ezeket az órákat. Ha beteg voltam és nem mehettem iskolába, akkor értem meg őket, vagy vasárnap. De akkor már mások voltak.

Aszja keze még mindig az enyémben feküdt. Lehúnyta a szemét és én lenéztem az arcára. Az arcvonások életfénye előmlött a halántékok és arcok halvány színű formáin, amelyeknek tónusai nem különböztek. Minden valami nyugodt sápadtságba volt ágyazva. Szemöldökének ívei szélesek voltak és mély feketék, a szemhéjai a legvilágosabbak. A szempillái sűrűen és sötéten nyugodtak arcán, mintha bársonyból volnának, a szája pedig, melynek ajkán alig volt a pirosnak egy árnyalata, olyan eleven volt, hogy megremegtem bele. Borzalommal és áhítattal néztem erre a szívnehezítő édességre, amelyből mintha tavaszi napfény kelt volna ki.

A szegénység és bánkódás kábulata fogott el, amely teljesen átalakított, de egyúttal ki is virágzott a szívem. Ekkor tudtam, ez a kezdet és a vég. Ez az igazolás, gondoltam és elfogad-

tam az ítéletet. Az az érzésem volt, hogy nagyon-nagyon öreg vagyok és ezt a tudatot mégis egy megvívhatatlan ifjúság mindenhatóságán mértem le és ismertem fel. Vesd fel a szemedet és szólj újra hozzám, meg vagyok zavarodva és a biztosságomat mégsem szeretném olyan lényeken és dolgokon visszanyerni, amelyekben most már nem tudok hinni és a melyeket sohase fogok többé szeretni. A te szád életjelképe egyetlenegy pillanatban halomra döntött egy világot.

Még sok mindenfélét beszéltünk egymással, ezt is, azt is, ahogy a pillanat hozta magával, de mikor semmis dolgokról volt is szó, akkor is minden ami lélekben történt velünk, a lényegnek azzal a tiszta fontosságával birt, amelyet a tisztelet és szerelemnek boldogító óvatossága teremt. Sejtettem annak a világnak az átlátszóságát, amelyben ez a lélek élt és a kívánságom hatalmasan fölébredt bennem, mint a szomjúság. Mikor észrevettem, hogy a leány elfárad, anélkül, hogy maga érezné teste kimerültségét, elhagytam őt és elmentem, anélkül, hogy megígértem volna, hogy visszajövök, mert ez magától értetődött és az ilyen ígéret úgy tűnt volna fel előttem, mintha azt mondtam volna, hogy nappal van, vagy megint éjszaka lesz. Valahol, az emlékezés homályos messzeségéből még ismerősen, mint valami más csillagon, ült Stevenhagen a cipész, aki a csizmáimat kezelésbe vette. Csodálkozva nézett rám, mikor beléptem hozzá. Hallgatva a szoba egyik sarka felé mutatott és a térdén levő cipőt újra a vízzel telt üveggolyó elé tartotta, amely mögött egy lámpa égett. Kikerestem a magam csizmáját a nyomorúságos állapotban levő idegen lábbelik közül, amelyek mint megannyi nagyjában elrendezett csavargó-pár álltak a padlón. Megkérdeztem a tartozásomat.

- No ki lehet bírni, - mondta az öreg.

Leültem egy ülőkére és fölhúztam a csizmámat.

- Hol volt? - kérdezte a cipész.

Megmondtam neki és ő megállt a munkájában, felém fordult és rám nézett.

- Ismeri Aszját?

- Igen - mondtam én - még nem régóta, de örökre.

Tovább is kutatva vizsgált engem, mosolygott, látszólag hálásan ezért a vallomásért, de hallgatott és végül visszafordult munkájához. Mikor pénzt adtam neki váltani, félretolta a pénzdarabot, megrázta a fejét és egy mozdulattal fölszóltott, hogy vegyem vissza a pénzemet.

Rögtön megértettem, visszavettem a pénzdarabot és eltávoztam.

Vajjon úgy van-e az, gondoltam odakinn, mikor céltalanul és mégis sietve mentem át a nedves utcán, hogy elegendő veled ismeretségben lenni, Aszja, hogy mindenki, aki téged ismer, barátommá legyen?

Az emberek arca, az utca lármája és a házak falai kezdtek rám nehezedni. Ha horizontokat, mezőket és növényeket látnék, gondoltam magamban, jobban meg tudnám őrizni a hitemet és a vidámságom megállná a helyét. Miért szóltok rám, miért kerítetek hatalmatokba, miért rángatjátok ki a lelkemet a testemből, ti nevek és képek, feliratok és kirakatok, harangok és hangok? Szomorú sietségtek és üres fáradtságatok, sóvárgás nélküli sivárságatok és honvágy nélküli bánatokat félrevezet és elárul engem és megvetésre méltóvá tesz számomra mindent, aminek kedvéért csak élni akarok. Kicsaljátok a lélekből a hazáját.

Ilyen gondolatok közben jutott eszembe, hogy könyveket ígértem Aszjának és bár szavai, amelyek egykedvűen és tartózkodón kérdezték ezt a szándékomat, nem árultak el valami különös bizalmat annak az értékeiben, amit esetleg hozni fogok, mégis elhatároztam, hogy szándékomat végre fogom hajtani és a leány véleményét a lehető legkellemesebben változtatom meg.

Mialatt az utcán átmentem az esőben, hirtelen rágondoltam a foglalkozásomra, a napi kötelességemre, a nyomdára és a kenyéradómra. Három órája várnak már rám, igazolatlanul maradtam el, az a veszedelem fenyeget, hogy komoly rosszalást idézek elő és el fognak bocsátani. Mikor azonban magyarázaton gondolkoztam és azon tűnődtem, ne intézzem-e el Aszja ügyeit inkább szabad déli óráimban, hirtelen olyan elhatározásra jutottam, amely a boldogító szabadság öntudatával töltött el. Elhatároztam, hogy egyáltalán nem megyek többé a nyomdába és régi kötelezettségemet fölcserélem egy becsesebbel, azzal, hogy Aszja szolgálatára leszek, amíg életben van. Mit jelentettek nekem a külső veszteségek a belső feloldozottság boldogságához képest, mialatt ebben az elhatározásomban mintegy új erőre kapva mentem tovább? Egy még bizonytalan sejtés, hogy mulandót cserélek el elmulthatatlanért, egész valómat örömmel töltötte el. Azt is tudtam, hogy szükség esetén nem fog nehezemre esni valamiféle új foglalkozást találni, amely megvéd az éhezés ellen, aminthogy az ilyen óránként rendelkezésére áll az olyan embernek, aki kész mindenféle munkát vállalni.

Tíz és tizenegy óra között volt. Rövid időre élveztem ezt a szokatlan órát, amelyet az utóbbi hetekben csak nyomott hangulatban és elkíváncozva nézegettem az üzleti óra józan számlapján. Most azonban fel kellett az órát használnom és arra gondoltam, hogyan juthatnék legkönnyebben könyvek birtokába. Pénzem kevés volt és ezenkívül beláttam, hogy nemcsak könyvek szerzésére való alkalomra, hanem jószándékú tanácsra és részvétteljes gondoskodásra is van szükségem. Ekkor eszembe jutott, hogy alkalmilag korrektúra íveket hordoztam a nyomdából egy nagyon művelt és nagyon jómódú úriembernek, aki a filozófia doktora, műtörténész és író volt. Kénytelen voltam az előszobájában várni, amíg átnézi a korrekturákat és egyszer, mikor a szolgája a dolgozószobájába lépett, az ajtón át egy hatalmas könyvespolcot láttam, amely a mennyezetig csillogott a régi és új könyvek aranyozásától és színeitől. Gondolkodás nélkül határoztam el magamat, hogy megpróbálom ettől az úrtól könyveket kapni. Szándékom szokatlanságától kissé szorongott a mellem, de egyúttal felébredt bennem a vakmerőség és a különösség gyönyöre is, az a hajlam, hogy a hagyományos életforma minden kötelékét fölcseréljem egy bátor emberség nagyszerű mozdulatával, amely egész ifjúkoromon át sok szenvedést és boldogságot szerzett nekem, megalázásokat és diadalokat, gyűlöletet és szeretetet.

Mialatt elindultam a kertváros felé vezető úton, ahol a közismert, sőt a maga mesterségében hírneves ember háza volt, száműztem a meggondolásomból minden előzetes elhatározást valami meghatározott föllépést illetőleg és elhatároztam, hogy egészen a pillanat kedvezésére vagy kedvezőtleniségére bízom magamat és csak annak fogok engedelmességni, amit a helyzet sugall. Ha elutasít, gondoltam, akkor csakhamar megint az utca ugyanezen helyén leszek, amelyen most járok és itt igen jól érzem magamat. Ezután azonban a gondolataimat elfátyolozott komolyság vontá be, mert feltűnt előttük Aszja alakja és az ő mosolya volt kísérem. Ekkor azt gondoltam, hogy tudom: minden úgy fog jönni, ahogy jönnie kell és jogomban éreztem magamat.

Mikor a magas vas kertkapuhoz jutottam, megnyomtam a csengőt és vártam, hogy a házi-szolga lejöjjön a kavicsos úton a ház oldalt levő bejáratát elfödő fák mellett. Ezúttal azonban egy szobalány jött. Nem nyitotta ki a kaput, hanem a rácson keresztül kérdezte, mit akarok.

- Bemenni, - mondtam egyszerűen.

- Ja úgy, - mondta ő és megmustrált engem - maga a nyomdából jön.

Nem várta be feleletemet, hanem felhúzta a rácsos kaput, gondosan bezárta mögöttem és aztán előttem ment a várószobáig, melyet már ismertem. Aztán óvatosan a dolgozószobába vezető ajtóhoz ment, előre hajolt, habozott egy ideig, majd halkán és rendkívül tartózkodóan hármat kopogott. Olyan volt ez, mintha a nehéz tölgyfa-ajtó törékeny volna. Nekem úgy tűnt fel, mintha a szóban forgó úr, mint nem egy elkényeztetett ember a kívánságai iránt való

túlságos kímélettől türelmetlen lett, mert nagyon barátságtalanul hangzó: «No, mi az?» hallatszott és a szobalány alig merte az ajtót kinyitni. Eközben egy tartalom nélküli tekintetet vetett rám, olyan tekintetet, amilyen azoké szokott lenni, akiknek belső szeme másképp van irányítva, mint a külső.

- Egy fiatalember van itt a nyomdából, - mondta a küszöbön megállva.

- Jól van. Mit hozott? Adja ide.

A leány erősen intett nekem a kezével, hogy adjam neki, amit véleménye szerint az urának hoztam.

- Nem hoztam semmit, - mondtam. - Beszélni szeretnék a doktor úrral.

Most a szobalány teljesen belépett a szobába, de csak behajtott a maga mögött az ajtót, úgy hogy tisztán hallottam a hangos férfihangot.

- Valamit el akar vinni? Nincs nálam semmi. Mindent elküldtem.

Mikor az ajtó megint kinyílt, a doktor egyenesen én rám kiáltott:

- Na, mi az? Jöjjön hát be.

Beléptem és el voltam ámulva ennek a szobának az előkelő pompájától. Egy nehéz vörös szőnyegre léptem, az erkélyablakokról tompított fény jött a hatalmas íróasztalra, amely a hatalmas helyiség közepén állott, körülbástyázva egész a mennyezetig magas könyvszekrényektől és polcoktól, amelyek a falba voltak beépítve. Jobb oldalt egy sötétszínű tölgyfaasztal kínálkozott kerek támlájú bőrszékekkel a homályos háttérből, mellette pedig egy széles heverő állott, megterhelve himzett takarókkal és nagyszámú sokszínű párnával, amelyek számát siettemben legalább százra becsültem.

A doktor úr az íróasztalánál ült és felém fordult, egyik kezét székének támlájára támasztva, úgy hogy felkönyöklő könyökén át nézett rám. Az ujjai közt szivart tartott, amely olyan nagy és vastag volt, mint egy fenyőtoboz és világoskék füstvonal szállott föl belőle, amelynek világosszínű élete csodálatosan húzódott át a háttér homályán.

Nekem úgy tetszett, a doktor urat nem érinti kellemetlenül a figyelem, melyet szobájának szentelek. Csak egy kis idő múlva mondta öntetszelgő mosollyal:

- No hát, mi baj?

Egyszerű szavakkal előadtam az ügyemet, anélkül, hogy oda nem való fordulatokkal vagy szerénytelen magától értetődéssel a leplezett fenhéjázás látszatát keltettem volna szavaimmal. Nem az én hibám, hogy a beszélgetésünk csakhamar úgy folytatódott, hogy a házigazdát fölingerelte.

- Könyveket akar tőlem? - kérdezte vontatva és olyan hangsúllyal, mintha cipőt kértem volna az asztalostól. - Csak így, átabotában, hiszen ez mégis... azt kell mondanom, igazán különös kívánság. Kicsoda maga tulajdonképpen, azaz hogy...

- A nevemet és lakásomat majd később felírom, ha könyveket kapok öntől. Mikor egyszer a könyvnyomda megbízásából önnél jártam, láttam az ajtó nyílásán át a könyvekben való gazdagságát és önre gondoltam ma reggel, mikor a beteg lánynál voltam.

- És erre... én azt hiszem, maga meg van bolondulva. Ne vegye rossz néven, de csak úgy rátörni minden előzmény nélkül, ilyen kéréssel az emberre, ez már mégis több, mint szokatlan dolog. Nyilván azt hiszi, valami buta embert fogott bennem?

- Nem, - mondtam én. - Az ember nem jut mindjárt a helyes gondolatra.

A megszólított úriember úgy tett, mintha abból a szempontból vizsgálná ezt a mondatot, hogy az értelme egyértelmű-e és közben a szőnyegre nézett, mintha újra végigvizsgálná az ornamentumait. Aztán felállt és felém lépett.

- Ez semmi esetre sem volt a helyes gondolat, csak úgy ajtóstól rám törni a házat. Hát nincs elég könyvkereskedő, vagy ha önnek nincs pénze, kölcsönkönyvtár? Csakhogy persze itt valami más dologról van szó.

Elővette a pénztárcáját és elkezdett rövidlátó szemeivel keresgélni benne, mialatt az ujjai ide-oda forgatták a pénzdarabokat.

- Csak azon csodálkozom, hogy miképpen tudott hozzám beférkőzni. Ön visszaélt a főnökének a bizalmával, barátom. Mióta ismeri azt a leányt?

Nem akartam zavarni a pénzdarab kiválogatásában s ezért megvártam, melyikre esik haragos és akaratlan házigazdám választása. Megtudni nem tudtam meg soha, mert nagy tapintattal a csukott kezében nyújtotta felém. Mindenki más biztosan két ujjá közé fogva, nyíltan nyújtotta volna oda.

- Ön nagyon készséges, - mondtam én anélkül, hogy hátrább léptem volna. - De egy kicsiny pénzösszeg én rajtam nem segít. Ha ön nem akar könyvet kölcsön adni, akkor dolgom végezetlenül kell az útamra mennem. Én azonban ezt nem akarom tenni, mielőtt egy utolsó kísérletet nem teszek, hogy önt meggyőzzem arról, hogy sem meggondolatlan és könnyelmű ötlet, sem a meg nem érdemelt előny vágya nem hozott önhöz. Ha rágondolok a szórakozás, a tanulás és fölemelkedés, az emberi öröm és az emberi részvét ama gazdagságára, melyet ön a szobájában összegyűjtött, mindarra a kitért és ki nem tárt boldogságra, amelyet ezek a könyvek rejtegetnek, akkor egy pillanatra igazságtalan dolognak tartom, hogy ez a színes világ itt, lelki és földi tájképeivel elrejtve és használatlanul heverjen, holott néhány házzal odább egy ember, akinek rövid idő múlva ezzel is és sok mással is fel kell hagyni, vágyódik azután, hogy egy pillanatra elfelejtse szegénységét és végzetét.

Rövid szünet állott be, mikor én elhallgattam. Egy méreggel és csodálkozással tele, különös tekintet ért engem, akaratlanul is az arcvonásaimon függött, körülsíklott rajtam, megvetővé lett és végül egy kíváncsisággal és leereszkedéssel tele mosolyban oldódott fel.

- Jól van, jól van - mondta ő. - Nekem ugyan hiába fecseg.

E csúf szavak után hirtelen elfogult jóindulat tört át arckifejezésén, amelyet nem vártam és melyet nem tudtam magamnak megmagyarázni, pedig ez volt az egyetlen, ami hatással volt rám. Valószínűleg az előbb az erejét akarta nekem megmutatni, mielőtt a gyöngeségét elárulná, gondoltam és ettől elbátortalanodtam, mert újra felismertem, mi számít az emberek előtt erőnek és mi gyöngének.

Mivel a természetem és öntudatlan hajlamom mindig arra vitt, hogy egy út folytatását ott keressem, ahol a legmélyebben láttam át a jelenségek világának zűrzavarán, a feleletemben arról beszéltem, amit most felismertem és így szóltam:

- Miután most a szavával bebizonyította nekem, mennyire föl van vértézve a ravaszságom ellen, a szíve bizonyára meg fogja találni a szabad utat a jósága számára.

A velem szemben ülő úr erre szélesen és ügyetlenül elnevette magát, úgy hogy egy pillanatig sajnáltam. Nem engedtem azonban ennek az elutasításnak, hanem újból felvértéztem magamat, mert el voltam határozva, hogy elérem a célomat. Halkan kínzó kétely rágódott mélyen bennem és egy pillanatra gyűlöltem ezt az embert, aki eltaszította gondolataim finom kapcsolásának értékét, mintha valami bolond szólna hozzá. Gyűlöltem az erőt benne, amely nem volt más, mint nyersesség, amelyet gyűlölni fogok, amíg lélekzem s amely ott leselkedik

minden ész és szabadság kapujában és férfiasságnak nevezi magát. Miután még azt is mondta: «ez nem volt rossz felelet», - csaknem elbátortalanodtam, mert a dicséret abból a világból, melyet megvetünk, rosszabb, mint a korholás abból a világból, melyet szeretünk.

- Honnan került maga ide tulajdonképen? Kicsoda? Végzett iskolát? Feleljen hát.

- Hagyjon nekem békét, - mondtam érdesen. - Nem fogja olyan olcsón visszaszerezni a fölény érzését, melynek hiányát érzi, mint valami mankónak. Mi gondja önnek arra, hogy honnan kerülök ide? Módot akar nekem arra adni, hogy nyilvánvalóan félrevezessem, hogy ezáltal könnyebbé váljak nem hinni nekem? Már régóta hisz nekem. Nem engedem magamat olyan térre csalogatni, amelyen önnek már csak azért is igaza marad, mert egy magasabb álláspontot cserél el egy alacsonyabbért.

- Ez tehát egész egyszerűen szemtelenség, - mondta ellenfelem barátságosan. Nevetett és kényelmesen és biztosan helyezkedett el a székében.

- Foglaljon helyet, - folytatta a jóindulatú parancs és szkeptikus kíváncsiság megváltozott hangján, melyben benne volt a veresége. - Magának teljesen igaza van. Rongy embernek kellene lennem, ha ezt nem ismerném el. Könyvet azonban nem kap.

Micsoda egy nyomorúságos kerülő út ez a fél barátságosság, - gondoltam magamban. Kihúzza a nyilakat a melléből, letöri a hegyüket és úgy tesz, mintha tompák lettek volna. Hamarabb fognak a folyók hegynek futni, semminthogy korom egy embere elveszítse fanatikus hitét a közepszerűség diadalában. Félttem a föltoluló undortól, amely még mindig lefegyverzett és túlságosan sietve egy új eszköz útjára vettem magamat. Nem szabad beleegyezni ebbe a félig való mulatságosságba; azt tudtam, hogy máskülönben ez az ember beleránt a vereségébe és a végén mégis megkapom a pénzdarabot, amelyet még mindig az ujjai közt szorongat, mintha valami zsebmetszésből származna. Ezenkívül, amint erre a pénzdarabra gondoltam, eszembe jutott, hogy néhány könyv, amelyeket végül talán mégis csak kölcsön kapok, valószínűleg nem valami sokat jelent a barátnőm számára, mert nemcsak a könyveimről való kérdezősködése, hanem az arckifejezése is elárulta, milyen nehéz az igényeit kielégíteni. Arra is gondoltam, hogy ez az egész erő, amelyet erre az órára fordítottam, már túlságosan nagy is, semhogy néhány kötet kölcsönkapott könyv igazolni tudná. Sokkal többet kellett elérnem. A balsikerem abban állt, hogy a követelésemmel nem állott arányban a ráfordított erő. Mi tehetné bizalmatlanabbá ezt a szorongatott hitetlent, mint igénytelenségem?

Mialatt én így tünődtem, a velem szemben ülő úriember leplezetlen figyelmességgel nézett engem, némileg elfogult kíváncsisággal, amelynek fénye azonban egyáltalán nem keltette bennem azt a félelmet, hogy kitátott szemgolyóival keresztül is néz rajtam. Így hát önmagam-ban biztosan mondtam:

- Ha azt a gyűrűt nézem, amely a kezén van, amely bizonyosan csak egy csekély részét teszi ki az ön nagy gazdagságának és arra gondolok, hogy már ebben is megvan az a hatalom, hogy egy embernek, aki nemsokára meg fog halni, még egyszer örömben és nyugalomban derítse fel a földi világát, akkor arra gondolok, hogy nekem kellene adnia a saját örömére és nyugal-mára.

A megszólított ember megütődve és fölényesen hallgatott, de már nem rosszalóan. Talán, anélkül, hogy tudta volna, hálás volt irántam azért, mert nem foglaltam el azt a magatartást, melyet ő indítványozott és a melyért titokban szégyelte magát.

- Ehhez a gyűrűhöz emlék fűz engem, drága emlék. Nos?

Az utolsó szóban rejlő kihívás fellázított; a hanyag felszólítás, hogy folytassam vesződségemet, lealázó volt.

- És most ezt az emléket megszenteltelenítette, - mondtam gyorsan.

- Mit tettem? Fiatal ember, csak egy dolog van, amin csodálkozom és ez az, hogy még nem mutattam önnek ajtót.

- Meg akarom mondani, amit gondolok, hogy meg ne haragudjon, - feleltem én és lecsillapítottam magamat. - Ha ez a gyűrű drága emlék egy emberre, aki szeretetben közel áll, vagy állott önhöz, akkor jelképe a közösségnek, elmúlhatatlan jónak, minden esendő feletti szent megmaradásnak. Akkor az a küldetés, amelynek révén hatott, amellyel elválaszthatatlanul fel van ruházva, akár a csillogásával, a valódi élet küldetése és csak annyiban van a gyűrű adójának emléke szentesítve, amennyiben ezzel a küldetéssel eltelik. Szavaiból azt veszem ki, hogy ez az ember el van temetve, az ön számára, vagy valamennyiünk számára. Hát nem olyan volna, mintha feltámadna, ha ajándéka körül titkos glóriával újra feltámad a drága ragyogás, mintha ő rá esnék vissza, rendeltetésének körforgása után és belezárná őt a fényébe? Ön azonban a holt tulajdon után való vonzódásában visszaszorítja hideg, arany sírjába.

Csönd lett a szobában, a megszólított maga elé meredt, anélkül, hogy csak egy jel is elárulta volna előttem, hogy szavaim jó irányban hatották-e meg, vagy újra megharagították. Aztán lassan fölneézett, a tekintete csaknem szomorú elhatározottsággal járta be szobájának pompás tárgyait, íróasztala holmijait, rajta a hírlapokat és könyveket és végül, mintha a saját életét elvesztette volna, belevonódott a fény életébe, amely az ablakon át behatolt és ott eltévedt a világosság légies szellemében.

Arra gondoltam, hogy Aszja most az ágyában fekszik és ugyanabba a napfénybe néz. Mintha úgy tűnt volna fel nekem, hogy a tekinteteknek odaát és kinn a magasban találkozniuk kellene, úgy, hogy az idegent legyőzze Aszja arcvonásainak kifejezése, mint kevéssel ezelőtt engemet s így számomra meg volna takarítva a nehéz út vége.

- Hallja csak, - mondta erre hirtelen a mély hang és a hosszú szakállú arc felém fordult. - Akárhogy van is, én nem akarnám ezt vagy azt tenni, nem akarnék jótékonyságot gyakorolni, sem áldást osztogatni, de szeretnék egyszer újra hinni, önmagamban is. Maga egy emléket ébresztett fel bennem, különös módon ébresztette fel, ezt nem tagadom. Sokkal inkább a magam élete merül föl előttem, mint a halotté, akitől ez a gyűrű ered. Nem tudom, kicsoda maga és lényének miféle záloga adja magának ezt az erőt, - ezt nem akarom vizsgálni, sem kikutatni, mert olyan vallomásoktól félek, amelyekre még nem vagyok elég öreg. Hinni akarok magának, érje be ezzel, hinni akarok és rám nézve közömbös, hogy megérdemli-e vagy sem. Magát ezt a gyűrűt nem akarom odaadni, most kevésbé, mint valaha, mert intésének ereje ettől az órától fogva nagyobb lett és nekem szükségem van rá, talán inkább, mint másoknak, bizonyosan inkább, mint magának. A gyűrűnek az értelme azonban, amelyet maga tulajdonít neki, teljesedjék be a maga várakozása szerint és én rendelkezésére fogom magának bocsátani azt az összeget, amely megfizethető értékét teszi. Magának mindegy lehet, én veszem-e meg magától, vagy valami kereskedő. Akkor aztán szerezhet könyveket és minden mást, amit akar és amit kell, vagy amire a szegény barátnőjének szüksége van.

- Jól van. Tegyen így.

- Maga nem mond nekem köszönetet és így is van rendjén... Nekem az az idő van eszemben, amikor én is olyan fiatal és várakozásteljes, olyan bizodalmas és hívő voltam, mint maga. Akkor, amikor ezt a gyűrűt kaptam, a pályám elején állottam, akkor kezdtem hírnévre szert tenni, akkor olvasták első könyvemet, amely ma már el van felejtve. Az idő gyorsan múlik; jöttek aztán más művek és elvitték a nevemet a világba, de tudja-e, hogy mi ment át az előbb a maga szavainak hatása alatt az elmémen? Az, hogy ezeket a többi könyveimet is el fogják valamikor felejtetni... De nemcsak az, hanem még inkább egy sajátságos bizonyosság, hogy az

az elmúlt idő dicsőség és vagyon nélkül, egy bizonyos meghatározott jólét dolgában gazdagabb volt, mint amilyen a mostani, a sikerével együtt.

- Ne mondja ezt - tiltakoztam. - Én nem akartam önt megalázni.

- Megalázni? Különös ember maga...

Bizonytalanul és megkínózottan néztem az ürességbe. Úgy éreztem, mintha rosszat tettem volna, de csak később fogtam meg tudni, mi ez a rossz.

- Jól van tehát, - hallottam őt megint szólni, - hagyjuk nyugodni, ami nyugszik és élni, ami él. Ezer márkát ajánlok fel magának a gyűrűért és a könyvekért, beleegyeznek?

- Igen, de ön nem egyezik bele.

- Beleegyezem. Magának igaza volt, mikor elutasította vallomásokra való felbuzdulásomat, a melankólikus önszemléletemet. Talán azt reméltem, hogy feltápaszkodom egy vereségből, amikor lekicsinyeltem a saját képemet, hogy ha maga eltávozik, abban a tudatban maradhasak, hogy valamivel mégis több csak vagyok, mint amennyinek beismerésére kényszerítettem magát. A dicsőség elromlik, mi tisztességtelen emberek lettünk önmagunk előtt, hogy megmentsük azt a tisztességet, amely miatt minket a többiek, a világ, hitvallóknak és hódítóknak tartanak. A világ még sohasem nevezte megváltójának azt, aki igazán az.

- Tehát ezer márkát akar adni?

Ő hallgatott, ferdén lebecsült tekintettel.

- Megrontja az örömet a dologban, - mondta lassan és felismerhetően boszankodva újabb akaratlan vallomásán. Aztán azonban habozva, hátrahajlott felsőtesttel elővette a kulcsait, kinyitotta az íróasztal egyik fiókját, valamit félretolt, mintha saját terhes gondolatai volnának és egy acélkazettából elővett egy bőrtárcát.

- Itt van, - mondta kurtán és bizonytalanul, mintha attól félne, hogy lopáson kapja rajta önmagát. - Vigye és tegyen vele áldást és jócselekedetet.

Tapogatózott a pénzdarabok között, mintha még egyszer ez előtt az önkény előtt juttatni akarna nekik gondoskodó jóindulatából és mégis, mintha megvetné azokat az ujjakat, amelyek élvezni igyekeztek a papír értékét.

- Vajha ez a pénz jobban megművelt szántóföldre jutna, mint amilyen most még az én szívem. És maga, maga... kicsoda hát maga? Beszéljen hát! Mindez mégis csak nagyon különös dolog. A nadrágzsebébe dugja a bankjegyeket?

Egyszerre vad, forró öröm zúdult rám. Úgy éreztem, mintha ennek a sikernek a tudatával végre felébrednék a kapcsolatok, erők és bonyodalmak világából, amelynek semmi köze ahhoz a világhoz, amelybe most menni akartam, hogy egyengessem barátnőm útját az egészséghez és a boldog napokhoz.

- Én? - kérdeztem hirtelen, mintegy átváltozva - úgy tűnök fel magam előtt, mint valaki, aki létrát kért kölcsön a sától, hogy Istent feljuttassa a mennyországba.

- Ez is köszönet, - mondta ő értelmetlenül és csaknem mohón nézett rám, olyan kifejezéssel, melynek eredetét ép oly kevésbé tudtam megvizsgálni, mint ő az én szavaimat.

- Üdvözlje a barátnőjét, - mondta házigazdám, mikor látta, hogy fogom a kalapomat, - tudósítson engem róla, jöjjön el hozzám máskor is. Tegye meg, - talán a maga ördöglétrája még híddá lehet kettőnk közt.

Se nem ígértem, se nem tagadtam meg.

- A mennykő érti, mit jelentsen ez. Nohát, ami történt, az maradjon is úgy. Mennyire siet maga!

Odaadta nekem a kezét, mintegy hogy vizsgáljam meg a súlyát. Megváltottnak éreztem magam és sietve eltávoztam, sajátságosan elfogulva egy különös tudat alatti érzésben, amelyben úgy tűnt fel nekem, mintha az örömöm nem szolgálna örömökre és mintha erőmhöz képest nem lettem volna eléggé erős.

Szerettem volna a kincsemmel Aszjához sietni, de vártam és előbb a szállásomra mentem. Elhatároztam, hogy egy sereg hasznos és örömet szerző bevásárlást teszek, de nem hajtottam végre a szándékomat, mert minden úgy tűnt fel, mintha titkos ellentmondásban állna ennek a leánynak a szükségleteivel. Tapasztalataim sem voltak és szégyeltem magamat, hogy azokra a jelentéktelen és csak külsőleg hasznos dolgokra gondolok, amelyeknek beszerzésére a nőknek olyan különös tehetségük van, amely egyformán tanuskodik szeretetre való készségről, mint boldog szeméremhiányról. Képesek csuklómelegítőt, fogpiszkálót, pipaszurkálót, vagy élelmiszerek jelentéktelen töredékeit vétel útján tulajdonukba és ajándék útján előttük becsben álló személyek kezébe juttatni. Néha kicsiny vázákra, itatópapirosra, ceruzákra is vetik magukat és ajándékoznak bájossága meglepődött meghatottsággal ismerteti be velünk, hogy ezek a holmik kicsiny gyöngye kezeikben a nagy, örök szerelem jelképeivé tudnak válni. Mi romlottak és hitetlenek pedig csak virágra és könyvekre tudjuk magunkat korlátozni, mert nem tudunk hinni a szerelem mindenhatóságában, ha az ajándékunk nem a szellemi élet jelképe.

Mikor beléptem a padlásszobámba, olyan idegenszerűnek tűnt fel, hogy mosolyognom kellett. Szinte szükséges volt, hogy minden berendezési tárgynak újra bemutatkozzam, ami nem tartott sokáig. A kalapomat az ágyra dobtam, amely még nem volt megvetve és belenéztem a könyvbe, amely még a legutóbbi éjszaka óta felnyitva feküdt a gyertya mellett. Mindez a túloldalon van, gondoltam, új világ kezdődik, egy új cél tárul fel előttem, tudom, merre vezet. Határozatlan szomorúság tett nyugtalanná, hirtelen feltámadó tudata ragadott meg mindama dolgok értelmetlenségének, amikbe eddig létem fenntartása végett belefogtam és ettől elteltem kétséggel minden jövődöbeli dolog értékére nézve. Te sem fogsz keblem minden kérdésére felelni Aszja, gondoltam, te magad vagy a válasz és ha te nem vagy az enyém, a küzdelemnek nem lesz vége.

Déltájban jött egy küldönc a nyomdából, hogy tudakozódjék utánam. Fölírtam egy cédulára, hogy többet nem fogok bemenni, lepecsételtem a levelet a gyertyám viaszával és biztos voltam benne, hogy békén fognak hagyni. Mivel kinn az udvaron süttött a nap, elhatároztam, hogy elmegyek hazulról, de a ruhám miatt meggondoltam magamat és levettem a tükröt a falról. Okvetlenül gallért kellene váltani, csak hogy a másik gallérom mosásban volt. Így tehát levettem a rajtam levőt is, fölvettem a nyakkendőmet, fogtam a botot és a kalapot és elindultam. A nyakkendőnek örültem, nem tudom miért. Én, a te testvéred, gondoltam és mondtam is Aszjának, szeretnék szegénységben és szégyenben, rongyokban hozzád menni. Igaz-e, hogy egész szivemből hittem, hogy a szemeid ezt megsem fogják látni, hacsak nem szájalomból? Igaz-e, hogy a siker és vagyon szerinti emberértékelésnek olyan menedéke van, mint a te lelked?

Ezen gondolatok közben megfedekeztem a pénzről, amelyet magamnál hordtam, mint ahogy a mezei ösvényen az ember elfelejti a várost. Még mikor Aszjához értem, akkor sem gondoltam rá sokáig, de mikor az ágyánál leültem, nagy fáradtságot éreztem, amely nekem szokatlan volt. Mélyen fellélegzettem és sóhajtanom kellett, anélkül, hogy bánatom lett volna.

Aszja bólintott és ezt mondta:

- Most meg fogsz pihenni, mindenből, ami mostanáig nehéz volt. Mert egyedül voltál, azért vagy most fáradt.

Erre szemének tavaszától elvesztettem az önuralmamat, de ő erre alig látszott ügyet vetni, hanem csodálatos módon szilárd maradt, mivel megvolt az az ereje, hogy ne kisebbítse lényének adományát.

Egy idő múlva a pénzt elővéve és eléje téve az ágy takarójára, ezt mondtam:

- Most jó napok fognak jönni rád, ezt a sötét szobát egy napos, világos szobával fogod felcserélni, a várost faluval. Meg fogsz gyógyulni.

Az arcára az ijedtség kifejezése ült, a mosolya eltűnt, a szeme kutatón nézett rám és aggódva szakított félbe:

- Honnan van pénzed? Nem volt pénzed!

Elmondtam neki mindent, kezdettől végig. Nem zavarta jelentésem egyetlen szóval és egyetlen kérdéssel sem és akkor is hallgatott, mikor a végére értem és bizonytalanul játszva a pénzdarabokkal, elárultam a kívánságomat, hogy beleegyezést halljak tőle.

- Fogd és vidd vissza, - mondta ő.

Alig figyelt szavainak én rám való hatására, hanem mintha most más valami foglalkoztatta volna. Váratlanul ezt kérdezte:

- Csak azért kaptad attól az idegen úrtól ezt a pénzt, mert beszéltél vele? Legyőzted őt, hogy odaadja neked, csakis az akaratoddal? Minden úgy történt, ahogyan nekem mondtad?

- Ne gondold most a pénzre, Aszja, arra gondold, amit most számodra jelent.

- Igen, tehát úgy volt, ahogy elmondtad! Én nem a pénzre gondolok, én te reád gondolok.

Hallgatva nézett rám, aztán gond szállt az arcvonásaiba és még egyszer kért:

- Fogd csak és vidd el.

- Visszautasítod a pénzt, Aszja?

- Mindannak, amit pénzért lehet kapni, nincs értéke. Igen, visszautasítom a pénzt.

- Meg fogsz halni, Aszja.

- Mint mindenki, - mondta ő egyszerűen.

- Óh Aszja, te abból a kényszerűségből, hogy nem tudsz élni, azt az erényt csinálod, hogy meg akarsz halni.

A leány rám nézett, de én jól éreztem, hogy nem a szavaim értelmén gondolkodik, hanem csak az érzületet vizsgálja, amely mögöttük van. Hirtelen megéreztem, hogy ez mindig úgy van nála és mintha ebben a vizsgálódásban és ennek eredményében rejlenék annak a harmóniának és közösségnek az eredete, amely köztünk uralkodott és amelyet nem lehet meghajlítani. Hát így van, mondtam, ha minden félreértésnek és azoknak a zűrzavaroknak, melyek oly sok embert megszállanak, aki mások előtt érvényesülni és helyt állni akar, az oka abban rejlik, hogy nem tudják fölmérni az érzületet és azért a szavaknak a tisztességtelen és megromlott fajzatához tartják magukat, amelyeket a pillanat vet az ajkukra? Aszja nem került valamelyik szavam hatása alá, hanem túllátott a szavakon, aminthogy úgy látszott, hogy túllát az élet jelenség- és tényvilágán is - de hova? Azt még nem tudtam, de éreztem, hogy a szabadságát veszélyeztettem.

- Megfelelek neked, - mondta végül erőlködés nélkül és mint legtöbbször, csaknem fájdalmas vonakodással. - Én nem csinálom szükségből erényt, de teljesen közömbös is, hogy te így nevezed. De hogy tehessek neked olyan rosszat, hogy engedjem az erődet abban érvényesülni, amiben romlásodra leszel? Te olyan fiatal vagy, hogy fogod megérteni, milyen sokat jelentesz

nekem? Nem ismered magadat és én most fogadjam el ezt a pénzt és ezáltal azt feleljem neked: ilyen vagy te! Tudom, hogy meg fogok halni, de azt is tudom, hogy ez így van jól és hogy a magam órájában halok meg és akarattal.

- Nem szereted az életet, Aszja?

- Oh, mindenek felett, - mondta ő és a szeme csillogott, - de másképp gondolkozom róla, mint te. De ne beszéljünk ezekről a dolgokról. Ha nálam maradsz, hamar tudni fogsz mindent még akkor is, ha hallgatok.

- Hogy érted ezt?

- Ami nem vagyok, azt nem is akarom mondani, de ami vagyok, azt meg fogod érezni és utána úgy fogod érezni, mintha beszéltem volna hozzád. Ah, ne aggódj, add ide a kezedet és nyisd ki a szivedet, hadd térjek be hozzád, akkor hamar érezni fogod, milyen jó és nagy vagy.

- Oh, Aszja, - mondtam én és mélyen megrendültem, - most már tudom, mennyire szereted az életet, Aszja.

- Ugy-e? - mondta ő boldogan, - pedig én nem magyaráztam neked semmit.

Aszja bocsánatot kérően mosolygott, mikor ezt a beleegyezést kimondotta, mintha valami csekélység volna. Mosolyának derűsége olyan természetű volt, hogy úgy éreztem, mintha tetőtől-talpig fényben állnék. Miféle csoda történik velem, gondoltam; mindez merő álom, nem hús és vér irányítja ezt az élményt, nem a világ régi dolgai fordulnak benne elő. Úgy éreztem, mintha elfordulnék, másokhoz, idegenekhez és feléjük kiáltanám: Milyen szegények voltunk eddig, ti és én!

De újra felébredt bennem az akarat, mindent megtenni, amit ember tenni képes, hogy ezt az életet megtartsam az életnek, amelyet valamennyien beteljesítünk. Azt éreztem, hogy tévedek, de nem tudtam, miben. Milyen áldozatra nem lettem volna képes ebben az órában! Így tehát újra beszélni kezdtem és szívből kértem arra, hogy igyekezzenek az életét fenntartani. Ő azt felelte, hogy nem akarja úgy, ahogy én gondolom.

- Lásd, - mondta ő - mi hát az élet, mit nevezel annak? Léted kicsiny mértéke-e a kezdettől fogva a lehanyatlásig az élet? Mennél inkább nevezzük így az ilyen kimért napokat és bennük a mi mulandó jóllétünket, annál inkább tagadjuk az életet. Ez bizonyára igaz és te meg fogod érteni.

- Értem azt a gondolatot, Aszja, de nem érted, hogy a szerelem azt kívánja magának, hogy velem maradj? Hiszen csak ma találtam rád.

- Légy nyugodt, megígérem neked, hogy mindig nálad maradok. De ne akadályozz, hagyd meg nekem a saját lényemet. Én csak egy út vagyok. Ami rajtam át tehozzád vezet, az sokkal több nálamnál. Nem elégtelt-e ki a szíved, holott én nem tettem semmit? Nincsenek-e a szemeim és az arcom tele fénnel? Honnan kerülne ez, ha nem volnék a fény felé fordulva? Miért vagy túlbuzgó? Higgyél hát nekem, hogy vidám lehess.

- Mindig velem akarsz maradni? - kérdeztem én, mintha csak azt a mondatot hallottam volna. Fájdalmas, áruló kíváncsiság érzése jött rám, reszkettem a vágytól és ellenállástól és nem értettem meg a kívánságomat, hogy vajha olyan feleletet adna a leány, amely jogot adna nekem a gúnyos elfordulásra. De ő nem felelt nekem.

Sokáig hallgattunk. Végre ezt mondtam:

- Hát most visszaviszem a pénzt.

Fölálltam, hogy elmegyek.

Ebben a pillanatban gyűlöltem az arcot, az embert, aki előttem feküdt, aki anélkül, hogy rám nézett volna, mégis látott engem, aki a hallgatásával elfordult tőlem és mégis körülvettem engem. A dacom azonban hatalmasabb volt, mint minden más bennem és én ezt mondtam:

- Nem, Aszja.

Úgy éreztem, hogy ezzel a nemmel megmondtam mindent. Nyersen és gonoszul hangzott, mint egy örökös lemondás, a csöndes egyszerű szobában és olyan hatalmasan megrázott, mintha az előttem levő gyöngé testet egy csapással megsebesítettem volna. Erre a leány fölnézett rám, tehetetlenséggel és fájdalommal telve, megfogta a kezemet és megcsókolta. Ez nem az áhítat vagy alázatosság csókja volt, hanem gyermeki csók, buzgó és bensőséges, szívbeli cselekmény.

* * *

Az öregkor boldogságot kíván, de a fiatalság szeret a boldogságáért szenvedni. A természetben rejlő ellentmondás a barátnőm ellen gyakran a fájdalomig elmélyült, mert az ifjúság számára idegen a tökéletes harmónia visszfénye iránti szükségérzet, el van fogulva önmagában és mennél igazibb, annál inkább irtózik az időelőtti kikerekítéstől és kipróbálatlan beleegyezéstől. Ellenállása tehát nem mindig a tisztelet hiánya, ahogy gyakran feltűnik azoknak, akik meg vannak győződve az értékéről annak, amit számára nyújtanak, hanem a szendergő erő joga. Gyakran úgy tűnik fel, hogy ennek a fejlődő erőnek szüksége van ahhoz, hogy meg tudjon nőni, a fájdalomra, amelyet maga szeret magának és amelyet nem egy szív keres is.

Így tehát ma megértem, hogy a kedélyem habozott Aszja lénye előtt, hogy belemerüljön a gondba vagy a vágyban értse meg és odaadja magát. Én azonban áldom lényem ellenállását, mert ez csalta ki belőle lelkének virágait; sohase fog a szeretet panaszkodni, hogy a fényének ellenállott valaki. A lényege független minden szándékosságtól és a hatása következmény, nem pedig cél. Csak aki ezt az igazságot magában átélte, csak az lesz részese öntudatában a szabadságnak, amellyel a szeretet birodalma bennünk kezdődik.

Ha ezeket a szavakat leírom, akkor már beszélek arról a szellemi kincsről, melyet ez a különös gyermek jelent, mert helytelen volna azt mondani, hogy ő ezt a kincset csak kezdi, tudja vagy bírja. Ma már jól felismerem, hogy a kedélyemet kezdetben két dolog zárta el: az a gond, hogy teljesen elveszttem magamat benne és a szégyenkezés. Szégyeltem emberi mivoltát, leplezetlen érzésének és könnyeinek mindenhatóságát. Mily kevésbé különböztem, hozzá képest, mindazoktól, akikről azt hittem, hogy észrevehetőleg különbözöm tőlük! Micsoda kicsinyesség volt tőlem a hajlandóság arra, hogy kerüljem az időelőtti közösségeket és ne szolgáltassam ki az igényeimet!

Milyen nem szívesen gondolok vissza arra az órára, amikor másnap visszavíttem a pénzét a villanegyedben lakó előkelő barátomnak! Szívesen fogadott, de a felháborodása a mértéktelenségig fokozódott, amikor visszaadtam néki a visszautasított adományát. Sietve elhagytam, mert valami belső ellenállás tiltotta, hogy bármit is megmagyarázzak. Ennek az ellenállásnak a hatása alatt magam is szenvedtem anélkül, hogy meg tudjam győzni eljárásom indító okairól. Úgy tűnhetett neki, hogy egy szeszély játéklabdájává lett, de talán kínoztam valami sejtése annak a szellemnek is, amelynek én engedelmeskedtem.

- Bolond! - kiáltott sápadtan a dühtől.

A szava elkísért. Ismételttem magam előtt, gondolkodás nélkül, mikor a padlásszobámba értem és bámultam magam elé és engedtem az órákat múlni. El kell mennem, gondoltam, megint erdőkön át, bokros dombokon, folyópartok mentén, ahol a víz elevenen kísért. Hát elfelejtettem a nap keltét a tájék felett, a csillogó márciust, a nyári napfényt a sásban, vagy a csillagképek hallgatag nagyszerűségét! De elvetettem mindezt. Ez mind nem az, gondoltam,

csak vigasztalás, csak hasonlat, jövőmondó út amaz egy felé, semmi több. Mért vagyok ilyen bátortalan? Nem jártam-e át a sokféleség pompáját évről-évre, hogy megtaláljam azt az egyet, nem szerettem-e mindent, csupán mint jelképét annak az egynek, nyughatatlanul a reménytől és bizodalomtól mámorosan? Most egy szívből ragyog ki a fénye, hív engem és én habozom. Ah, sejtem, milyen sokat jelent, gondoltam, mert már rég bennem parázslík.

Így történt, hogy egy napon ezekkel a gondolatokkal mentem Aszjához. Felém nyújtotta mind a két karját és én belső szükségtől remegve meghajoltam szeretetének üdvözléte előtt.

- Aszja, hiszel te Istenben?

- Milyen gyorsan kérdezed, milyen gonoszul, - mondta ő megijedve.

- Felelj nekem!

- Oh, barátom, nem tudok szólni!

- Nézz hát rám. Felelj a magad módján, de felelj.

- Te kedves, mennyire kínoz ez téged! Ah, ha az volnék, amire te vágyol!

- Az vagy. Nézz rám.

- Hiszek a szeretetben, - mondta ő és én úgy éreztem, mintha ő elfelejtett volna engem. - Nem akarok képet Istenről. A szeretetben benne foglaltatik minden: az apa, az a bennünk rejlő engedelmesség, a fiú a bennünk nyilvánuló kinyilatkoztatás, a Szentlélek a közösség. Légy hát nyugodt, kedvesem. Minden megtörtént. Nem nekünk kell a szeretetet választani, hanem a szeretet választott minket.

- Oh Aszja, te vidámmá teszed a szívet.

- Én nem csinállok semmit.

- Hiszel a Krisztusban? - mondd meg nekem.

- Hogyan kérdezed ezt! Így nem tudok felelni. Én nem ő benne hiszek, hanem úgy hiszek, mint ő. Ő tiszta szellemű volt, szabad útja a szeretetnek, amely megvolt előtte és megvan mindig. Nem ő maga mondja-e, hogy ő az út? Lásd, így kell ezt értened. Nem ő vele jött a szeretet a világra, hanem ő általa, mint előtte is, utána is, utána is sokak által. Időnként kiválaszt a szeretet egy embert, akiben szeplőtlenül megnyilatkozik, akkor, mintha magát a szeretetet látnád, vagy Istent. Nem mondja-e ő, hogy aki őt látja, Istent pillantja meg és nem mondja-e, hogy Isten a szeretet! Oh, micsoda kinyilatkoztatása a szeretetnek volt az ő lénye! De minden, amit tudunk róla, emberi gondolatok és értékek útján maradt ránk. Jobb a szeretetben magában hinni, belőle kiindulva inkább megérted Krisztust, mint fordítva. Mindig az apa a forrás.

- Az apa, Aszja?

- Igen, az engedelmesség által. Hát nem mondtam neked?

- Mit nevezel te engedelmességnek?

- Oh, ne kérdezz, mindent meg fogsz élni előbb vagy utóbb, én azonban tévedhetnék, mert ki bízhatik egy szóban, amely olyan gyorsan mondatik ki, ahogy egy felelet kihívja? Engedel-messég annyi, mint nem támasztani akadályt a szeretet elé. Nincs más parancsolat, nincs más engedelmesség.

- És a törvények? Az egyház?

- A szeretetlenség, a kétség, a hitetlenség teremtette az egyházat. A szeretetnek nincs rá szüksége. Mikor Luther lerombolta a régi egyház törvényeit, a szeretet hajtotta, mikor új törvényeket alkotott, kínoztta a kétség. Dehát miért beszélek? Te beleszorítsz a szegénységembe.

- Oh, beszélj tovább, Aszja.

- Nem, nem akarok beszélni. Félek attól, ami önmagamban sajátos. Még mindig előrenyomul bennem. Kell, hogy beszéljen belőlem, nélkülem. Így, nézd a napot és mesélj nekem. Beszélj magadról. Ha nálam magadról kell beszélned, boldoggá és szabaddá leszel általa, mert az én szemem alatt megérted magadat. Oh, mennyire szeretlek, mert szomjas vagy.

- Mondj hát nekem még egyet, csak egyet. Mi a szeretet? Rajtunk kívül álló elementum, erő, amely belénk vonul, kegyelem, melyben részesülünk? Hol az eredete, hol a vége, hol az értelme?

Ekkor Aszja fölemelte gyermekfejét a fehér párnáról, hozzám hajolt és rám nézett. Úgy tűnt fel nekem, mintha a szeme nem földi fénnel fenyegetne. Megremegtem és belemerültem a tekintetébe, mely tiszta és csöndes volt. Leírhatatlan, édes szomorúsággal tele mosoly hozta hozzám azt a csöndességet. Ekkor úgy éreztem, a szívem ég, mint a tűz. Hallgattam és tudtam, hogy ezt a kérdést nem fogom többé kérdezni soha életemben.

* * *

Sajátságos napjai életemnek, emberek, szél és csillagképek, tér és órák ebből az időből, hol vagytok? Tele voltam belső élménnyel és látomásokkal, végnélküli bőség és fény hordozott és én alig tudtam róla. A külvilág dolgai idegenül vonultak el előttem, nem ügyeltem rájuk és ma alig értem, hogy volt lehetséges, hogy külső életemet szűkölködés nélkül tengettem. Csodák történtek, de én nem éreztem őket, különös körülmények állottak be, amelyek mindent megkönnyítettek és lehetővé tettek nekem. Én úgy fogadtam őket, mintha magától értetődők volnának, mint a napvilág vagy a levegő. Ha ma visszagondolok, titkos remegéssel csodálkozom és ahol egykor csodálkozva mosolyogtam kis eseményeken és alig fordítottam rájuk figyelmet, ahol a végzet rendelkezései következtek be, melyeket véletleneknek neveztem, anélkül, hogy egy pillantásnál többet vesztegettem volna rájuk s hamar elfelejtettem és hála nélkül fogadtam őket, - ott ma mennyei angyalokat látok, melyek roppant erővel szakadékokat hidaltak át és hegyeket helyeztek át, melyek az éjszakát nappallá tették és a szememet megóvták az elkáprázástól. Ma fölismerem a törvényt, amely életem fölött uralkodott, amely, belőlem származva, beszórt engem önmagába és lett, mivel én lettem. Te Egy és te Minden, mit keresgéljem a nevedet? Minden jó volt! Ez a te neved.

Egy este, mikor Aszjától jöttem, a háziasszonyom várt rám a kamarájában. Úgylátszik, körülnézett a helyiségben, a szekrény nyitva állt, én nem szoktam elzárni, mert úgyis üres volt. A háziasszonynak néhány fehérnemű-darab volt a kezében, amelyek azonban valószínűleg nem voltak az enyéim és mintha az ablakon keresgélt volna. Mikor rám nézett, elhalt arcvonásain az ingerültség és aggodalom, mosolygott és leült az ágy szélére.

- Hát ez így menjen tovább? - kérdezte anyai hangon.

Azt határoztam magamban, hogy mindent be fogok látni, hogy arcának jó kifejezését ne zavarjam. Készségesen mondtam.

- Majd változtatok rajta. Menni fog a dolog.

- Nem jár már a nyomdába?

- Nem, ezt nem, más dolgom van.

- Nem tudom, milyen utakra jutott maga ilyen hirtelen, - mondta ő, - de tudom, hogy nem került rossz útra.

Hallgattam.

- Valamire szeretném kérni, - folytatta az asszony és egy képre nézett a falon.

- Mindent meg fogok fizetni, - mondtam gyorsan. - Néhány nap múlva lesz pénzem. Biztosan fogok kapni.

- De honnan? Csakhogy én nem ezt akartam kérni. Néhány nap előtt beszélt nekem a barátnőjéről, arról a betegről. Hogy van?

- Beteg? - kérdeztem elcsodálkozva, de aztán meggondoltam magamat és feleltem a kérdésére.

Az asszony csöndesen és figyelmesen nézett rám. A nevét elfelejtettem, de az arcára még jól emlékszem, de csak azért, mert a vonásaiban valamikor bennük volt a belső élményem visszfénye. Zavarban volt és esetenül folytatta.

- Beszélt nekem néhány nap előtt erről a leányról. Mi a neve?

- Aszja.

- Igen, Aszja. Most rágondolok és vele foglalkozom. Nem akartam az adósságára figyelmeztetni, nem is azért jöttem. Az a kérésem, beszéljen még Aszjáról, csak úgy ezt meg azt, amit mondani szokott és a nézeteiről.

- Jól van, - mondtam gyorsan - természetesen.

- Azelőtt, - folytatta a háziasszony, - maga néma és csaknem zárkózott volt, úgy jött-ment, mint az árnyék, de megvolt mindene, amire szüksége volt. Most szegényebb, mint az utcai koldus, nem eszik, a ruhája elrongyolódik, az arca nyomorúságos. De vidám. Nem mintha nevetne és tréfálna, de az ember, nem is tudom hogyan, érzi ezt. A vidámsága benne maradt a szobában, ha kimegy belőle, feljön a lépcsőn, ha a maga lépése dobban.

Elfogultan elhallgatott és azt a látszatot keltette, mintha szégyelné magát, vagy mintha eltévelyedett volna.

- Ezt csak úgy gondolom, - mondta és kibékítően mosolygott, - ne vegye rossz néven, fiatal uram. Nem vagyok épen szegény, a bérlőimből élek és dolgozom, de az élet nem igen ad semmit a magamfajta embernek és jó hallgatni olyféle dolgokat, amilyeneket maga elbeszél. Hogy valaki boldog az élete nagy inségében, mint ez a leány... De hiszen meg fogja érteni.

Hallgattam és kinéztem az udvar esti homályába. A szembenlévő vöröses téglafal csupasz ablakaival késő őszi szürkületben állott. Az udvarról zajok és hangok hatoltak fel, ládákat csomagoltak és a szekerek tompa lármájába gyermekhangok vegyültek, éles, üres ujjongás, amely értelmetlenül és bánatosan hangzik, mint fogoly madarak csicssergése kalitkáik pálcái mögött.

A háziasszonyom úgy érezhette, még tartozik valamivel, neki magának is alig érthető kérése után.

- Ne törődjék a lakbérrel és az étellel, - mondta. - Hogy ki nélkülöz valamit, az majd tisztába jön. Ha néha este a lámpámmal be szabad jönnöm és maga mesél nekem, úgy beszél, mint a multkor, a lelkéből és vidáman, akkor minden rendben lesz.

Bólintottam és az ablak felé fordulva maradtam. A tükröző üvegben láttam, hogy az öregasszony előre és oldalt hajol, hogy megtudja, jóakarattal vagy kedvem ellenére egyeztem-e bele. Aztán csöndesen kiment.

Másnap délután alva találtam Aszját. A szoba csöndesen derengett az első hó fényében, amely idő előtt hullott le és kinn feküdt a menedékes háztetőkön, fölötté a szürke ég. A tűzhelyen

égett a fa, a szoba meleg volt és világos és sajátságosan üresnek tűnt fel. Most már rég bizalmas vendég voltam benne. Aszja anyja is hozzászokott a jelenlétemhez s örült neki, hogy a gyermeke társaságot és szórakozást talált az ő távollétének hosszú órái alatt. Bizonyos tiszteletteljes borzadással figyelte a dolgainkat, féltékenység nélkül, de kissé habozva és elhárítva, mintha olyan reményeket táplálnánk, amelyeknek csalódás kell, hogy legyen a vége. Azzal azonban már rég leszámolt, hogy a leánya más világban él, mint ő maga és a mily kevésbé vett részt azelőtt a dolgaiban, ép oly egykedvűen nézte az én részvételemet, annyival is inkább, mert Aszja az ő jelenlétében is ugyanazzal a nyugalommal és magától értetődéssel beszélt, ahogy azelőtt hallgatott. Érezte kíméletességemet és gondoskodásomat a gyermeke irányában és csak néha nézett bele elcsodálkozva Aszja könnyedén fölhevült arcába, elnézőn, talán kissé büszkén és nyugalomra és alvásra intette, ahogy az orvostól tanulta. Az öregedő asszonynak kissé az anyagiakra irányult érzékével, aki ismeri a mindennapi kereset és a legkisebb pénzdarab értékét, többet sejtett és mást a megjelenésem mögött, mint amennyit a látszat mutatott, mert volt érzéke az ellentét iránt, amely beszédmódom és viselkedésem és szegényes életmódom között fennállott.

Azon a napon már reggeltől fogva komor és gondoktól terhelt voltam, mint nem egy reggelen, melyet egyedül töltöttem és nem tudtam mire fordítani, mivel nem volt más, mint merő várakozás arra az órára, amelyben Aszját láthatom. Túlságosan fiatal és szertelen is voltam, az egyedüllet ilyen óráiban rendesen teljes kielégülést találhattam volna életemben és gondolkodásomban; hatalmasabban, mint valaha, elhatározásokra és tettekre szorított bensőmben minden, céltalanul álltam egy furdaló ösztön hatása alatt és a nyugalanságom túlságosan kínozott. Mindaddig, amíg nem éreztem Aszja kezét és szeme fényét a homlokomon. A felelősség első öntudata támadt fel szívének kincse előtt, tele voltam boldog buzgósággal, de türelem nélkül való voltam. Nagy elhatározásaim gyakran hoztak szent tűzbe, de csak értelmetlenül lobogott fel bennem, mint a rőzsetűz a tavaszi mezőn, melynek tüze csak a múlt év maradványait emésztí föl, de nem mozdítja előre a talaj csiráit.

Halkan mentem át a szobán, zajtalanul tettem fát a tűzre és térdelve néztem Aszjára. Mélyen aludt. Mint legtöbbször, egyenesen kinyújtózva feküdt a hátán és a könnyű takaró alatt fel lehetett ismerni testének vonalait. Nem volt nagy és szertelen arca túlságosan keskeny állával a kibontott haja sötét alapján feküdt, amely a fejét a vállával összekötötte és amelyet egyenesen határolt a takaró, sajátságos ünnepélyesen, mint valami törvény szerint. A hó fénye különös valószínűtlenné tette a szobát, minden dolgoknak az a megújulása volt benne, amely beáll az évszakok első felismerhető változásával és amely olyan embereknek, akik egyedül élnek, gyakran úgy tűnhetik fel, mint a mutató háta a lét nagy óráján.

Halkan fölemeltem az asztal mellől a széket, Aszja ágya mellé állítottam és leültem rá. Az ágy mellett levő kis asztalon egy darab kenyér állott, amelyről a keze letört egy darabkát. Szegénységben éltem nagyon és ismertem a kenyérnek ezt a formáját, ennek a kenyérdarabnak a látása Aszja ágyánál mégis lelkem mélyéig megindított. Nem értettem, honnan ered ez a megilletődéssel teli fájdalmas megütődés és úgy néztem a kenyérre, mintha vádolna engem.

Mennél tovább néztem azonban, csöndre kényszerülve az alvó leány lélekzetének egyhangú életmelódiaja által és mennél áhítatosabban néztem ebbe az arcba, annál bensőségesebben kezdett ez a kenyér és ez az arc beszélni hozzám és vigasztaltak engem.

Te kenyér nem azért indítasz meg engem, mert szegénységet árulsz el, - gondolám - hiszen a megindulással olyan bizonyosság jár, amely nem fájdalmas. Te vagy az örök mérték, nem bőség és nem nélkülözés, hanem nemes és egyszerű elég. Te vagy a jelképe a lélek és a szellem hatalmas mértékének, te tartasz fenn, anélkül, hogy tetszenél és anélkül, hogy hizelegnél, te kielégítesz, anélkül, hogy fényűzés vagy bőség igénybe vennék az erőt, te nem követelsz figyelembevételt és adásod magától értetődő volta elhárítja a békétlenséget. Mennyire értem,

hogy Krisztus valamikor a magáéval hasonlította össze a lényedet, hogy téged megtört és odaadott úgy, ahogy önmagát, mikor szeretetének és megismerésének áldozatát ünnepelte. Te vagy a fenmaradás, a változás és újjászületés, a búcsuzás és feltámadás jelképe.

- Mért nézed ezt a kenyeret? - kérdezte Aszja hangja magambaveszett tünődésében, - éhes vagy?

- Örökké, örökké éhes vagyok!

Főlegyenesedett, közel került hozzám csillapíthatatlan szemének áttetsző fényével és követelve, csaknem haragosan nézett rám az aggódón összevont szemöldökei alatt. Kutató sóvárságától megborzadtam. Ekkor ő kimondhatatlan mosollyal a kezembe hajtotta fejét:

- Ah, testvérem...

* * *

A nehéz szívű mozgás, amelybe a szellemem jutott, a nyugtalanságok, melyek az Aszja iránti szerelmemmel rám rohantak, lerombolták az utolsó egyetértést, melyben az életem dolgaival jutottam és bármily csekély volt az elégedetlenségem, csak most éreztem, hogy fel vagyok riasztva. Milyen együgyűen cselekszem, gondoltam, gyakran hogy idegen útra engedem magamat csábítani. A búcsú jegyében állok-e hát, vagy a kezdet jegyében? Aztán azonban úgy éreztem, mintha minden tudatos étellel együtt kezdődnék nálunk embereknel a búcsuzás és mintha csak azért ébrednénk a földre, hogy búcsút vegyünk tőle. A napok és évek haladására nézve vajha olyan nagy és fontos-e az az órányi idő, mellyel talán tovább tartózkodom itt, mint ez a búcsuzásra oly derűlten felkészült leány? Nem repülnek-e el az órák sietve és feltartóztathatatlanul, reményről-reményre biztatva és nem ragadnak-e magukkal idegen útra, amely nem az én utam? Így foglalkoztatott a saját utamnak az értelme, amelyet kerestem és azt mondtam Aszjának:

- Nem találok az utat!

Ő főlegyenesedett és rám nézett. A szeme mintha kérdezett volna, mintha kutatott volna, messze a világba és mintha nem tudott volna semmit a feleletről, melyet adott. Este volt, az asztalon egy gyertya égett, kívülről hallani lehetett a már télies szelet és Aszja ágyát kissé odább tolták az ablaktól, amely alul részben be volt függönyözve, úgy hogy kisebbnek és magasabbnak látszott. Egyedül voltunk és sokáig hallgattunk, míg a nyugvó arc csöndessége egyre jobban és jobban az én kínos életnyugtalanságom tükrévé lett és engem egyúttal fölbátorított arra, hogy megszakítsam a hallgatást.

- Az utat? - kérdezte ő lassan, - te keresel valamit magad előtt és magad körül, holott te magad kellene, hogy az légy, amit keresel. Ha nem te magad vagy az út, akkor nem is találsz utat, ha azonban te magad vagy, nem keresed többé. Minek vagy kinek való út ez? - kérdezted tőlem. Meg fogom mondani: a szeretet útja. Többet senki sem találhat és nem lehet több és más keresés nem éri meg az élet fáradságát, szegénnyé tesz és mindjobban elhagyatottságba vezet.

- Gondold csak meg, mennyi sok utat találtál, elvetettél és rég elfeledtél. De aztán nézz messze, messze kifelé és figyeld meg a kívánságát és megismerő szavait azoknak, akiknek nevét az emberek emlékezőtehetsége megőrizte. A legrégibb idő óta hallatsz ez a szó: az út. A tökéletesek közül egy sem kereste vagy nevezte meg az utat; kutass utána, mind azt kiáltották: én vagyok az út! Értsd meg tehát, milyen bizonyosságot rejtenek magukban ezek a szavak, a szeretet erejének áradata vonult rajtuk keresztül, vissza a szeretet nagy eleven folyamába, melyet Istennek nevezünk. Csak ilyen ő. Higgyél nekem, a szeretet nincs a te szeretetre való erőd nélkül. A szeretetnek nem támasztani akadályt, ez az engedelmisség, amely a tökéletességre vezet. Nem mondta-e Krisztus is: Én vagyok az út? Az emberek úgy értelmezik ezt a mondást, mintha azt jelentené: én vagyok a számotokra való út. Nem így van benne az

igazság, hanem azt jelenti, hogy ő maga a szeretet útja, amely ő rajta keresztül, akadály nélkül ragyog a világba. És nem így folytatja-e annak a mindenható hatalomnak a bizodalmaiban, amely őt ezzel az engedelmisséggel áthatotta: én vagyok az igazság és az élet? A szavai azt jelentik: én nem támasztottam akadályt a szeretetnek, keresztül árad rajtam, az ő útján, bele a világba, olyan tisztán, hogy a lényege nyilvánvaló lett, mint Isten lényege. Csak így kiáltotta vidám lélekkel: aki engem lát, Istent látja, a szeretetet látja. Azt hiszed, ez az ő előjoga volt? A te előjogod. Ne keress tehát többé utakat, a földnek nincsenek olyan útjai, melyek a nyugalomhoz vezetnek, de te vagy Isten földi útja, kinyilatkoztatása és föltámadása, élete... Mária a lélek.

Gyakran csendesen fekszem, napvilágon vagy az elvonuló éjszaka sötétségében és gondolatok jönnek rám, mint fénymadarak, színes képek tele világossággal és bizonyosságokkal, amelyek úgy megörvendeztetnek, hogy zokogok tőle. A ragyogásukban fekszem, mint az olvadó hó a napon, úgy érzem, mintha eltűnedeznék, fölemelkednék és lebegnék, kézzel foghatatlan alakban. Ilyen hálás a szív az ilyen órákban és az idő nincs többé. Akkor tudom, hogy nem halok meg és nem a halált látom, hanem hogy átváltozom, mielőtt a halált megérdemelném. Ez nem álom és boldog mámor, édesem, nem gyöngeség, sem gyors hitre-készség, ez a bizodalom abban a közösségben, ha egész létezésemet és jogomat a szeretet útjára teszem. Ha most már egészen a szeretetben vagyok, az örökkévalóban, amely hozzám jött, akkor olyan vagyok, mint ő, kezdet és vég nélkül, út és igazság és élet. Ez legyen a földi halálom.

A szavai suttogásba mentek át és a szeme csukva volt, mintha aludnék. A gyertya fényénél olyan volt az arca, mint a kő, öreg és fiatal, időtlen, mint egy tájék a messze távolból és olyan tiszta, mint a hó. Ránéztem a húsból és vérből való csendes alakra és életemben először éreztem meg egy emberi arc magasztosságát, ezt a mindent és a természetnek ezt a végső alkotását, hűségének forrását és fordulatát, diadalának jelképét. A mező csirájától ennek a homloknak a fényéig, mekkora megnevezhetetlen út! És az út kettős értelemben lett előttem világos és először éreztem úgy, mintha imádság formálódna a lelkemben, nem gondolatokkal és szavakkal, hanem szellemben és igazságban.

Gyakran, mikor a gyertya tövig égett és Aszja anyja rég aludt már kamrájában, mikor az éj hozzánk jött és én már semmit sem ismertem fel a sötétben, úgy éreztem, mintha világosabban látnám Aszját, mint bármikor nappal. Időnkint a keze a kezemben pihent és aludtunk mind a ketten, ő az ágyában, én az öreg fonott székben, amely minden mozdulatomra csikorogott. Ha a tűzhelyen még égett a tűz, akkor körüllobogott bennünk a visszfény a falakról, megmutatott minket egymásnak és elrejtett minket, de a közelségünkben sem fény, sem sötétség nem tett kárt, álomban és ébredésben egyaránt létünk állapota volt ez a közelség.

Az ilyen pihenés után, mikor felébredtem és a gondolataimat megújulva átküldtem azokra a dolgokra, amelyek azelőtt foglalkoztattak, gyakran úgy éreztem, mintha ezek a dolgok most érthetőbbé váltak volna és közelebb jutottak volna hozzám, holott semmit sem tettem megmagyarázásukra, csupán csak azt a minden gondolkodástól független hozzátételt, amely a kéz-kézben való nyugvásban rejlik.

Az ilyen tapasztalatra sajátos gondolataim jöttek, csodálatosak és futólagosak, víziókhoz és rejtelmes belátásokhoz hasonlíthatók, tele vigasszal. Egy új hatalom emelte fel hajnalfényét megismerésem messze horizontjain, a fény fenséges fölkeltét sejtettem és elfelejtettem mindent, amit nem ragyogott be a fény. Betegség, fájdalom és halál, gondoltam, hol vagytok ti ebben a hajnalfényben, a bizalom magas hegyeinek e mosolyában, amelyeknek nincs neve, de a szellem szemei számára elérhető és kicsinek tüntetnek fel mindent, ami nem rejlik a szeretet mindenhatóságának hitében.

Így keletkezett számunkra ennek a kis szobának szegényes négy fala között egy világ, amely nem volt hasonlítható semmi más világhoz, amely elzárt minket az égtől és földtől, amelynek

azonban megvolt a maga földje és ege. A közösségünk oly magától értetődően jött és növekedett, mint ahogy a reggel kél; nagyon fanyar volt és olyan komor, amilyen csak a fiatalság tud lenni.

Ha éjjel, este vagy nappal elhagytam ezt a világot, zavartnak éreztem magamat, úgy mint egy kitaszított idegen, de egyúttal olyan bizodalomteljesnek és megvédettnak is, ahogy életemben soha többé nem éreztem. Tudtam a nagy titkot, hogy a világ nem mérhető meg azokon a jelenségformákon, melyeket az érzékeink észrevesznek. Korán hasonlattá vált számomra és éreztem, mi az, ami egyedül tesz minket vidámmá és igazán igazságosakká. Nem támasztottam követeléseket, melyeknek tárgya javamra lehetne, a körülöttem levő világgal szemben, és mégis tudtam, hogy nem mondtam le és nem hoztam áldozatot. Ebből megértettem, hogy nem a lemondás nyugtat meg bennünket, hanem a magunkbaszállás. Csak azt akarom a világban újra megtalálni, ami vagyok, gondoltam, nem pedig tőle elfogadni, hogy legyek. Aki ismeri magát, nem találja a világot idegennek, aki csak benne keresi a maga részét, elvész benne.

Ha azonban azt kérdeztem magamtól: mi vagyok hát és mim van? Akkor csak azt tudtam mondani: szeretek lelkem legmélyéből és közösségben vagyok. És erre forró remegéssel megértettem, hogy ez minden. Így hát azt mondtam a szívemnek mindenkorra: amire nem tanít meg a szeretet, azt nem kell tudnod.

De jöttek órák, amikor izzó vágy fogott el, hogy kitárjam a szívemet és számat, hogy mindenkit részesítsek abban, ami engem eltölt. Úgy tűnt fel nekem, mintha a rejtekben égne és kialudna egy tűz és nekem föl kellene kelnem és hirdetnem a fényét. Beszéltem egyszer erről Aszjával, tele meghatottsággal és elámitva a buzgóságtól. Rám nézett, mintha nem értene, végre felfogta, mire gondolok és ezt mondta:

- Ha van valami mondani valód, ami szép és igaz, akkor ne légy túlbuzgó, mondd meg egyszerűen és türelmesen, ami foglalkoztat és ne igyekezzél az igazságnak szárnyakat teremteni, hogy eljusson az emberekhez. Ez a kételkedőnek az aggodalmaskodása. Ami azonban igazság, az csak azért az, mert rég része és közkincse minden igaz és megismerésre képes embernek. Csak úgy beszélj, mintha testvéreidhez szólnál. Minden más együgyűség.

Ne kérdezd, megértenek-e az emberek, nem az a fontos, hanem az, hogy te megérted őket. Ne páncélozd föl a szívedet, add oda nyugodtan, - a hősiessége fegyver nélkül való. Olyan forrásokból, melyek tisztán és védtelenül rohannak le a völgyekbe, lesz a nagy folyam, a tenger, a birodalom. Csak aki ily módon nyújtja oda a szívét, csak az tudja, mit csinál, mikor ezt mondja: Jöjjön el a te országod.

Gyakran úgy tűnik fel nekem, hogy a mi időnk igaz emberei szellemi fejlődésük közösségében ma még nem jutottak tovább ennél a kérésnél. A Miatyánk fölméri ennek az országnak az egész történetét s egyidejűleg az élet egyszerű napját is. Érinti egyúttal a jelen óráját is, a világ lényegét és a te lényedet, küldetésedtől a halálodig. Prófétai szó ez, mint semmi más szó, és együgyűen igaz, mint minden, ami profétai. Így kezdettől végig illik erre a napra is, mint ahogy jelképe minden szellemi kultúra pályájának és egyúttal az emberi történet pályájának is. Nem fekszik-e a «Szenteltessék meg a te neved» áldozatokban, tömjénfüstben és számokban mögöttünk oly láthatóan, mintha nagy betűkkel rá volna írva a multa? Fog jönni utánunk idő, amely a harmadik szónak fényében fog állni, annak, hogy: «legyen meg a te akaratod». Mily messze, messze van még az az idő, mikor az embernek a mindennapi kenyér lesz az egyedüli kívánsága, amikor nem lesz már semmi más földi javakra szükségük! Mily közel lesznek ekkor a szeretethez! Milyen idő fog végül beállani, amely bizodalommal kiáltja: most már tied az ország, a hatalom és dicsőség!

Aszja hallgatott egy kis ideig és aztán, mintegy varázskörében egy képnek, folytatta:

- Igaz, ezer év olyan, mint egy nap. Nem az időben, hanem a lényegben, ez a titok. Így a jelen és a jövő, az idő és az örökkévalóság egységes egy értelemben, amely őket megtisztítja és amely én vagyok.

* * *

Időnkint, ha Aszjától jöttem és még nappal volt, jártam a hangos város utcáit, belevegyültem az emberek közé és szemléltem, amint tesznek-vesznek, mintha egészen új világba kerültem volna, valami idegen csillagra. És éreztem, milyen jó az, hogy ezt itt-ott tehetem, a nagy távolság jót tett nekem és megnyitotta a szememet. Nem volt békétlenség a tudatomban amiatt, hogy napközben távol vagyok az emberektől s harag nélkül tettem különbséget köztük és önmagam között.

Csak ha lassankint újra fölébredt bennem az összetartozás szunnyadó érzése, amikor sokáig tartózkodtam köztük, akkor támadt bennem egy különös mosolygás, amelytől féltem. Bizonyos értelemben tőlem függetlenül támadt bennem és én nyugtalan és gyakran haragos lettem a gondtól.

Ilyenkor azt gondoltam: Aszja, a te világod el fog merülni bennem, ez a nagy világ, mely csak az ifjúságnak lobog fel. Nem csupán azért vagyok képes és kész benne járni, mert fiatal és tapasztalat nélkül való vagyok? De hogy tudom biztosítani azt, amit te adtál nekem, hol van a belátás, megismerés és igazolás általános szellemi országa? A te javaid helyett a napok fognak megint varázskörükbe vonni és uralkodni rajtam valóságukkal, órára beigazított hatalmukkal és józan kimértséggükkel. Megint készségesen fogok belebonyolódni abba a finom, megvető mosolyba, amelyben a Sátán diadalmaskodik és amely a halált olyan hatalmasnak tünteti fel, hogy fel sem bírjuk érni ésszel. A közellevő emberek jól megalapozott jogaikkal, az órák és a kötelességek, a komolyság a kicsiny dologgal szemben, amely mulandó, a megaluvással tele társaságos élet, amely érénynek számít, ez mind vissza fog térni, mert ezek együtt roppant hatalom. Azt fogom mondani: hol is voltam én, mi hajtott és uralkodott rajtam, hogy tudtam ilyen elidegenedve félrekalandozni és ilyen messzire eltévelyedni? És el fogom felejtetni, hogy a hazámban voltam, mert nem tudom, mi ad neked erőt, hogy egyedül tudj lenni és a világosságban megmaradni.

Meg is mondtam ezt egy napon Aszjának, mert nagy volt benne a bizalmam. Igen, ez volt életemnek az az ideje, amikor nem voltam egyedül, de akkor ezt nem tudtam, mert nekünk embereknek sokkal élénkebb érzékünk van az iránt, amink hiányzik, mint az iránt, amink megvan. Az igazán magányosok azonban rendszerint nem tudják magukról, hogy azok.

Nem láttam, milyen gyöngé és sápadt Aszja, csak sokkal később, mikor visszaemlékeztem egyes szavaira, újra feltűnt előttem az ő fehér homloka, színtelen szája és túlságosan nagy szeme. Csak az eleven erőt láttam és éreztem, amely belőle áramlott mohón; mintegy tápszerként fogadtam el. Jól volt ez így, megfelelt az ő akaratának és minden ember joga a lángot látni és nem az elfogyó kanócot.

Ezt mondta a kérdésemre:

- Egy helyesen érő szív az egész világ központja, nincs a rendnek és nyugalomnak olyan ágya, amely hozzá hasonlítható volna és valódi volta szerint rendeződik mindig újra a világtörténet. Máskülönb a világ rég a romok tengere volna és az emberek elpusztították volna egymást. A tudás sem vigasztalás a szív nélkül, olyan, mint egy létra, amely a világosságba van építve és hamar véget ér. Csak ha szellemi útját igazi kedély keríti be, csak akkor boldog gyűrűje az örömnak, boldog a tevékenység miatt, nem pedig az eredmény miatt, mert a tevékenység benne a cél, nem pedig egy a végére kitézőt célzat. A valódi kedély pedig a szeretet forrása és útja. Lásd, így rendezi a világot Isten, aki maga a világ.

Nem volt idő, amikor a legjobbak reménye ne lett volna igaz és fenkölt, nem lehetett olyan isten, aki nem a szeretetnek ezen rendező erejéből való volt. Az istenek képeit, akik elmerrültek, nem értjük többé. De a szív régibb, mint minden istenség, egyenletes üteme a fényben és igazságban az istenség hangja és végül az alakja is. A legtöbb embernek szüksége van Isten képére, amely szívük gyöngeségében tükröződik, az erős kedélyben azonban nincs kép, csak fény és meleg. Ezért ne aggódj, hogy majd feledni fogsz és elveszted önmagadat, mert a szív meg tudja különböztetni a hasonlatot a lényegtől és az árnyképet az arculattól.

Mit kérded tőlem az időt és örökkévalóságot, az eredetet és véget! Vándorlunk a napfényen át, a kezünk tele mezei virággal, hallgatjuk a pacsirtát és keressük a tavaszt. Vess el mindent, mindent, testvérem és nyisd fel a lelked szemét, ha van szeretet a szívedben, akkor kinyilatkoztatja a részedet. Akkor aztán felkiálthatsz: minden megtörtént, minden jól van, a munka el van végezve.

- Mondj nekem hát még egy szót, csak egy szót a feltámadásról, Aszja.

Heves izgalomban voltam és úgy éreztem, mintha tudásvágyam rossz viszonyba került volna áhítatommal, mintha nem az oltárnál térdelnék, hanem a legszentebb szentély függönyét lebontaném fel. Úgy éreztem, hamisan kérdezek, hogy a belátás kicsiny és együgyű mértékeit állítom ennek a léleknek a fényárjába. Szinte megnyugtatót tehát, hogy Aszja nem felel, ámbár személyes kötelességeim az élettel szemben és személytelen vágyak az ő szavainak csodái után gyakran összekeverednek egymással, úgy hogy már nem tudom őket elkülönböztetni.

Aszja elfordult a fal felé, a nyaka és válla vonala a haj alatt, súlyos szenvedést árult el. Megmagyarázhatatlan büntudat tett bizonytalanná és az ilyen bizonytalanság folytán ismételttem a kérdésemet, csaknem barátságtalanul. Hangom kihívó volta azonban nem az ingerültségét, hanem a jóságát keltette fel. Megint hozzám fordult és rám nézett:

- Hogy kérdezheti, hogy mi a feltámadás, olyan ember, akinek lelke nem fekszik sírjának fájdalmas sötétjében? Kérdezi-e az, aki nem esett el, a mellette menőktől, hogy mikép kelhetne fel? Aki azonban csak azért kérdi, mert attól fél, hogy valamikor talán eleshetik, az nem fog feleletet kapni, mert félelemből kérdez és a szeretetben nincs félelem. A szeretet azonban, amely egyedül tud a világon felelni, csak a szeretetnek válaszolhat. Látod, ez az évszázadok tévedése, melyekben nemzedékeink a szabadságért küzdenek: azt remélik, a szeretet válaszolni fog a szeretetlenségnek. Csak az hallja a szeretetnek hangját, aki a szeretetből való. Nem felelhetek a kérdésedre, mert a feleletem szent, a kérdésed pedig nem az. De el fog jönni az az idő, amikor a világ sötétsége összezsugorult, amikor szellemi halálban fekszel a földön és nem tudsz sem felelni, sem kérdezni. Akkor aztán hozzád jövök, én a te szereteted és azt fogom neked mondani: Kelj föl!

* * *

Csak abból, hogy Aszja lényének visszfénye nyilvánult meg az én lényemben és hogy mások ezt észrevették, csak abból értettem meg igazán, milyen valódi derűtség áradt a lényéből. Gyermekkoromban és ifjúságomban túlságosan jutottam egy könnyen kielégülő és harc nélkül szerény jámborság hatása alá, semhogy ne éreztem volna szenvedő ellenkezést és undorral határos haragot az olyan Istenben való boldogság megnyugvása miatt, amely csak azért maradhatott fenn, mert hordozóiból hiányzott minden valódi igény, és mivel azzal akarták legyőzni a természetet, hogy tagadták, elárulták vagy megvetették. Ilymódon e lélek boldogsága utáni kutatásaim gyakran a gyűlöletig fajultak, az ellentmondásom pedig a gonoszságig. Akartam tudni az igényeit, mielőtt a megelégedését jóváhagynám és ebben annál erőszakosabb és igazságtalanabb voltam, mert a magam igényeit nem ismertem.

Azután pedig, mikor ennek a kinyilatkoztatásnak a fagyos egyszerűsége eluralkodott rajtam, lesújtva és a dacomat átkozva követtem meg őt kételyeimért, de ő nem haragudott rám és inkább csodálkozó volt, mint elnéző.

- Sohasem fog a szeretet panaszkodni amiatt, hogy a lényének ellenállottak, - mondta egyszerűen és anélkül, hogy a szavait belekapcsolná gondolataim vitájába. Mintegy önmagának mondta e szavakat és az ernyedtségnek az a csaknem szerény gesztusa, melyet ő csak ritkán rejtett el, ha beszélt, szavainak igazságába valamit vegyített égi fényéből a világ távoli mesgyéinek, melyekre sohasem lép emberi láb.

Mivel azonban minden szándékosság nélküli, boldogságát önmagában megtaláló megismerés sokkal elevenebben vonzza magához és hatalmasabban leköti a szellemünket, mint bármily még oly szenvedélyesen és izzón harcba vitt rábeszélés, az én tudásvágyam is sokkal elevenebben ébredt és lángolt fel Aszja fanyar tartózkodásának hatása alatt, mint amennyire az önmaga közlésének vágya előtt feltámadt volna.

Mindazok után, amiket hallottam, legtöbbször foglalkoztatott engem Aszja álláspontja Krisztus szavaival és alakjával szemben, akinek nevét és mondásait gyakran olyan különös összefüggésekben említette, hogy időnkint úgy tűnt fel nekem, az egyszerű emberi és okos felfogása révén, mintha csaknem praktikus és mindennapi létbe beleszótt volna, aztán megint mintha a szeretet olyan áhítatosságában magasztosulna fel, hogy sokáig nem tudtam róla tiszta képet alkotni magamnak. Néha irigyeltem minden előítéllettől mentes módjáért, amikor Krisztus megjelenését és hatását nem fogta fel másképp, mint ahogy bármely más bölcs és nagy emberét fogadta, tisztelte és visszaadta.

Valami a mi korunkban szokatlan és semminemű előítélet által nem befolyásolt módon jutott az evangéliumokhoz, csak érett ifjúságában és anélkül, hogy gyermekkorában akár csak egy szót is hallott volna róluk vagy éppen tanították volna. Egy nap megtalálta a könyvet egy elfelejtett polc sarkában, mikor jómódú apjának a háza halála után minden más vagyonával együtt idegenek kezére jutott. Csodálkozással, mohón és buzgón olvasta, de a léleknek minden más szükségérzete nélkül, mint amelyet a szellemi tulajdon utáni szomjúság minden igazi kedélyben előidéz.

Aszja szavai valamikor kezdetben termékeny életet fejlesztettek ugyan ki gondolatvilágomban, de nem értettem meg Krisztus hatékony megjelenésének ezt az egységét és akaratomat, hogy nyugodtan szemléljem Krisztust és átadjam magamat hatásának, mindig újra elhomályosították azok a fogalmak, melyek elismerésére tanítottak és azok a képek, amelyek gyermekkoromtól fogva kísérték. Nehezen határoztam el magamat közvetlen kérdésre, abból a szégyenlősségből kifolyólag, amely megmagyarázható következménye a szándékos eltorzításoknak, amelyek alatt kénytelen voltunk Krisztus képéhez közeledni. Az is hozzájárulhatott, hogy a kedélyem ezzel a tartózkodással kerülni akarta azt a látszatot, mintha közössége volna mindazokkal, akik ezt a nagy nevet csak azért emlegetik, hogy kicsiny, szegény és kipróbáltan szívüket takargassák.

Beszélgetéseink természete azt hozta magával, hogy forró kérdéseimet, melyekre már oly világos feleletet kaptam, kétkedve ismételtem, mert egy fiatal embernek a túlságosan végleges és összefoglaló felelet gyakran túlságos nehéz épületké fejlődésének alakulásában s joggal veti el, nem pedig jogtalanul, mint ahogy azoknak az önmagukba zárt embereknek a bölcsesége tanítja, akik sohasem mozogtak a saját világukban, hanem mindig csak idegen világban.

Aszja sokáig nézett maga elé, mintha várna valamire, arcvonásain erősebb lett a gyász és tehetetlenség kifejezése és akadozva kezdte:

- Gondolok erről egyet-mást, de nem bízom a gondolataimban. Úgy tűnnek fel előttem, mint elvonuló felhők s amit világosság dolgában hoznak, az nem bennük rejlik, hanem fölöttük és csak akkor világít át rajtuk, mikor átlátszóbbakká válnak. Akkor úgy érzem, mintha ez a világosság mindig megvolna fölöttük; a gondolatok által talán ezt az alakját nyeri, nem pedig a lényegét. Akkor aztán félek kimondani azt, amit szemlélek, mert úgy vagyok vele, mintha már régóta és mindig kincse és birtoka volna minden igaz embernek és nem általam keletkeznék, hanem csak úgy jönne hozzám, azzal a kis részével, melyet magamba fogadni képes vagyok. Beszélni azonban csak erről a kis részről tudok és tele vagyok félelemmel, hogy azt a fölöttem levő magasztos lényeket eltorzítom. Nem hiszem azt, hogy ember képes olyan igazságot kimondani, amely ne lett volna már régen ő előtte igazság és ne maradna mindig az. Sokszor a hallgatók boldogok, akik látnak és nélkülöznek. Lásd, aki nem képes hinni, az igazságot belátásától függőnek képzelet, pedig nem az, mert a hittől függ, olyan hittől, amely meg kell hogy legyen bennünk, mint valami természetes tulajdonság.

Az emberek, mint te is, dicsőítik a gondolatot. De mit neveznek gondolatnak? Engedik a mulandó történetek szelét keblük kamráján áthúzódní és ha itt megrezdül, akkor azt mondják: gondolkodom. De ki csinál testéből az érzések világával íjjat, hogy gondolatainak erejét nyílegyenesen hajítsa a világosságra? Hol csillog a páncél a világ szennye ellen? Ki gondolkodik, midőn testét és lelkét odaadja táplálécul szelleme lángjának, merészségtől tehetetlenül és becsületességtől szegényen?

És még ez a gondolkodás is, mely mint a tűz alakul ki az Én velejéből, még mindig semmi, barátom, fénytelen hasonlat marad, amely hasonlatokban tévelyeg, ha nem szállja meg a kinyilatkoztatás kegyelme a felkészült szellemet. A kinyilatkoztatást nem lehet a gondolatok hatalmával előcsalni, a gondolatok előkészítik ugyan az útját, de az érkezése kegyelem dolga. Nem hiszem, hogy ennek a kegyelemnek a fényvirágai kérdezik a mező értékét, amelyből kivirágzanak. Rejtelmesen ott csiráznak ki, szent egyezségben a multtal és jövővel, ahol akarnak, de nem ott, ahol az ember akarja. A gondolat ereje maga még nem alkotott maradandó szellemi művet, amely szép, jó vagy magasztos, hidd el nekem, nem; a végső tökéletesedés mindig a kegyelem isteni játékaival ment végbe, derűlten és fáradság nélkül és a befogadó, a kiválasztott tűzhely, kimondta sóhaját, melynek neve kegyelem.

Érted most már, mit jelent kiválasztottnak lenni? A kiválasztottak jelentik az utat. Nincs alkatunknak más törvénye, melynek felismerésében megváltás rejlik. Csak megváltás, semmi más előny, amelyet azok a sokan keresnek, akik az egyetlenség szellemi erejét belevitték mulandó tartalmú vágyaik kicsiny világába. Hogy érvényesülhetne ott, hogy vigasztalhatna ott az, ami a megváltást illeti meg?

Krisztus mondása a hivatottakról és a kiválasztottakról, amelyet most beleszőttem a szavaimba, jellemzi őt, ebből folyólag fog feltámadni, nem valamikor, hanem újra meg újra, tegnap, ma és holnap, mindenütt, ahol egy ember alkata hasonló az ő alkatához, de nem ott, ahol az ő nagysága eltorzítva és kikészítve nyújtatik a hivatlanoknak.

Ő nem csinált rendelkezéseket, hanem törvényeket ismert fel és kimondotta őket, dacára hogy meglevő dolgokat leromboltak, csupán az igazság kedvéért. De sohasem fog egy ember egy olyan igazságot felismerni, ha nem belőle származik. Lásd, így választja el Krisztus, az istenségről szóló ősi monda szerint, a fényt a sötétségtől. Ő az út, amelyen a szeretet kinyilatkoztatja magát, ő a kinyilatkoztatás alakja. Nem mondtam neked, hogy a szeretet szentháromságában a fiú a kinyilatkoztatás?

A Szentlélek pedig az a közösség, amely minden önkény és minden cselekvés nélkül van meg azok között, akik arra vannak alkotva, hogy a szeretet útja legyenek. A fénye egyféle, az áramlása a világ világossága. Nincs más világosság, nincs más közösség. A kiválasztottak a maguk idejében ritkán tudnak egymásról és az olyan közösségnek nincs semmi dolga azzal a

meleggel és közelséggel, amelyet mi szegények, az érzékek világához láncoltak, könnyű vigaszunkul közösségnek nevezünk. Ők mind egyedül vannak, mert a szeretet eleven tűz, nem pedig langyos fölmelegedés, nem rendezkedik be lakóhelyeinken és nincs menedéke, fél a testeknek vérben és szóban való érintkezésétől. Lásd, ezt jelentette az, hogy a Fiúnak nem volt hajléka a földön, sem anyja, sem testvérei. Olyan közösségben azonban, melyet én annak nevezek, a halál le van győzve, ez túléli a testnek lehanyatlását, ez a feltámadás. Hol van a halál keserősége, ha a közösségnek ez a folyama nem ér véget? Látod, ezt nem fogja megérteni senki, aki nem áll abban a közösségben, nem ismeri a lényegét. Ennek a halál hatalmasabb és ő fél tőle. Ha azonban úgy vagyok alkotva, hogy teljesen el legyek telve fénnel, akkor fénné is leszek és megértem tartósságát. Ez az, amit magamba vettem és amivé átváltoztam. Benne, amit kinyilatkoztatok, lépek ki önmagamból. Mi marad tehát a halál számára más, mint az a hüvely, amely már rég nem én vagyok.

Akik pedig ezt kérdik, itt vagy ott leszek-e valaha, mindazok tévednek. Csak a közösségben világít a haza. A közösség az öntudat nagy, egyetlen szava, a szentlélek; a forrás a magaságban, nem a torkolat a völgyben, nem visszatérés, hanem ittlét, a ma mint örökkévalóság, az ezer év, mint egy nap. Nincs más megváltás. Engedelmes voltam és eljutott hozzám a kinyilatkoztatás, amely a közösséghez vezetett, így lettek Apa, Fiú és Szentlélek bennem a szeretet képeivé és én azt mondom: Isten, kétkedés és aggodalom nélkül, derűlten és igazul, kimondhatatlan biztossággal.

Ekkor én ezt kérdeztem:

- Nem hiszel tehát a ki nem választottak megváltásában?

- Nem, - mondta Aszja, - a ki nem választottak térnek vissza, nem a kiválasztottak, mert a ki nem választottak tartoznak még csupán a mulandó alakhoz, a természet változásához. Ők az elmerülő kehely, a temetkezés, a visszatérés reményének fájdalma, amely meg is lesz, de a földbe, az anyába való visszatérés lesz. Ebbe a fájdalomba szötte bele a világ az Egyetlennek az alakját, emiatt a tévedés, emiatt a bűn miatt omlik porba az egyház, amely nem értette meg a szavát: Hadd temessék el a halottak a halottaikat, hanem a belsőleg halottak reményét az élő emberek között a sírokra utalta. Nem ismered fel világosan a történelem képében, mikép merül fel Mária, az anya, az oltáron, mennél jobban eltakarják és elrejtik Krisztust magát és hogy lesz a Fiú gyermekké? Újra férfivá lesz és ki fog lépni annak a fájdalomnak a fátyolából, amelyet a föld, az anya, a hivatlanok honvágya, fényes homloka köré tett. Odaadták neki a pásztorbotot és elvették tőle a döntés kardját, amelyről beszélt, mikor jövetelének szellemi lényegről, küldetésének értelméről szólt.

Nem, ő benne nincs semmi közös ezzel a fájdalommal. És nincs benne semmi közös azokkal sem, akik a reményükről beszélnek, hogy földi módra, sötét átváltozás szerint, új alakban fognak visszatérni. Nincs fény ebben a menekülésben, nincs megváltás, mert a természet változásának nincs arra ereje, hogy bármit a saját köre fölé emeljen, csak szellemnek van ilyen ereje. Neki az öntudat a keletkezésének az ágya, első alakja a hit, mint alkat, ő rá következik a megismerés, melynek koronája a kinyilatkoztatás. Végző alakja, amely megnyilvánul, a szeretet, az Isten. Jaj annak a világnak, amely azt hiszi, a természet tökéletesedik a maga változásaiban istenné. Soha! A mi természetünk sem. Nem mi választottuk a szeretetet, hanem a szeretet választott minket.

Aki azonban azt kérdi, mi a szeretet, az olyan, mint egy víz hullám, amely egyesülni igyekszik a tűzzel. Ellenben egy sugár sem kérdi a napjának a lényegét, mert ő ez a lényeg.

* * *

Elég sajátságos, hogy mikép kezdett Aszja élete bennem egész új életet, mintha az ő szelleme betért volna az enyémbé, misztikus lakodalommal. A szavai súlyosak, egyszerűek, a kinyilatkoztatás gazdagsága dolgában termékeny maghoz hasonlíthatók, hullottak kedélyembe, csiráztak és kivirultak benne. Csakhamar elvesztettem az érzéket az iránt, hogy egy gondolat a vele való érintkezés után saját lelkemből nőtt-e ki vagy tőle vettem át, saját hozzátételem nélkül. Csodálatos módon összeolvadtak az alkatunk határai egy teremtő egyesülés fényalakjává és én megértettem a közösség értelmét.

Ami a mulandó testekre nézve a vér érintkezése, összeolvadása és új egységben való feltámadása volt, ugyanaz volt-e magasabb értelemben a lelkek egyesülése a kinyilatkoztatás által, a gondolatoktól hordozva, újjászületve a szellemben? Itt volt-e Isten bölcsője, mit ahogy amott az ember bölcsője volt és Isten és ember egy-e abban a szent értelemben, mint ahogy Krisztusról mondják, akit Istennek neveznek és ember fiának?

A szellem országában azonban nem volt sem férfi, sem nő. Borzongva értettem egyszerű értelmét az országról, az örökkévalóságról, ama végtelen harmóniáról szóló egykor oly homályos szavaknak, arról a harmóniáról, melyre a világ szentjei vágyódtak és melyet láttak, amely örök, mert mindig jelenlévő tud lenni. Megértettem Aszja tisztán látó felfogását a szóról, hogy ezer esztendő olyan, mint egy nap, nem tartamában, hanem lényegében.

Így múltak a tél hónapjai, nap-nap után, nem dátumok és órák szerint mérve, nem is ébredés és alvás szerint, hanem a belső életbizalom régióiban való lépések szerint. Abban az időben kívül állottam minden szorongattatáson, amelyek elfogódottságunkból és a jelenségek és tények világától való függésünkből származnak. Csak éltem. A szabadságom és derűségem többnyire kimondhatatlan volt, a föld kicsinynek látszott, mintegy egy alkalomnak a sok közül, a nagy vándorlás egy állomásának, teher és sötétség nélkül. Nem ismertem gondokat és lángoló áhítattal hittem, anélkül, hogy meg tudtam volna mondani, miben és kiben, hittem a bennem levő világosságban és a szeretetben.

Így történt, hogy ritkábban kérdeztem Aszját és beértem azzal, hogy megvan. Talán azért is, mert egyszer egy kérdést haraggal utasított el magától. Nem felejttem el szavát, mert igaz volt.

- Azt hiszed, nekem fontos az, hogy meggyőzzek, vagy hogy tanácsokat adjak neked? Soha, sohasem! Én úgy beszélek, ahogy egy fa virágzik, de nem azért, hogy valakinek ebből haszna legyen. A szív hatása nem jutalmaztatja meg magát, ezt értsd meg hát: sokkal inkább maga a jutalom. Olyan jutalom, mint az önmagában való boldogság, erők diadala, melyek már rég háttérbe vannak szorítva, olyan vég, melynek célja a kezdés.

Az emberek a szeretet következményét tették céljukká és ezáltal megszenstelenítették a szeretetet. Most hát szeretnék ezt mindenütt megtalálni, - másoknál és az angyal szomorúan félrehajtja a fejét. Azt hiszik, a szeretet által megjavítják a világot és ezért ajánlják a hitetleneknek és szeretetleneknek, a szorongatottaknak és szomorúaknak. Mikor a bakók leköpték a szentnek a fejét, büntelenebbek voltak, mint a szeretet prófétái, akiket nem hívott más, mint Baál, hogy a sötétség országát biztosítsa magának. Ők ajánlják az embereknek, hogy tartsák fenn a lelküket és annak papjaiul vallják magukat, aki azt mondta: aki pedig fenn akarja tartani a lelkét, az el fogja veszíteni.

Tudod te, mit jelent ez? Ez ugyanaz a szellem, mint amelynek alapján te kételkedel. Aki a lelkét fenn akarja tartani, annak nincs semmi köze a szeretettel. Az Ország nem jó külső mozdulatokkal...

Aszja elhallgatott és tanácstalanul és ijedten nézett rám. A szemei lassan megteltek könnyekkel, úgy éreztem, mintha ezek a szemek már rég nem látnának semmit maguk körül. Csöndesen és egyenesen ült az ágyában és sírt, minden ok és alkalom nélkül, elveszett gyermek a szomorú világban, melynek útjai tele vannak tövisekkel.

Lehetnek emberek, gondoltam magamban, akik egy nap könnyekben törnek ki, mert nem volt erejük, hogy érvényesítsék magukat. Te azonban, Aszja, nem azért sírsz, mert te nem tudsz semmit erről a kívánságról, te még a saját értékedet sem tudod. Szegény vagy, olyan vagy, mint egy harang csengése, vagy mint a hajnali fény a hegyen. Mi szellemileg gazdagok vagyunk, mi tudunk ércből való harangokról és kőből való hegyekről, de az Ország nem a miénk.

Erről az Aszjáról és arról a módról való gondolataimban, ahogy ő az emberi lényeket és a világot látja, egyre világosabb lett előttem, hogy az evangéliumok ama titokzatos szava, amely a hivatalosokról és kiválasztottokról szól, mint a belátás világító csillaga áll elmélkedései és értékelései fölött. Az én ifjúságom és belső élete sokkal mélyebben át volt itatva a felebaráti szeretet ama tevékeny részvét gondolatától, amely minden jóérezsű embert vezet, akik gyermekkorukra ügyeltek, semhogy Aszja magányos magatartása időnkint ne tűnt volna fel előttem úgy, mintha tele volna hallatlan, gyermeki önteltséggel. Úgy éreztem, sok irgalmatlanság, sőt kegyetlenség van az ilyen ki nem próbált bizonyosságban. Hol maradt az ilyen hit és az üdvben való bizonyosság mellett mindazok beláthatatlan serege, akik ama szó értelmében nincsenek kiválasztva? Az érzésem gyakran a gyűlöletig zúdult fel, ha sokáig egyedül voltam, de kitartóan hallgattam, egy vélt titkos fölény önző élvezetében. Ott fekszel nagylelkű búcsuzásod fehér, csöndes díszfekhelyén - gondoltam - mit törődöl te a nagy mindenható étellel, a forró áramlással, amely hited álmatag felhővárának fény-ligete alatt árad? Ép oly kevésbé hallod a születő sikoltását, mint a haldokló sóhajtását, a nemzedékek harcának felkorbácsolt tüztengere, a te számodra csak olyan, mint a tenger lélektelen zúgása és ki a te felebarátod, akit szeretned kell, mint tenmagadat?

Te vagy! - felelt Aszja hangja a keblemben. És a hallgató leány tovább beszélt bennem: Azt hitted-e, az a te felebarátod, aki test a test mellett legközelebb áll hozzád? Te is azok közé tartozol, akiket a betű megöl és akiket a lélek nem tud felszabadítani? Belevonszolatok a magasztos értelmet a mindennap utcáiba és ha ott széttapostátok és beszenyeztek, lekicsinyítettétek és megbecstelenítettétek, akkor kigúnyoljátok és azt hiszitek, bebizonyítottátok a hazugságát. Ha a saskeselyű tönkremegy a tyúktól rácsozatán, akkor azt kérdezitek a lesujtottól: hol a magas röptöd az erdők felett? A te felebarátod nem az, aki térben legközelebb van hozzád, hanem az, akinek a lénye legközelebb áll a lényedhez, akinek lelki ereje és szellemi ereje, akinek honvágya, fájdalma és ereje hasonló a tiedhez és akinek a tekintete téged tükröz, egyszerre bánatod és szégyened, átlelkedésed és bizodalmad, ébresztő szó és vigasztalás.

Őt fogod szeretni, mint önmagadat, ez nem parancs, hanem boldogító szükségesség, fenkölt és szörnyű végzet, misztikus kötelesség. Isten azonban, akit mindenkinek fölébe kell állítanod, maga a szeretet és nélküle a felebarátod is idegen számodra. Csak a szeretetben van felebarát, nem a szenvedélyben, sem a földi birtok, előny vagy nyereség vágyában, sem a mindennap életében és gyönyörködésben. Micsoda ellentmondás keletkeznék azzal a jövődőlő kijelentéssel, hogy a kiválasztott elhagyja atyját és anyját, ha az az ember volna a felebarátja, aki térben legközelebb áll hozzád? Mert ki áll az emberhez közelebb, mint az apja és anyja? El fogod őket hagyni, ha lelkiileg nem ők állnak legközelebb hozzád, hogy megkeresd a felebarátodat.

És borzongva emelkedtek fel gondolataim napsütötte havas csúcsai előtt annak a lelki tisztaságnak és szeretetbeli fenségnek, amely egykor semmi érzékkel fel nem mérhető fájdalommal és újjongással sugárzottak, mintegy példátlan követelése a szeretetnek, vakítóan megvilágított szívből. Egy nehéz mosoly fájvirága nyílt felém nyugtalan napom és időm esti egének felhővonulásából, céltalanul és egyedül mentem ki messzire a város elé és megértettem Aszja üdvözlő szavát, mikor egyszer először álltam az ágya mellé: «csak egy

ember van mindnyájunk számára, akit tegezünk.» És megértettem egyszerű ígéretét is, hogy nálam marad. Lassankint ezzé az ígéretté változott ez bennem: nálatok vagyok minden napon, a világ végezetéig.

Mikor az esti szürkületben hazafelé mentem, egy elhagyott mezei úton, amely sivár építőtellekhez és a külvároshoz vezetett vissza, találkoztam egy férfival, aki mintegy tíz lépéssel előttem az út közepén megállott, mintha rám várt volna. Mikor hozzá értem, észrevettem a szándékát, hogy meg akar szólítani, megálltam és ránéztem. Az utat kérdezte olyan módon, amelyről észrevettem, hogy nem útbaigazítást vár, hanem valami mást. Sötét volt már és nem lehetett pontosan megállapítani egymás személyének és ruházatának mivoltát, mielőtt egész közel értünk volna egymáshoz. Erre éreztem, hogy a másikon csalódást keltettem, úgy tetszett nekem, némi elfogultsággal lemond arról a reményről, hogy nálam többet talál, mint a mennyije neki van. Így tehát kérését, melyet mégis előadott, a pajtási közlés bizalmas fokára állította:

- Van-e pénzed?

Nagy zavarba jőve kutattam át a zsebeimet és hogy zavaromat elrejtsem, olyan dolgokról beszéltem, amelyeknek semmi közük sem volt ahhoz, amit csináltam. Rosszkedvűen és várakozón nézett rám. Mikor végre találtam néhány pénzdarabot és odanyújtottam neki, hátrább lépett és leintett engem.

- Több nincs? - kérdezte.

- Nincs, - mondtam én.

- Ez minden pénzed? - ismételte kérdését.

- Igen.

- Hát akkor tartsd meg, - mondta és köszönés nélkül ment tovább.

Lassan megfordultam, hogy a magam részéről is folytassam utamat, de mikor a pénzdarabokat megint a kabátom zsebébe akartam tenni, nem volt rá erőm. Nem tudtam, kiéi.

Mikor a városba beértem, körülsettenkedtem a ház körül, melyben Aszja lakott és láttam, hogy világosság ég a szobájában. Este tíz óra felé volt. Az ablakát, amely udvarra nyílt, két házfal rése között láthattam az utcáról. Stevenhagen cipész, akinek a lakása a ház hátsó részének bejárata mellett volt, ajtót nyitott a kopogásomra, mint már annyiszor és beeresztett.

- Hogy van Aszja? - kérdezte, egy szót sem vesztegetve késői behatolásomról.

Gondolkoznom kellett és csaknem megijedtem, milyen bizonytalanok a fogalmain Aszja testi állapotáról.

- Nemsokára el fogjuk veszteni - folytatta bizonytalan felvilágosításomra felelve. - Az anyja ma nálam volt.

Rám nézett, mintha a magyarázatnak valami szokatlan szavát várná tőlem, gyors és bizodalmas közlést, amely aggodalmait semmivé tegye, mintha valami csodának kellene történnie, melynek mibenlétéről és hatásáról senkinek sincs fogalma. Bátortalan voltam és hallgattam; ami az útközben megnyugtató és fölemelt, az most mind eltűnt.

- Talán javulást hoz az idő. Hiszen már jön a tavasz, - tette hozzá az öreg, mintha most ő rá került volna a sor, hogy a megnyugtató egy szavát kiejtse, miután tőlem hiába várta. Bólintott egyet búcsuzásul és beeresztett egyedül a sötét folyosóra. A falhoz támaszkodtam és azt mondtam: tavasz lesz. Aszja ajtaja alján keskeny, pirosas fényvonal izzott, halotti csönd volt a házban. Tavasz lesz, gondoltam, a hegyekről meleg szelek dőlnek a földre, a mezők fölött. A bükkfák csúcsai pirosra színeződnek és a patakok zavarosan és sietve rohannak el partjaik

között, amelyeken az anemonák és primulák bimbóznak. Az éjszakák tele vannak meleg, boldog nyugtalansággal. A falusi elkülönöttségben házról-házra kukorékolnak a kakasok, mivel a nap már korábban kél fel a zöld őszi vetések fölött. Napos lankákon felhangzik a porzós, sárga tűzvirágok fölött az első méhdöngés és az alig kizöldülő tájékon, a bokrok és utak barna színei közt itt-ott felmerül a szikrázó márciusi napban az első világos ruha a kerítések között.

Csakhogya testvérem, tavasz, mit csinálók én a te közösségedben, ha Aszja eltemetve fekszik? Félttem belépni a nélkülözés, a lemondás és a búcsú szürke szobájába, amely hirtelen halottas szobává lett, mint egykor, mikor hónapok előtt először beléptem. Megpróbáltam erőszakkal emlékezetembe idézni, mint az én és Aszja közös tulajdonát, azokat a kincseket, melyeknek magasztos órákban részesei lettünk, de sehogy se sikerült, a sötétség megfojtott.

Mint valami áthághatatlan tűzhatár élet és halál között égett a földön az ajtó fényvonala és én elfelejtettem, hol vagyok és megborzongtam, mint valami sötét tömlőben. Nem emlékszem többé elhatározásomra, hogy az ajtót kinyissam, de rögtön utána megpillantottam Aszja fölemelt arcát a közeli gyertya fényében, amely megvilágította, mintha egyedül volna a világon és én támolyogtam a megindulástól, olyan minden hasonlaton és mértéken túl szép volt ez az arc. Rám nézett a haj éjszakájából, nyugodtan és tisztán, fényalakja egy boldog diadaltól ittas világértelemnek, sugározva az elevenségtől, csöndes képe az otthonnak. És testvérem, a tavasz, akit messze rejtettem és messzire távolítottam ettől a helytől, jött felém a nagy szemek meleg éjszakájából, a pacsirtadalk a földek felett, nedves szél és a rögök és csirák édes illata, amelyből a tarka virágruha alakul. De a remény nyugtalan lényege itt hangtalan, hatalmas bizodalommá változott. Ekkor tudtam, hogy én vagyok akinek vissza kell mennie, Aszja ellenben békében marad.

- Segíts nekem, - mondtam. - Ki választott ki téged? Nem tudok tőled elválni és mégis tudom, hogy a szegénységem és gyöngédségem fog tőled elválasztani.

Aszja, mint mindig, fölismerete a belső állapotot, amelyben voltam, nem lehetett sem megtévesztetni, sem nem tévedett és belátásának isteni-démonikus hatalma abban állt, hogy bajomból való következtetéseiben, valamint a baj megnevezésében sohasem indult ki másból, mint a rendíthetetlen hitből egy ember értékében, jóságában és az élethez való jogában. Elképzelhetetlen, hogy akár a legrosszabb ember is valami kisebbet helyezzen szembe a saját értékebe vetett hittel, mint az ijedt boldogságot. Ki ne reménykednék abban, hogy érdemes lesz a megváltásra, mikor szenved? De ki tudja jobban megadni egy léleknek a felszabadulás e sejtését, mint az, aki hisz a szeretethez való tartozásának ősi gyermekjogában? Az ilyen hit hatalmas, ha valóban igazi, el tudja mozdítani a gyalázat és sötétség, az önlealacsonyítás és elszegényedés hegyeit és a felszabadult talajon újra feltör az égi fény, csirázik az élet. Az ilyen hit ereje elég erős arra, hogy a szívek sivatagait termékeny földdé tudja változtatni, a száraz firmamentumról leszakadnak a nedves zivatarok és a homok kizöldül.

- Mi gyötör téged? - kérdezte Aszja. Oh, ez a feledhetetlen komolysága kérdéseinek, soha többet nem találkoztam vele az életben. Mért mosolyognak azok, akik erősebbeknek vagy tapasztaltabbaknak tartják magukat és mi értéke van az ilyen mosollyal adott adománynak? Valamennyien barátságos elnézésre számítottok, mert csak a felét adjátok és mert elfelejtettetek hinni egy igény igaz voltában. Efféle mosolyotok a bizonyítéka, hogy sem valódi összetartozandóságban, sem közösségben nem hisztek, sőt megértésben is alig, csak kölcsönös elnézésben és a tehetetlenség kiegyenlítő részvételében. Mintha az embernek nem volna megengedve a belső átélés és mintha leereszkedés által lehetne legbiztosabban hozzáférközni. Az ilyen mosollyal siklotok el egymás mellett és fenséges szereteteket kiadjátok a barátságosság szegényes kis pénzdarabjával, amely úgys megvan mindenkinek magának.

Aszja szemei egész a fenekéig megnyitották a szívemet a kérdésével együtt, mintha ő már úgymond tudna mindent:

- A hivatalosokról és kiválasztottokról mondott szó kínoz újra meg újra. Beszéltél egyszer arról, hogy az ember lényé és sorsa ezzel a törvénnyel nyilvánvalóvá lesz és e törvény félelmetes igazsága a kezdete a minden belátásra való rendnek. Azt mondtad, ez a szó minden más fölött jelezte Krisztus megismerését és tanítását, de engem nem enged nyugodni az a kérdés, hogy minek kell történni mindazokkal, akik sem nem hivatottak, sem nem kiválasztottak? Nem ugyanolyan emberek-e, mint mi és mi nem ugyanolyanok vagyunk-e, mint mindenki más? Ez a szó azonban kizár és elkülönít, eldönt és elutasít. Ez a szeretet lényege?

- Igen, - felelt Aszja. - Megmondtam.

Vártam és azt reméltem, hogy feleletének biztonsága megszerzi nekem a belső szilárdságot, amelynek révén magam is megláthatom, amit az ő szeme lát, de csak bizonytalan maradt bennem minden és gondolataim utai eltévedtek a sötétben.

- Mondd meg nekem a világosságot, amelyben a ki nem választottak állnak és én hallgatni fogok és várni fogok, - mondtam.

- A kiválasztottak világosságában állnak, - felelt Aszja. - A szeretet elválaszt és nem enged keveredést, ez az ő ereje és fensége. Sátán összekever és a szeretet neveit rakja rá a langyos és hamis alakra. Kik a kiválasztottak, hogy úgy beszélsz róluk, mintha világi értelemben előnyben volnának? Kiválasztottnak lenni annyi, mint a szeretet által kiválasztatni, a szeretet világosságának útjára. Hiszed te, hogy az ilyen szent kedvezés azért ragadja magához az értéket, hogy a maga számára birtokolja, jóllakva, elégedetten, önzőn? Kisugározza magából! És mennél tisztábban sugározza ki egy szív ezt a világosságot, annál hamarabb van kiválasztva. Kicsoda értelmezte a nagy szót a világi élet kellemességére és jólétére? Ki állította az apró erény és nyomorúságos jutalom látszata alá és kicsoda vonta bele az előnyök rang-vitájába? El vagyok szomorodva. Mennyi aggodásnak kell lenni a világban! Ami a megváltásra szólt, azt az emberek belevonszolták az előny és tulajdon vitájába. Félek a Sátán hatalmától.

- Kicsoda Sátán?

- Melletted áll-e, hogy így kérdezel? Sátán birodalma megvan mindenütt, ahol nincs Isten országa. Ha Isten képét a szeretet képéül állítod oda, akkor állítod a szeretet nélkül valóság képéül a Sátán képét. Hiszen azt mondja róla a Gonosz: annak képében szeretet kifogni rajtatok, amit a jónak neveztek.

Összeszedtem magamat egy gyors kérdésre, de ő fenyegetőleg nézett rám és úgy kiáltott:

- Hallgass!

És mint valamikor, mikor egy kemény tilalom ért engem, a kezem fölé hajolt és rányomta az ajkát. Csak egy idő múlva emelte föl a homlokát és derülten mondta:

- Tudok egy régi dalt, meg akarod hallgatni? Így szól:

Én boldogítanálak,
Sötét van, nem lehet.
Szerelmem fénykörébe
Hozd hát kétségedet.
Egy kérdés kínoz engem,
Szeretsz? Szeretsz-e, szólj?!
Oh, maradj hát e fényben,
A mely el nem oszol.

Ne kérdezd, hogy mért kérdem,
Nem kétkedésből ám.
Panasza szerelemnek
Csak egy van: fényt kíván.

* * *

Tavasza volt már. A város falai közé is bejutott a tavasz és mindenütt hirdette jelenlétét. Kis szobám ablakával szemben, a szomszéd ház udvari oldalán, fenn az ormon, egy öreg anyóka kezdte a kertcskáját ápolgatni, amely nem volt nagyobb, mint egy keskeny pad és az esőcsatornán függött. Kicsi zöld kerítése volt. Az öreg asszony egy pléhkanállal dolgozott a földjében, padlásablakának nyílása alatt. Mikor délben a nap ragyogott, odaakasztotta kanári madarát a kert fölé és ennek a hangja csattogott a napfényben az udvarok sivárságán át. Gyermekhangok is hallatszottak és mindenütt nyitva álltak az ablakok. Az asszonyok gágogtak az utcákon és már világos volt, mikor az ember reggel fölébredt.

Gyakran, mikor a kora reggeli levegő körülengett az utcán, rámjött a vágy, elhagyni a várost. Időnkint el is menekültem házfalai közül, de környékük sivársága nem elégítette ki, hanem elszomorított. Egyszer hallottam egy pacsirtát a telkek és városi kertek fölött és megremegtem a hangjától, amely lenyűgözött engem. Az éneke meggyőzőbb és édesebb volt, mint amilyennek valaha is hallottam odakinn a mezők szabadságában és én megértettem, hogy a vigasztalását nem keresni kell mint valami örömet, hanem hogy mint valami kegyelem kell hogy a sötétségünkbe hulljon. És egyszerre egészen új értelemben értettem meg a szót: aki a lelkét megtartani igyekszik, annak el kell vesztenie.

Hallgattam a madárdalt és megfeledkeztem a városról és bekerített voltáról. Most odakinn virít a tavasz az erdők és mezők fölött - gondoltam - a növények csiráznak és az ágak kizöldülnek a szélben. Szeretnék a nedves szántóföldön járni és magvakat hinteni a feltört földbe, szeretném a vetést könnyeimmel megöntözni és a sötét talajon letérdelni és imádkozni az Atya Istenhez. Az imám nem volna sem panasz, sem kérés, kimondhatatlan hála volna, hála és engedelmesség, mint a virágzás, amely körülem leng és fölém kerekedik. Nem volna szabad, hogy szavak szorongassák a lelket, amely áthatna és megvilágosítana engem, oh tavasz, oh Atya, oh szeretet!

Ezek voltak rövid földi ifjúságom ama napjai, órái és látomásai, amikor Aszja meghalt. Az éjszakán kívül, amelyben búcsút vett tőlem, alig van valami más az emlékemben, történt, és emlékezetemben nem tudom külső bizonyosságok keretébe szorítani ezt az élményt. Az évét is úgy kellene kiszámítanom, amint hogy az életkoromat sem tudom többé, mert az élet parttalan tengerén való továbbsodródás évei jöttek rám.

Mint ahogy valaki, aki egyenes tekintettel néz a napba, nem tudja rajta megállapítani, mely órája van a nappalnak, ép úgy vannak olyan eseményei is létünknek, melyeknek hatása olyan erős, hogy nem vagyunk képesek megállapítani tükrözésüket a körülöttünk levő felismerhető dolgokon. Úgy állnak életünkben, mint a csillagok az égen, vagy mint a sírdombok a mezőkön.

A föld elveszti barátságos, nyugodt alakját, mikor az eke föltépi a vetés számára és a vándormadarak, mintha új szemük támadt volna, nem látnak semmi többet, mint egy messze célt, ha elérkezett hazatérésük órája. Az ilyen vakság azonban valóság szerint létünk fontos állapota, amelyben olyan útra kerülünk, amely az eleven létre és látásra vezeti a lelket ép úgy, mint a szellemet, amelyet nem csupán a gondolat maga vezet, hanem az a hatalom, amely a gondolatot is akarni látszik.

Ennek a hatalomnak keressük valamennyien az alakját és nevét, mozgásunknak ez az értelme. Vannak pillanatok, amikor tudjuk ezt a hatalmat. Ezekről azonban hallgat minden száj. Ebben a hallgatásban azonban emlékezés, intelem, kijelentés és megváltó boldogság rejlik.

Évek és évek múltak el Aszja halálos éjjele óta; szívem szántóföldjében most feltört és kivirított ezeknek az óráknak vetése. Ne kérdezzetek erről vagy arról, mert amiket ezeken a lapokon elmondok, azok nem a magvak, ahogyan egykor belém estek, hanem a mezők az élet déli napfényében.

Mikor egy nyugtalan nap után, amely szórakozottá tett és megkínzott, este Aszjához jöttem, ő nyugodtan ült az ágyán és rámfüggesztette a tekintetét, mintha gondban lenne miattam. Olyan világosan éreztem arcvonásainak kifejezését, mintha ezt mondta volna: Isten veled.

Együttlétünk tehát a búcsúzás jegyében állott és én nem tudtam uralkodni magamon, ámbár külsőleg nyugodtnak és türelmesnek mutatkozhattam. Azoknak a kis kedveskedő megtévesztéseknek azonban, amelyekkel a legtöbb ember megnyugtatni és vigasztalni reméli magát, a mi érintkezésünkben nem volt semmi értelme és nem is sikerült nekem, mert Aszja lelke olyan félrevezethetetlen volt, mint amilyenek csak az őszinte emberek tudnak lenni. Sohase nyúlt kicsinyes eszközökhöz és elutasított minden kiméletet az igazság kedvéért.

Az anyja még egy darabig velünk maradt és én beszélgettem vele erről-arról, de anélkül, hogy a gondolataim a szavaimnál lettek volna, és én megoszlott magatartásban voltam vele szemben. Szerettem volna, ha magunkra hagy, de félnék vágy is volt bennem, hogy vajha velünk maradna. Ő nem mert velem Aszja jelenlétében arról beszélni, ami a szívéen feküdt, titkos célzásainak pedig, hogy adjak neki alkalmat négyszemközti megbeszélésre, nem engedelmeskedtem. Ezen a napon beszéde volt az orvossal és ha nem sejtette is, milyen közel van leányának a halála, mégis tele volt azzal az ingadozó aggodalommal, amelyen keresztül mennek az olyan szívek, melyek készségesen megtévesztetik magukat abban, amit remélnék és amelyeknek nincs elég lelkierejük a fenyegető baj elviselésére. Hozzájárult még, hogy Aszja, minden színlelés nélkül, bizakodóbbnak és elevezenebbnek mutatta magát az utóbbi időben, mint azelőtt, különösen olyan dolgokban, melyek a külső életre vonatkoznak és a külvilág eseményeiben való részvétel dolgában. Mélyen meghatott engem, hogy ő is alája volt vetve annak a sajátságos ösztönnek, amelyen a betegségtől megszállottak oly gyakran keresztülmennek, ámbár a reménykedő derűtség, amelyet mutatott, nem vetett semmiféle világosságot lelke útjára, amely egész más fényben állott, hanem bizonyos értelemben a magát megkönnyebbültnek érző test önálló fellélekzését jelentette.

Mezei virágokat rendezett el egy kis edényben és időnkint futó mosollyal mosolygott ránk. A gondolatai mintha a mezőkön lettek volna, ahol virágok nőttek, amelyeket a keze mozgatott. Gyász nélküli elgondolkozással nézte a színes virágszirmokat, mintegy habozó fontolgtatással, mint ahogy egyáltalában a hajlama a természet minden szép alkotása iránt vonatkozással teljes volt ugyan, de nem túláradó.

Egyszer halkan mondta nekem, az anyjával folytatott beszélgetésem közben:

- Ne menj el.

Csakhamar aztán elaludt. Azon láttam ezt, hogy a virágok leestek a földre. Az anyja pihenni tért a kamrájába és arra kért engem, ébresszem fel, ha Aszja rosszabbul találna lenni, de ő azt nem hiszi, mert hisz most nyugodtan alszik. Még belenézett egy pillanatra Aszja arcába és nekem az volt a kívánságom, hogy szerettem volna ezt az arcot elfödni. Egy gyertyát is tett a lámpa mellé és egy csaknem gyöngéd tekintettel és kézzszorítással egyedül hagyott engem a fonott székemben.

Aszja még sohase kért, hogy maradjak, menjek vagy jöjjenek. Az ő szavára gondoltam és hallottam, amint az udvar és a ház elcsöndesedik, mialatt én a fáradtságom ellen harcoltam, amely most sokszor erőt vett rajtam, mert külső életemet elhanyagoltam és kevés táplálékkal éltem. Tudom, hogy csaknem szeretet nélküli félelem mély, sajátságos érzése volt bennem, amilyen csaknem mindig rám jött, mikor arra került a sor, hogy helyt álljak magamért. Gondolkoztam ezen és úgy tűnt fel nekem, hogy azok, akik felelősségteljes cselekvések előtt, amelyek újak a számukra, önbizalmat és gondolkodás nélküli bátorságot árulnak el, rendszerint nem is állják meg a helyüket. Akiben azonban megvan az erő, hogy nehéz helyzetben megálljon, abban megvan az előresejtés is a feladatokról, melyeket meg kell oldania. Ezért tűnnek fel a valóban érzők néha olyan hidegnek és szívtelennek, ha gyors részvéttről és sietős segítségről van szó. Aki készségesen és megfontolatlanul tolakszik egy tethéz, amely fontosnak számít, rendszerint kevesebb bizalmat talál, mint az, akit úgy hívnak oda és azok között, akiket a mások akarata kiválaszt, valószínűleg az lesz a legerősebb, aki legtovább húzódozott.

A gondolataim ily módon nyugtalan lankadságban járták be ezt meg azt, éreztem közeledni az álmodat és akarat nélküli szándékkal küzdöttem jövevény homálya ellen. Egy tekintetet vetettem a gyertyára, hogy meggyőződjek róla, nem történik-e baj, ha végig talál égni és mi nem figyelünk rá. Az ágy melletti asztalkán egy piroskötésű könyv és egy darab kenyér volt, amelyről Aszja keze egy darabkát letört. Fent az ablakon sárgás fény volt felismerhető, amely az utcai lámpától származott és amelyben a függöny mintája szürkén és árnyaszerűen volt látható, két fényforrás körzetében, mert a gyertya csak homályosan és libegve égett.

Ezt gondoltam: ha beáll a reggeli szürkület, akkor mint már oly gyakran, megfordítom a párnát és úgy teszem rá Aszja könnyű fejét, ő pedig rám fog mosolyogni és az ő mosolyával és búcsuszavával fogok az üres utcákra átmenni, hallani fogom a rigókat a kertekben és érezni fogom homlokomon a tavasz nedves reggeli levegőjét. Így volt ez gyakran, így lesz ezúttal is, mert hiszen hogy közeledhetnek a halál, az igazán megfoghatatlan és döntő halál, hogy elválasszon minket?

Ezen a bizodalmon túl azonban sötét mindenhatósággal rám jött a szeretet nagy aggodalmának árnya, úgy hogy reszkető kezemet az arcom elé csaptam és azt hittem, elsüllyedek az éj és kinszenvedés mélységébe. Éreztem, mennyire mindenekfölött szerettem Aszját, levettem a kezemet forró szememről és rémült sejtéstől lenyűgözve néztem megint rá. Megpillantottam félig elfordult arcát és borzadás és fájdalom rázott meg könnyörtelen hatalommal. Megint el kellett fordulnom, hogy ne kiáltsak hangosan hozzá. Ez a gyermekfej Isten egész jóságában olyan földöntúli szépségű volt, amilyen szépséget csak a szeretet lényege tud nyújtani, el nem homályosodva sem sóvárgástól, sem önfejléstől, hasonlíthatatlan sérthetőséggel és készen elviselni mindent, amivel az idegenség fenyeget. A föld terhe azonban glóriává lett ezen a homlokon és a vonások gyermeksége a szeretet olyan szabad bölcsességévé, hogy a szájalom, melyet belőlem kiváltott, mintegy szent körforgásban vigasztalássá változott. Úgy van-e, - gondoltam magamban és az érzékeim mintegy álomban vesztek el, - hogy a szájalom, amelyet az ártatlanság kelt fel bennünk, mikor a külvilág szeretetlenségétől elüt, hogy ez a szájalom bennünk átváltozik a megváltásunkban való hitté? Vajjon egy tehetetlen tekintet áldása fakad ilyen forrásból és ennek a mindenhatóságnak a kedvéért gyermekekké kell-e lennünk, hogy Isten országát megtaláljuk?

Elaludtam és azt álmodtam, hogy az utcáról egy nagy, sötét kertet látok, melynek mélységében egy hallgatag, halotti csöndbe burkolt ház állott. Az ablakok előtt hatalmas fekete fatörzsek emelkedtek, mint az oszlopok és a fák magas koronái rejtelmes árnyékba burkolták a falakat. De magasan e fölött a nyugalom fölött viharra kellett lenni, mert e kép halotti elmerültsége dacára láttam, hogy a fák ágai mozognak az ablaktáblák tükrében, úgy lobogtak,

mint a zászlók, fekete-zölden a sötét tükrükben. Öntudatomba jutott, hogy ez egy régi, előkelő, elmúlhatatlan világ, itt lakik az emberi család nemes szelleme, itt van a hit a földi dolgok megmaradásában és aki a halálról mer beszélni, azt ünnepélyesen kiutasítják és könnyelműnek tekintik, aki nem tiszteli a fennálló dolgok méltóságát és rombolást terjeszt.

A fatörzsek nagyon közel álltak a házhoz, az ablakból csaknem meg lehetett őket érinteni. Nem tudták már, ki ültette ezeket a fákat. Mint a csönd őrzői emelkedtek és egyúttal hozzátartoztak az erős építmény tiszteletreméltó lényéhez. Az ágak lombzászlói nyugtalanul lobogtak az ablaküvegek tükrében. Kínozott az a kérdés, hogy ki lakik ebben a házban és fájdalmasan jöttem annak tudatára, milyen hasadozott, zilált és poros az utca otthona és milyen békenélküli a keresők szabadsága. Nincs igazunk, gondoltam, azért olyan nehéz. A szeretetünk a világ ellensége és mi békétlenséget hozunk a lelkekre és a kertekre.

Ekkor panaszos hangot hallottam, olyan fájdalomtól remegőt, hogy a szívem felágaskodott tőle. Csak az a lélek, melyet az alvás fegyvertelenné tett az ellenállásra, tud ilyen hatalmas benyomásokat befogadni. Csak az válik ilyen teljesen az érzés varázsának és bánatának rabjává. Nem ébresztett-e fel egyszer valamikor egy hegedű az álmomból és nem úgy voltam-e, mintha a kimondhatatlan jótétemény színes mennyországa omlott volna rám?

- Oh örök szeretet, könyörülj rajtam!

Aszja hangja volt ez.

Nagy ijedséggel egyenesedtem fel és feléje nyújtottam karjaimat, de ezek lehanyatlottak, mert Aszja nem látott engem. Feltérdelt ágyában és nagy szemei tágra voltak nyitva és olyan messzeségbe irányítva, amely elragadta őt tőlem. A keze az ölében hevert, de nem összekulcsolva, hanem élettelenül és csöndesen, mintha örökre megfeledkezett volna róluk és mintha hatáskörükből eltávolodott és elérhetetlen volna, amit a szeme látott. A gyertya tövig égett és Aszja arca az elfödött világításban feküdt, amely mint a holdfény hullott be a szobánkba. Olyan nagy tehetetlenség, olyan teljes kétségbeesés kifejezése volt a vonásaiban, hogy remény nélkül rettentem vissza és hallgatnom kellett.

Ekkor ő remegő és gyöngé hangon, mély sóhajással mondta:

- Nem vagy már nálam? Ah, segíts rajtam! Ki tud rajtam segíteni? Sötét van köröskörül és csakhamar még sötétebb lesz. Oh, kicsiny volt minden, nem birtam, nagyon is gyöngé vagyok a kínszenvedésekre és a világosságra.

A kezeibe rejtette arcát és lerogyott a gyöngeségtől anélkül, hogy ügyelni tudott volna arra, hogyan fekszik, mintha halálosan meg volna sebesülve.

- Testvérem, ah testvérem, - hangzott a panasza, - vajjon hol jobb? Én nem az voltam és nem azt tettem, aminek lennem kellett volna és amit tennem kellett volna, a végtelen térben, itt az idegen emberek között. Mindenütt éjszaka van, ki tudja ezt? Hogy érjen véget? Olyan szomorú vagyok, hogy nem tudom elviselni.

A teste remegett, mintha hatalmas lökések rázták volna. Az arca, amely most a kezemben pihent, lüktetett és izzó volt és a haja úgy fődte be őt, mint valami fekete köpeny. Életének reszkető, kiégett maradványa mintegy az éjszakába veszve hevert kezeimben, aztán egy rettentő fájdalom, melynek eredete szörnyű volt, fölvetette forró gyermekfejét. Nem látott engem, nedves arca magasra fölvetődött a szegényes világosságba, a homlokát erősen hátravetette és halotti csöndesen küzdött a szegény arc és test kínszenvedése, mintha egy megkötözött és megrontott lélekkel küzdene.

- Örök szeretet, végy magadhoz! Ah, legyenek karjaid, szived, megpillantó szemeid, könnyeid számomra! Ott légy testté, te szeretet, mert én szegény vagyok, mindenkinél szegényebb, olyan gyöngé, olyan nyomorult, hogy kiáltanom kell!

Szinte élettelenül térdeltem le az ágyánál, soha életemben nem voltam tehetetlenebb. Érzésemmel és akarásommal újra meg újra karomba ragadtam őt, a mellemre szorítottam és csókoltam az arcát, mintha életemmel kellene betakarni a fájdalmát. De nem tettem meg. A világ minden szörnyüisége, aggodalma és fáradtsága a tagjaimban volt, megmerevedettséget nem oldotta fel könny, sóhaj nem törte meg a varázslatot.

Mintha Aszja soha életében nem mondott volna nekem más szót, olyan világosan hallottam lelkem fölszaggatott mélyeiből ajkának egy mondását, amelyet hosszú idő előtt az elmerültség egy órájában mondott nekem: «ne feledd el, hogy a szeretethez annál közelebb vagyunk, mennél tehetetlenebbek vagyunk». Ezeknek a szavaknak a szelleme eljutott hozzánk és könnyörületességgel tele beburkolt minket egy nagy ragyogásba, mint valami megnevezhetetlen és érzékfölötti bizalomba. Így szólt hozzám: Most már egyedül kell lenned, Aszja, drága testvérem, mint egykor én, mint mindazok, akik igazságban vesznek búcsút a világtól és akik a búcsút egész szívből akarták.

A szenvedés görcse lassankint kiegyenlítődtől Aszja vonásaiban, miközben a reggel beszívárgott az ablakon és kissé bevilágította a szobát. Aszja teste nehezebb lett a karjaimban, kínos lélekzéssel nyitotta ki a száját, mintha az enyhülés italát inná. Halk lehellet simogatta a homlokomat, megszólalt és engem hívott: «Testvér». Aztán az arca oldalt hanyatlott, szeme lezárult és ő elszenderült.

* * *

A temető széles, nagy kert volt, melyben az elején ott, ahol a vaskapu vezetett be, a fenyőfák magasan és sűrűen állottak, mint valami erdőben, úgy, hogy árnyékukban alig lehetett a régi sírtáblákat fölfedezni s csak itt-ott emelkedtek alattuk kis borostyánhegyekből bemohosodott kőkeresztek. Ahol a fák alacsonyabbak és az utak jobbra-balra keskenyebbek lettek, rózsákat és jácintbokrokat pillantottam meg, melyek virágjukban állottak, orgona- és galagonyabokrokat, sok helyt bozontos, színes sűrűségekben, melyekből mámorító illat szállott. Tavaszi eső esett, a levelek és virágok csillogtak a nedvességtől és frissességükből az éneklő madarak hangjai csengett ki.

Lassankint a fácskák és bokrok is ritkábbak lettek, a kert szemlátomást ritkult, köröskörül a sírköveknek és keresztnek világosak voltak a színei, bár egyenes sorokban, de össze-vissza és tarkán álltak itt és ha nem hangzott volna felettük a madarak éneke a tavaszi levegőn át, a látásuk sértett volna engem. Így azonban megszentelve álltak a meleg, borús ég alatt, amely a horizonton pirosas fénysávot mutatott, bár még nem volt késő délután, mintegy öt óra körül lehetett.

Az anya mellett mentem a kocsi mögött. Stevenhagen cipésznek kissé fáradságos lehetett utánunk jönni, ámbár a kis menet lassan mozgott előre. Az öreg mesterember furcsán nézett ki ünnepi ruhájában, de én mégis irigyeltem őt, mert az én ruhám bizony nem volt ünnepi, még csak tűrhető sem. Nálam volt a botom és csak egy kendőt kötöttem a nyakam köré, a holmimat magammal hoztam egy batyuban, mert ettől a sírtól már nem akartam visszatérni a városba, hanem kimenni a nyár elébe.

Még néhány ember kísért el minket, akik előttem idegenek lehettek. A ház lakói lehettek, amelyben Aszja meghalt, szegény, idegen alakok, mint mi, senki sem ismerte őket. A kocsi mellett lépkedett egy fiatal pap, akinek alakja és mozgása, szertartásszerű ruhájában, érdekelt engem. Mivel az út keskenyebb lett, a pap megállt, előre bocsátotta a kocsit és mellém lépett.

- Mindjárt a sírnál vagyunk, - mondta nekem, - ön ismerte a halottat?

- Igen.

- Akkor talán mondhatna valamit, ami vonatkozásban áll elmúlt életével és amit a sírnál mondandó szavaimban vigaszul mondhatnék az anyának.

A fiatal pap sajátságosan elfogulttá lett. Barátságosan és udvariasan fogok felelni, gondoltam, de nem jutott semmi az eszembe, ami szavakba foglalva ne tűnt volna fel értelmetlennek. Így tehát félszegen hallgattam és éreztem, hogy a pap tekintete kutatón függ rajtam.

- Jól van - mondta aztán elnézőn és mintegy hogy elsimítsa, hogy nem állottam meg a helyemet előtte, leereszkedőleg fűzte hozzá, anélkül, hogy közlékenyül hatott volna:

- Így hát János szavát fogom a halott fölött elmondani: nem ti választottatok ki engem, hanem én választottalak ki titeket.

Megremegtem és a virágtalan koporsóra tettem a kezemet.

- Aszja, - mondtam.

- Mért mosolyog? - kérdezte a pap megütődve.

Fölnéztem rá, anélkül, hogy ügyelnék rá.

- Igen... igen, - mondta ő a tekintetembe nézve. - Igen...

Tovább is csodálkozva nézett rám, a kocsi megállott, a koporsót fölemelték és néhány lépésnyire vitték egy nyílt sírhoz. Tévedés volt, újra fölemelték a koporsót, kissé odább vitték, a nyitott gödrök egy sora előtt álltunk.

Egy nyírfán, amely már szabad mezőn állott, énekelt egy madár. Hallgattam és vártam, mert nem ismertem, miféle madár, nagyon is tisztán énekelt, csengő, ujjongó hangokkal, ahogy a vörösbegy szokott, de a tolla világosbarna volt és kisebb volt a vörösbegnél. Szelid szellő suhogott végig a mezőn és minket is érintett, oldalt feküdt a nagy régi temető, mely sírdombokból, keresztekéből és bokrokból álló növényzetével magas erdővé lett. Néhány sötét alak mozgott nem messze újabb sírok között; megálltak, mikor a pap szava a csendes levegőn át megszólalt és felénk néztek.

A szónok szavaitól különös módon felindultam, hatalmas harag ragadott meg, amelyen nem tudtam uralkodni és amely mint a láz rázta a testemet. Ezzel tudatomba jutott, milyen gyöngye és esendő lettem. Hirtelen vágyam támadt, hogy megnézzem az arcomat egy tükörben, mert már nem ismertem magamat. Lehet, hogy ez a harag nem volt más, mint felindulás, amely levezetődést keresett, mivel a fájdalmamban, melyről csak magam tudtam, nem tudott levezetődni. Akkor a rögek tompa zöreje ütött meg a fakoporsón, eleinte mindenki egy maréknyit dobott rá. A pap megfogta az anya kezét az ásóval és segítségre készen átkarolta őt, mert támolyogni kezdett. Aztán a sírásók vették át a munka befejezését, amit már nem vártunk meg. Kis csapatunk lassan mozgott a főúton, a kocsi már nem volt ott, de a madárének az erdei lombok közt még mindig hangzott, az eső pedig elállt. Elbúcsúztam az anyától, ő aggódva nézett rám, mintha valamit kérdezni akarna, de hallgatott és elfogadta a cipész karját. Úgy éreztem, mintha ezzel az elfordulással a vádoló csalódás egy szavát mondta volna. Mintha ezt mondta volna: «Látjátok, gyerekek, semmit sem használt nektek. Mennyi sokat beszéltek egymással és olyan komolyak voltatok és olyan fontoskodók és ünnepélyesek és elhittétek, szabad örvendeznetek. Ha rám hallgattatok volna, az anyára, akkor...» Itt azonban megszakadt a néma gondolatbeszéde, mert itt is, ott is a halál állott előtte és bátortalanul csüggesztette kipirosodott szemét az útra.

Hátramaradtam. Találtam a fenyőfák között egy keskeny mellékösvényt, amelyre ráléptem, hogy így a többiektől külön találjak kivezető utat a kertből. Nem siettem, az útam az egész élet volt és nem láttam célt magam előtt. A fenyők nedves ágai esőcseppeket hullattak rám, itt és ott szürke kőkeresztek emelkedtek a nedves tavaszi árnyékban, ünnepélyesen álltak az illatban és csöndben a fenyődombokban, különös fenségesekké tette őket az éneklő madarak dala, melyeknek a hangjai fáradhatatlanul és boldogan burkolták be a világot, mint valami zengő fátyol.

Mikor a kivezető kapu közelében jó idő múlva megint elértem a főutat, melyen a kert különböző látogatói jártak, láttam, hogy a fiatal pap a nagy vaskapu közelében áll és láthatólag várakozóan néz rám. Mikor köszönés nélkül mentem el mellette, hozzám lépett.

- Itt van hát, - mondta nyájasan. - Szeretnék még beszélni magával egy szót.

Visszairányította a lépteit a kertbe, mert láthatólag kerülni akarta a járt utat és az emberek közellétét. Én követtem. Egy idő múlva habozva megszólalt:

- Magam sem vagyok vele tisztában, mi készíttet arra, hogy még egy pár szót intézzek magához. Mondja meg, kicsoda maga és merre vezet az útja.

- Nem, - feleltem én ridegség nélkül, - ezt nem. Mire valók az ilyen kérdések, mit törődik ön azzal, hogy ki vagyok és hova megyek? Ha van valami mondanivalója, beszéljen egyszerűen, különben pedig engedjen utamra.

- Igaza van, - mondta ő gyorsan. Aztán kis szünet múlva szólt:

- Ki volt ez a halott?

- Még nem tudom.

- Maga kitér előlem.

- Igen, de ön nem akarja ezt észrevenni és nem igazodik aszerint.

- Nem, - kért ő szívből jövő szóval, - nyíltan akarok beszélni. Hivatalomnál fogva sok halottat kísértem már nyugalomra, ismerősöket és ismeretleneket, de soha sírbatétel olyan hatalmasan meg nem ragadott. Hogy magyarázzam ezt meg magának, mikor magam is mintegy varázslat hatása alatt vagyok, amelyet nem értek?

Erre megálltam és ránéztem. Láttam nyílt homlokát kereső szemei fölött és az arcát, amelyen kétség, fáradtság és fájdalom hagyta ott a vonásait, azokat a homályos fénypályákat, melyek rúnái a teremtés minden alkotása közül csak az emberek arcán láthatók. A szájam azonban lepecsételve maradt. Ekkor ő folytatta és elfogultan mosolygott:

- Mikor az előbb egymás mellett haladtunk a koporsó mellett, csaknem akaratom ellenére megmondtam magának az ígét, amelyről a sírnál beszélni szándékozom. Nem sikerült nekem, tudom, mert mélyen fel voltam izgatva a maga sajátos magatartásától egy pillanattal előbb. Maga a koporsóra tette a kezét, a halott nevét mondta és úgy mosolygott, mintha a mosolya felelet volna egy szóra, amely ebből a koporsóból hangzott magához. Nagyon kérem, ne tekintsen engem valami rajongónak vagy önmagában bizonytalan érzékenykedőnek, aki a csodálatosat teszi az észszerű helyébe és abban tetszeleg, hogy többet akar látni, mint mások. Ez nem így van, bizonyára nem, de a fény a maga arcán, amelyet sohasem fogok elfelejteni, a koporsóból tört elő. Isten bocsásson meg nekem, ha együgyű vagyok...

Ekkor elfordultam. Most a szememre teszed a kezedet, Aszja, és segíts nekem, hogy végre enyhüljön a szemem égése. De az erőmnek vége volt.

Kis idő múlva már egymás mellett ültünk egy padon. A szomszédom túlbuzgó szavakkal mentegetőzött, mintha ő lett volna, aki megindított engem, de nekem szenvedő és éber figyel-

memben, melyet sohasem tudok kikapcsolni és amely fölemészt, úgy tűnt fel, hogy fájdalom kitörése által a pap biztosabbá és elfogulatlanabbá lett, sőt mintha csalódást mutatott volna. Ettől, úgy éreztem, gyógyult a szívem, mint valami hatalmas parancsolattól és megértettem, hogy aki a szenvedéseit szenved, sohasem lehet egyúttal hordozója az erőnek is, amely gyógyít.

- Ne tégy engem hibássá, - mondtam a halott leánynak. - Tégy engem örvendezővé.

A szomszédom óvatosan újra kezdte:

- Talán nem tűnök fel maga előtt kotnyelesnek, vagy tolakodónak, ha arra kérem, beszéljen nekem a halott leányról.

- Soha, - feleltem én.

Ijedten nézett rám, mintha megint más emberré lettem volna.

- Jól van hát, - mondta ő habozva. - Hát hallgasson meg, ahogy akar, de mégis szeretném, ha megértene. Hisz maga csodákban?

- Mit nevez csodának? Úgy kérdez, mint egy kis fiú. Vagy hisz az ember, vagy nem hisz. Ha hisz, akkor nincs, ami számára lehetetlen olyan értelemben, ahogy az emberek lehetségesről és lehetetlenről beszélnek. Hinni annyit jelent, mint semmire sem becsülni azt, ami a jelenségek és tények mulandó világában önkényes és véletlen. A hit világa együgyű és csodálatos, mint minden boldogság.

Fölálltam és kezemet nyújtottam neki búcsúzóul.

- Maradjon még, - kért ő. - Hiszen éreznie kell, hogy mi indít kérésemre. Szorongat, furdal, dolgozik bennem, úgy érzem, mintha ez a mai nap valami megnevezhetetlent hozna a számomra. Hallgassa meg hát, amit hallania kell: én biztosan hiszek, de mondja meg nekem azt az egyet, amit kutatok, kínos buzgósággal, mint a borús levegőt, hogy az esőcseppek lehulljanak és az ég kitisztuljon. Mit tudott ez a halott leány? Mit tud maga? Alig tudok magam is tisztába jönni azzal, amit itt kérdezni kell.

- Így van. Ön nem tudja, mit mond és legkevésbé tudja, amit hall. Az a szó, amelyet a sírnál mondott, több és nagyobb, mint amennyit egy egész eleven ifjúság szellemi munkája föl tud mérni. Ez volt az a szó, amellyel a halott leány egykor belépett az életembe. Azt ígérte nekem, hogy velem marad akkor is, amikor meghalt. Ez a titka annak a megindulásnak, melynek ön tanuja volt. Az ön mondasán túl újra felfogtam a kinyilatkoztatás értelmét és a halál köpenye lehullott a nyugvó alakról. Én tudom, hogy ő él, mert a lénye már nem volt más, mint az a világosság, amely bevilágít az emberi sötétségbe ma és holnap és örökké.

A szomszédom elhallgatott, úgyszintén én is és magába merült. Mintha nem is vette volna észre, hogy tovább mentem, talán még jól is esett neki, hogy most egyedül hagytam önmaga felé vezető útján, azon az egyetlen úton, amelyen menni tudunk, ha igazi közösséget akarunk találni az emberekkel.

MÁSODIK FEJEZET. A TENGER.

Aszja halála után nem tudtam már elviselni az országúton folyó életemet, úgy éreztem, mintha lépésről-lépésre egy terhet hordanék magammal, amely súlyosan nehezedik rám. Emellett nem éreztem sem gyászt, sem fájdalmat, csak elhagyatottságot és napjaim olyan egykedvűségben teltek, amely nyomasztani kezdett. Azt gondoltam magamban, hogy nem tudok igazán szomorú lenni. Aztán azt hittem, hogy ennek az embernek az elvesztése örökre lerombolt valamit bennem, a nyughatatlanságom rettenetes volt és az álmomban is üldözött, amely nem volt többé mély és sötét, mint azelőtt, hanem tele volt ködös fénnel és elmerülés nélkül való volt. Időnkint olyan bensőséges tárgyaltan szomorúságot szenvedtem benne, hogy a zokogásom fölébresztett és ébredésemkor dühösen igyekeztem megragadni egy alakot, amelyet nem láttam. Nagy nehezen tértem magamhoz és ekkor bántam, hogy ezt a szomorúságot elvesztettem, amely az álomra való visszaemlékezésben úgy tűnt fel előttem, mint egy nem földi gazdagság.

A madaraknak, a virágoknak, a fáknek gyakran mondtam: rég ismerlek már titeket mind. Az embereket kerültem; ha vándorlásom közben valamelyik hozzám csatlakozott, akkor elűztem hallgatagságommal, mert miután nem tudtam mindent elmondani, nem mondtam el semmit. Csak egy leányra emlékszem még ebből az időből. Vele is csak pár szót váltottam ugyan, de nem tudom őt elfelejteni és valahányszor rágondolok, úgy érzem, mintha azon a napon önmagamnak és neki fontos vallomásokat tettem volna, melyek megnyugtattak. Ennek az élménynek a képei és alakjai sajátságosképen vésődtek belém, mint egy búcsú; ha visszagondolok rájuk, akkor fölmérem rajtuk lelkem állapotát, amely vonatkozás nélkül fölvette, ami kínálkozott neki, de világosan, jelképszerűen, idegen tükör módjára.

A tavasz egy forró napja volt, amely már átment a nyárba és az utam egy elhagyott mocsaras tájakra vitt, ahol egész délelőtt nem találkoztam senkivel. Mikor egy folyó fűz és égerfákkal benőtt partját elértem, levettem magamat a fűbe, amely a nedves földből oly magasra nőtt ki, hogy engem mint valami zöld folyam vett magába. Oly csönd volt, hogy a forró déli levegőben hallani lehetett a szitakötők szárnyait és a lomhán elvonuló víz titokzatos hangjait. A nádiverebek lármáztak a sásban, egy közeli mocsár-mélyedésben, melyben a holt víz átcsillogott a magas füvek közül. Az országút forró kín-szalagjára gondoltam, mint valami kiállott fájdalmas betegségre, letöröltem nedves homlokomat és mélyet lélekzettem.

A szelíd szél ingatta fejem fölött a fűszálakat, amelyek hintáztak a levegőben. Egy méh vonult arra, búsan zümmögött és leereszkedett egy virág kelyhének a szélén, amely meghajolt vele együtt. A kis állatka behúzódott a virág színes derűtségébe, a sugárzó naptemplomba, melynek tiszta csarnokában egymást kereste és találkozott az élet. Lassan vándorolt egy felhő az égen, fénylett, kisebb lett, eloszlott a kékségben. Mikor az égerfák csúcsait szélfuvalom érintette, egy időre szorgos buzgóság támadt a levelek közt, ezüstös folyam árasztotta el őket, mely csábította és boldog fogságba ejtette a szemeket. Az illatok, melyek az átmelegedett vízből és a partok nedves talajából áradtak, elálmosították az embert és különös emlékeket hoztak magukkal a gyermekkor napjaiból, melyek egyszerre voltak jelenlevők és elfeledettek, mint egy álmoktól elfogult tekintet.

Hagytam múlni az órákat, mintha egész életemben csak rájuk vártam volna. Mikor a nap kegyelemadta pályája túlment legmagasabb pontján, tompa fakopogást hallottam és a víz olyan csobogását, amely nem származhatott a sodrától. Fölemeltem a fejemet és a folyó ezüstlécén egy csónakot láttam lefelé ereszkedni, amelyben egy leány ült, aki durva evezővel evezett és a part felé tartott, ahol én feküdtem. Néztem fénytől körülfolyt alakját, ifjú tagjait,

melyeket a hiányos és szegényes nyári ruha alig fődött el, nedves haját, amely hanyag kontyban csüngött barna nyakán. Sajátságos színtelen szőke haj volt, mintha a nap és az eső elvették volna a fényét és mégis volt rajta valami matt csillogás. Közvetlenül nyugvóhelyem mellett láttam egy deszkahidacskát a mocsárban, amely korhadt cölöpökön kissé belenyúlt a folyóba a sás között.

Mikor a lány a deszkákhoz közelítette a csónakot, megpillantott engem és nagy, túlságosan világos szemével mereven és ijedten nézett rám. Kék szemének ebben a világos színében volt valami állatszerűen üres és elidegenítő, úgy lobogott az arc fénytelen barnasága fölött, mint valami merész érinthetetlenségű kísérteties életjel. A víz sodra lassankint megfordította a csónakot, a leány a kezével erősen megfogta az egyik cölöpöt, kissé meghajolva, előre hajolt és rám bámult, amíg az arcom kifejezése tanácstalan mosolyt nem csalt a vonásaira.

- Mért fekszel ott? Honnan jössz? - kérdezte csendesen, mély alt hangon.

Habozott, hogy megerősítse-e a csónakot és rálépjen-e a hídra, talán azért, mert én nem válaszoltam azonnal. Végre félig fölemelkedtem a nehéz arany nap-köpeny terhe alatt, amely sokáig feküdt tagjaimon és gondolataimon és ezt mondtam:

- Nyugszom és nézem a napfényt, a növényeket, az eget és most téged is.

Könnyed zavarral nézett le rám, úgylátszik érezte, hogy velem nem lehet olyan módon beszélni, mint környékének és hazájának embereivel. Szerény büszkeséggel elleplezte az idegentől való félelmét, és úgy tűnt fel, mintha szeretne helytállni és titkos gondja, félelem nélkül, megható volt, tele gyermeki higgadtsággal.

- Fáradt vagy, vagy talán éhes, már rég útban vagy...

A szeme figyelmesen vizsgált engem, de a kutatása nem volt sértő. Az érzékei másforma ismertető jeleket kerestek, mint amilyeneket az emberek szoktak, akik halott közösségben élnek a városokban. Óvatosan, okosan és derűlten jártak rajtam szemének világos fényei, tele barátságos kíváncsisággal és megértésre készen.

Szegénységének méltósága mélyen megindított. Úgy tűnt fel nekem, mintha az alakja ép oly közvetlenül származna ebből a tájékból, mint egy növény a mező talajából. A nap forrósága mindent összeszórt számomra az élet egyetlen szőnyegévé, amelyben az egyik dolog ép annyit ért, mint a másik, növények és szél, leány és cserjék. Erőt vettem magamon, fölemelkedtem és egy lépést tettem a hidacska felé.

- Gyere át hozzám, - mondtam, - majd segítek neked.

Nem felelt, egyenesen és nyugodtan rám nézett, eleresztette a cölöpöt anélkül, hogy megmozdult volna, úgy hogy a folyó lassan elsodorta a csónakot a hídtól. Láttam az égre rajzolódó alakját, mozdulatlanul és mégis csendes vándorlásban, mint az előbb a felhő a kék égen. Így távolodott tőlem egyre jobban, de úgy mosolygott rám, mintha felém jönne.

- Gyere hát vissza, - mondtam és visszaléptem a hidacskáról. Amint látta, hogy megint leheveredem régi helyemre a fűbe, és hogy a bosszúság semmi jele sincs az arcomon, belemerítette az evezőt a vízbe és a csónakot megint a víz sodra ellen fordította, amíg a keze újra elérte a cölöpöt, amely kissé meghajolt, mikor önmagát és a csónakot újra rátámasztotta. A cölöp már fekete volt és olyan réginek látszott, mint a világ. Milyen régóta állhatott már itt a lápos talajban? A sás megingott az alig érezhető légáramban, amely a vízről emelkedett és megint lezuhant az elvonuló ezüstpályán.

- Mit akartál itt csinálni? - kérdeztem.

- A patak torkolatában van a halász-varsa. A halász-varsa... ismételte ijedten. Az juthatott az eszébe, hogy ezzel a szavával elárulta előttem eszközeinek a rejtékhelyét. De miután én sem nem keresgéltem, sem nem feleltem neki, elfogultan nézett a szemembe, mintha aggodalmával megbántott volna.

- Igen - feleltem a tekintetére anélkül, hogy szóltam volna, - van vidám szomorúság is. Te nem tettél nekem semmi rosszat, miért növekszik a bizonytalanságod? Nem akarok többé veled beszélni, mert mindent tudok. Amit azonban nem éltem át, mégis a tulajdonom, olyan, mint a jövő, édes, mint a növények csirái, mint a vér szerelme és mint az éj.

Ekkor a leány, mintha aggasztotta volna a hallgatásom, alig látható mozdulattal eleresztette a cölöpöt, nem mert szólni és lesütötte a szemét, hogy tekintetemnek különös kérdése ne érhesse el. A víz sodra megint megragadta a csónakot, lassan megfordította és hangtalanul vitte magával. Csak akkor emelte föl a kezét, amikor a sásfalak félig elfödtek tekintetem elől; félénken intett a zöldbe, a messzeségbe.

Előbb egyenkint, aztán közösen újra megszólaltak a nádiverebek hangjai és egy sötétkék szárnyú szitakötő ereszkedett le közvetlen mellettem egy nádszálra. Mikor a nap mind alább szállt, hűvösebb légáramlat jött a víz felől. A napfény köröskörül minden levélen, a füves talajon és messze az erdő szélén azt a frissesség nélküli aranycsillogást kapta, amely a délutánokat olyan tisztákká és különösekké teszi csöndességükben. A halak elkezdtek ugrándozni, kicsiny, fehérszárnyú rovarok sűrű raja játszott a holt virág fölött a tiszta levegőben és ezerféleképen látta magát élete világának tükrében: sima, sötét mélység az ég képével, bölcső és sír...

Így merül föl néha az emlékezetemben ez az óra, amely ezeknek a napoknak és éjjeleknek az órái között sajátságosan elkülönbötten és különálló világossággal maradt vissza bennem. Búcsuzássá és kinyilatkoztatássá vált bennem s a válás és megújulás között áll, jövőmondó életkép.

Csak a gondolataink teszik a lelket szellemmé, de néha úgy tűnik fel, mintha bennünk gondolkodnék valami, nélkülünk, nézőivé leszünk önmagunknak, önmagunk mellett haladunk és engedjük, hogy mellettünk történjék és fölöttünk múljon el, amiben nem vagyunk részesek és ami mégis mi vagyunk. Akkor aztán mintha valami ősrégi hagyomány ébredne bennünk szelíd türelmetlenségre, később érezzük, hogy örökösök vagyunk, akik a részükkel gazdálkodnak, holott föl sem ismerik.

Lehet, hogy azért, mert napközben pihentem, a leszálló alkonyatkor nem éreztem fáradtságot és keresztülmentem egy falun, ahol nem beszéltem senkivel, a beálló éjszakába. Felhők képződtek az égen, melyek úgy vonultak föl a napnyugta tűzhelyéből, mint valami vöröses-barna, finom füst és elfátyolozták a föltünedező csillagokat. Ezek és a hold keskeny sarlója mintha ez alatt a szálló fátyolszövet alatt siettek volna el, messze és gyorsan, de csöndesen, mint minden, ami nem a föld talajából származik. Átláttam és néztem a csillagok vándorlását. Csöndesen állanak és mintha mégis vonulnának, gondoltam magamban, de emögött a bizonyosság mögött van egy másik, az, hogy vándorolnak, magasan a világegyetemben, ámbar nekünk úgy tűnik fel, mintha egy helyben állanának. Amit csupán az érzékeinkkel veszünk észre, az lehet helyes vagy nem helyes, de az igazságot nem lehet az érzések világa által fölismerni, csak a szellemmé vált lélek él olyan régiókban, amelyekben van igazság. Ez a cél. Hogy azonban megyek-e, vagy pihenek, maradok vagy tovább sodródom, ki tudja ezt közületek? Én nem tudom. Nyugodj békén, aludj jól, Aszja, te eleven életednek boldog nyughatatlanságában örökké szeretett, mélyen bennem és minden szeretetben.

Olyan sötét lett, hogy alig ismertem már meg az utat, pedig az ember szeme hamar hozzászokik a sötétséghez, ha lassan, mintegy belülről nyílnak meg annak beálltával. Sűrű bükk-erdő következett, melynek oszlopszerűen síma törzsei úgy hordták fekete éji levélfödélüket,

mint valami dóm ívét. Egy tisztáson bagoly-hangokat hallottam, az éjjel egyszerre kedves lett nekem és titkokkal teli. Sajátságos illat, amely egyszerre nyugtalanított és kitágította a mellemet, vált észrevehetővé. Ismertem ezt a lehelletet, de mindig elsiklott gondolataim elől, úgy hogy nem tudtam annyira összeszedni magamat, hogy megvizsgáljam. A nyugtalanságom azonban nőtt, lassabban mentem, az erdő megritkult és az út enyhén hegynek vezetett, homokosan, kopár területen át.

Mikor a magaslatot elértem, megint csillagokat láttam, hűvös, egyenletes szél járt, sajátságos fojtott zúgást hallottam, mintha a szél fenyvek csúcsai fölött húzódnék. Elöttem egy halvány, nagy fény derengett, mint az áttetsző köd és úgy éreztem, mintha egy sorompó elé kerültem volna, mintha azonban egyúttal a látott dolgok elsiklanának előlem, úgy hogy elvesztettem a szemléletem fölötti uralmat és halk szédülés fogott el. Ekkor hirtelen fölismertem, hogy mi van előttem és nagyon megijedtem, egy útszéli fácskához támolyogtam és hangosan felkiáltottam:

- A tenger!

Itt feküdt előttem, fölötte az éjjel hatalmas dómja. Szabadsággal és fölmagasztosulással tele borzongás fogott el, mint valami szél, boldogságom olyan nagy volt, hogy reszkettem tőle, de egyúttal viharosan megragadott valami töprengő vágy és megnevezhetetlen elégedetlenség. Sohase voltam kisebb és szegényebb, sohasem voltam annyira méltatlan a szerencsére, amely bennem és előttem kitárult, mintha a tenger volna az élet legmegfoghatatlanabb és egyúttal leginkább epedett dolga. Így támaszkodtam az útszéli fához a sötétségben és láttam a szürke tengert élni és fénytelenül világítani. Behunytam a szememet, mintha a lélek áramlásán sodródnék, önmagamból származva, a messzeségbe. Mélyen a tenger komor boltozata mögött, világok messzeségében tarka partok kell hogy lángoljanak, ragyogva a haragos keleti napban, forrón és csodálatosan.

A sötét, nedves levegő megint magához vont, mikor a szememet kinyitottam, úgy éreztem, mintha látnám. A közeli fövényes part világosabb szegélye balról széles, szabad ívben vonult el, melynek távoli végén az erdő egész a vízig húzódott le és ott derengett fekete falban az egyedüli fényecske, olyan pirosan, mint valami színfolt, sajátságos homályosan és élettelenül a parti éj ezüstös szürkületében.

Ha az ember hetekig járta a tengert és végre meglátja a horizonton a part merev, szürkészinű szegélyét, akkor nincs kevésbé megindulva, mint mikor váratlanul kitárulnak előttünk a tenger eleven víztömegei. A derengése gyakran olyan a messzeségben, hogy az ég egy szegélye, egy folyam vagy egy felhőpad is lehet, aszerint, hogy milyen a levegő. Sajátságos, izgató erővel teli látvány ez, változás megy végbe rajtunk, amely leírhatatlan és semmi más érzéshez nem hasonlítható, titokban elvesztjük a régi, együgyű földi biztonságot, amely a lelkünket bilincsbe kötötte. Kegyes egyszerűségében mutatkozik most előttünk a föld, a csillagunk, egy rövid pillanatra az ég, föld és tenger hármasságában. Mint egy teher, mint egy csúf, poros utazóruha süllyed el előttünk az ezernyi apró napi gond, a testünk fölemelkedik az alig érintett talajról és megtudjuk, milyen ünnepélyes dolog embernek lenni.

Így álltam sokáig és tűnődtem, míg a vörös fény a messze erdőszélen újra létének rabságába ejtett és anélkül, hogy tudtam volna, utána mentem csöndes hívásának. Megint föl kellett kissé kapaszkodni a tenger hajlásán, hogy szilárdabb terepet érjek, mert a homokban való járás elfárasztott. Egy krumpliföld szélén keskeny gyalogút vezetett el; a töltés magasságában, a gerincén mentem, tenger és szárazföld között. Mint egy hatalmas nyugvó ezüstsarló vonult az öböl íve világosabb színű tengerzajlásával, erősebben és elevenebben világított, mint az ég és tenger. Balfelől titokzatos homályban nyugodott a tájék és nyáriasi esti nedvességtől illatozott. Egy rozsföldhöz értem, melynek szárai ritkásan állottak, de az éjjeli világításban ez az

ezüstös eleven szőnyeg boldogítóan dús volt. Kezemmel megsimogattam a kalászokat, titokzatosan suttogtak és érintésük által csodás hálával töltötték el a véretem.

Elöttem nőtt az erdő, lassan közeledtem hozzá és most a vörös fénypont mintha hol kialudt volna, hol újra fölillant volna, aszerint, amint a fák ágai és a bokrok elfődték a szemem elől. Egy durva szögezett lécekből álló korhadt kertkerítéshez értem, réseit bokrok nőtték be, melyek itt-ott lazán csüngtek le a lécekről. Olyan sötét volt a bokorsövény mögött, hogy semmit sem ismertem meg és csendes volt, mint valami temetőben. Ezek itt mogyoróbokrok lehetnek, itt bodza illatozott - vagy jázmin volt? A nehéz, hűvös illathullámok mint felhők lebegtek a kert mélyének árnyai fölött és mintha csak az én mozdulataim elegyítették volna őket össze az éji levegőben. Hang nem emelkedett, csak a vörös fénypont izzott még mindig a közeledő távolban, most magasabban, mint azelőtt és időnkint láttam egy juharfa ágait csipkés leveleikkel a nyitott ablak négyszögletes megvilágított háttére előtt, amelyből a fény jött.

A ház közelében megszűntek a bokrok, úgy hogy a fák alatt szabadabb tér keletkezett, talán széles út vagy gyepág. Észrevettem egy keskeny fapadot, amely egy öreg fa törzse köré volt állítva. Azt határoztam, itt fogok megpihenni és megvizsgálom, van-e emberi lény a kis ház környékén, amelynek világossága engemet idehívott és melynek négyszögletes kapuja, mint egy rózsaszínű függöny, halotti csöndben lebegett az éjszakában.

Erősebben a kezembe fogtam a botomat és habozva mentem a pad felé. Minden pillanatban kiugorhatott a ház mögül egy kutya s ez fáradságos foglalkozást adott volna, melyet már ismertem. Tapasztalatból tudtam, hogy ilyen esetekben nem szabad elszaladni, hanem helyt kell állni és csak rövid, nyugodt szembeszállás után, lassan, lépésről-lépésre kell, hátrafelé menve, a kerítés felé visszavonulni. Egyszer egy udvaron a pusztaságban, szurokfekete esős éjszakában több mint egy álló órán át álltam szemben egy nagy kutyával, amely megállított és amelyből nem láttam semmit, csak a szemét. Egyikünk se mozdult, úgy voltunk, mint két szobor az elveszett világ sötétjében és mindegyikünk várt a másik első mozdulatára. Az állat és én, mind a ketten tudtuk, hogy az életünkről van szó, ez a bizonyosság öntudatunkban borzalmasan magányos és egyetlen gyilkos gondolattá sűrűsödött bennünk. Olyan mozdulatokkal, melyek lassúak voltak, mint az óra mutatója, sikerült a késemet a kezembe kapni és a karomat messze magam mögé kinyújtani, amihez több mint egy órai időre volt szükségem. Azzal az örülettel, kétségbeeséssel és halálfélelemmel, amely olyan volt, mint egy hosszú, lélekzetvétel nélküli meghalás, hirtelen odadöftem a kést a két izzó szem közé. A helyzetnek véget kellett vetni, így vagy úgy. És a kezem szerencsés volt, a kutya hörgött, kaparva meg-hempergett és elcsöndesedett. De én is a földre roskadtam és csak mikor a reggel derengett, tudtam összeszedni annyi erőt, hogy elvonszoljam magamat egy erdőig, amelyben aztán sokáig aludtam.

Itt azonban a jávorfák alatt csend volt, csak az emlékezés hajszolta szellememet egy darabig maga előtt, mintha üldözné annak a leszúrt kutyának a kísértete egy hasonló sötét éjszakában, mint amilyen a halál éjszakája volt. Vigasztalj engem a sötét elveszettségben, te fény, mondtam magamban, bizton lélekzik valami ember a közeledben, egy férfi, egy nő, talán egy gyermek, amely elaludt az égő lámpa fényében. Hallgatóztam fölfelé s ekkor egymástól rövid időköznyire hallottam azt a halkán zizegő susogást, amely olvasásközben támad, mikor az ember a lapokat forgatja. Ez jó jel volt számomra. Az olyan emberek, akik éjjel mások szellemével társalkodnak, rokonok az én szellememmel, aki könyvet olvas, az már az én testvérem.

Ekkor hangosan kérdeztem az ablak felé:

- Miféle könyvet olvasol?

- Éjszakadás, földindulás, - felelt egy leányhang, mintha segítségért kiáltana. - Ki van ott?

- Olyan ember mint te, aki a világot járja be, úgy mint a te szellemed a könyvet.
 - De hát hol rejtőzöl? A hangod úgy hangzik, mintha a mennyezetről jönne.
 - A kertben vagyok, a jávorfák alatt.
 - Különös...
 - Beszélj a könyvről, amelyben olvasol.
 - Hát még mit nem? Talán elmondjam az egész tartalmát? Nem sok örömet szerezne neked, mert te jobb utakon jársz, mint én, kinn a nyári éjen át, a part felé... Ezt a könyvet ellenben Mimsey néni adta, hát gondolhatod, hogy milyen.
 - Nincs más könyved?
 - Mondd meg előbb, ki vagy.
 - Olyasvalaki vagyok, aki nem olvassa Mimsey néni könyveit.
 - Hát akkor te vagy Eberhard bácsi?
 - Eszemben sincs.
 - Ah... pedig el akart jönni.
 - Hát mindig éjjel jön?
 - Nem is ismerem még. Diák. Talán éjszaka jön és úgy megijeszt, mint te az előbb. Mondd meg most, ki vagy, mert különben abban kell hagynom a beszélgetést. Itt fekszem az ágyban, még ing sincs rajtam és beszélek egy idegen emberrel. Hála Istennek, Mimsey néni a ház másik oldalán alszik a verebek miatt, amelyek itt az örökzöldben fészkelnek.
 - Akkor hát átmegyek ő hozzá.
 - Akkor aztán sok mindenféle történhetik veled. Azonfölül nagyot is hall, van neki egy fül-trombitája, amely az éjjeli asztalkáján fekszik.
 - Itt maradjak hát?
 - Mondd meg előbb, ki vagy.
 - Jól van, megmondom, de ígérd meg, hogy ha elismersz engem, miután bemutatkoztam, lejössz hozzám.
 - Mi jut az eszedbe, sohase fogok lemenni.
 - Várd meg, amit mondok. Ha megmondtam a magamét és akkor se jössz le, akkor már én sem kívánczozom utánad és megyek az utamra.
 - Milyen udvariatlan vagy.
 - Udvariatlan?
 - Természetesen. Mióta megy egy hölgy előbb a férfihoz? Nem jöhetnél te föl hozzám?
- Most egy darabig csönd volt.
- Hát lehet az? - kérdeztem én végül. Ilyen nyomorúságosan kieshetik az ember a szerepéből. Micsoda ostoba kérdés volt ez! A hang sietség nélkül felelt:
 - Ha én kell hogy megmondjam, hogy lehet-e, akkor biztosan nem lehet. De előbb te be akartad mutatni magadat. Megigérek neked mindent, amit akarsz, mert tudom, hogy már az első feltételnél csütörtököt fogsz mondani, amelyhez ígéretemet fűzöm. Ha bemutatkoztál, nem foglak meghívni, hanem elküldlek.

Mi volt ez? Nagynehezen elfojtott ásítás hangzott le hozzám. Most aztán eloltják a világosságot és becsukják az ablakot, gondoltam bátortalanul. De sokkal rosszabb történt: újra hallottam, hogy fordítanak egy lapot a könyvben.

Most hát új kezdést kellett találni. Ah, adná Isten, hogy valaha olyan könnyen és vidáman találjam meg a véget, ahogy minden kezdetet megtaláltam.

- Tedd félre a könyvedet, - mondtam hangosan.

Hirtelen átsuhogott valami az ablakon, a levegőn át, vadul zörgött az ágak között és csattanva esett a földre lábamnál. A könyv volt.

- És most? - kérdezte a hang álmosan a világosból.

- Most maradj csöndben. Még mindig azt hiszed, hogy hatással vagy az erőmre azzal, ha kétségbevonod? Mennyire meg tudod érezni, hogy egy férfinak egy nő előtt félénk lesz a szíve, ha megfosztja komolyságától játékaival, játékra való kedvét pedig álságos komolyságával! Ha tudni akarod, ki vagyok, akkor nem magamról, hanem rólad kell beszélnem. Hallgatni fogsz engem, mintha senki sem hallgatna és mintha mindenki hallgatna. Hát nem beszélek az éjszakából egy bizonytalan fénybe és nem hittem-e újra és újra, hogy ez a reggel, mely földereng? Rólam nincs mondanivaló, mint csak az, hogy mindig azt hittem, itt a reggel. A végén is azt fogom hinni és akkor az is lesz.

- Most azonban még éjszaka van számomra és te állasz benne, oly szépen, mint a reggel sejteése és gyakran sokkal hatalmasabban. Ha feléd megyek, akkor mintha a reggelnek mennék elébe. Te is újra meg újra reménnyel töltöd meg a lelket és igazság szerint hajnalfény vagy. A világ olyan, mint az éj az éjben és két reggel van. Az egyik a vérből tör elő, a másik a szellemből, értse ezt aki akarja, Isten benne van mind a kettőben, mert mind a kettőben van vágy és honvágy a hazatérésben, a tartósságban, az örökkévalóságban és szabadságban való bizalom.

- Hogy válasszon a szív? Nem ez a mi egyetlen bánatunk? Mióta most a hangodat hallottam, minden olyan reggel eltűnt érzékeimből és gondolataimból, amely nem az a reggel, amelynek fénye a te bájoságodból tör elő. Nem tudom, jó vagy-e, szép vagy-e, csúf vagy gonosz, de tudom, milyen tiszta és ünnepélyes a szerelem, amely a keblemben fölébredhetne. Úgy mutatja meg életed lényegét, mint egy sugárzó utat, amelynek vége és célja az örök Isten, az öröm minden fényhullámának és minden könnyáradatnak a nagy tengere. Lásd, így állok itt a magam fényében, melyet a tied idecsalt a földi éjszakában. Semmiféle gond nem kínozza a szívet, amely kész elfordulni, mert megvan az a másik reggel, tudsz-e még róla?

- Nem tudtok róla semmit, csak mintegy álomban hallotok róla beszélni és látjátok messze világítani, megindultok vágyakozva, hallgatództok is és hívők is vagytok a leányok és asszonyok módján, kissé zavarba jöve, mintegy elfogódva a fénytől és meghatóbban, sem-hogy egy felismerő szem könnyek nélkül tudná nézni. A mi reggeli reményünk azonban nem él mint forrás a kedélyetekben és ha mi vissza nem térünk bennetek, akkor már a jövedetek búcsúzás volt. Bűnt követek-e el hát, vagy engedelmes vagyok? Lásd, szeretnék többet is tudni, mint azt, hogy világosságban vagy.

Így beszéltem a sötétségben, hol elakadva és különösképen szomorúan, hol a boldogság és diadal újjongó bizonyosságától fölemelve és titokban, mintha mellettem valaki más gondolná, amit gondoltam magamban: minden pillanatban csöndesen odább állhatsz, te bolond és hős és senkise fogja tudni, ki az, aki beszélt.

Mikor elhallgattam, minden csöndes maradt. Különös távoli zajt hallottam és hallgatództam. A tenger volt. Szilaj öröm fogott el hirtelen. Odakinn hullámoz és zúg a hatalmas vízfelület, a csillagok messzesége alatt. Le akarok menni a tengerhez, gondoltam és a ház felé lépkedtem.

A parton akarok aludni és elringattatni magamat a tenger hangjaitól. Milyen jótékonyak lesznek ezek a hangok, tudás és ítélet nélkül, értékelés nélkül, mint ahogy a halottak már ezer év előtt hallották és ahogy az eljövendők hallani fogják, mikor mi már a föld alatt leszünk.

Igen, volt egy erős öreg borostyántörzs, amely a ház mellett nőtt fel és amelynek kigyó-ágai, erősen belenőve a falba, elbirnának egy embert, anélkül, hogy a súlya letörné őket. Ebben alusznak azok a verebek, amelyeket Mimsey néni került. Valószínűleg felriadna közülök egyik-másik. Mikor kapaszkodás közben megállottam, hallottam, amint zúg és kopog a vérem és a tenger. «Ha majd a föld alatt leszünk...» Milyen hamar lesz ez; bátorság, lelkem! Még a föld fölött vagy és máris tetemesen feljebb, mint még az imént. Ha ennek a derék öreg borostyánnak az a görcsös keze elég erős, akkor a kezem eléri az ablakdeszkát. Hogy idegen barátnőm ebben az éjszakában nem mondott ellent! Talán megállottam előtte a helyemet különös beszédemmel? Mit is mondtam hát...

Most elértem az ablakot, fölvettem magamat, a deszkán ülve és benéztem a megvilágított hálókörletbe. Keveset láttam benne, mivel pillantásomat legelőször csupán a fekvő leány gyertyától megvilágított arca vonta magához, amely mintegy a haj szőke fényvölgyében, kissé oldalt fordulva mély álomban pihent előttem. Talán csak tetette magát, ki tudná azt az éjből, idegenségből, merészségből, szűkségből és hitből összetett édes varázslat gyönyörű, szörnyű világában. Nesztelenül lendítettem föl magamat az ablakdeszkára, csendesen vártam kissé, vajjon eláll-e tagjaim remegése és megnyílnak-e a fényes szempillák a világosságban. De ez is, az is úgy maradt, ahogy volt, én tehát halkán lebecsátkoztam a helyiségbe, az ágyhoz léptem és leültem a szélére.

Sajátságos nyugodt lettem, amint ott ültem. Mintegy mély lélekzetvétellel jutott az eszembe ez a gondolat: most itt vagyunk egymás mellett, két ember az éjszakában, nos és aztán? Lassankint azonban mind mélyebben izgató aggodalom fogott el, hogy a leány fölébredhet, szégyenkeztem is, hogy nézem és a vonásaiban kutatok anélkül, hogy ő tudna róla és meg tudná akadályozni. A szavaim után jogom lehetett ebbe a helyiségbe behatolni, de behatolni ebbe a lélekbe, melynek őrizetlen képét tükrözte a fiatal arc, ez ellen fájdalmasan ellentmondott bennem valami. Azt a képet kell hogy add nekem magadról, amelyet akarsz, gondoltam. Így tehát nyugodtan megsimogattam a kezemmel a szép, tiszta homlokot és a lány haját, amely olyan gyöngéd volt, mint a halánték bőre és nem is különbözött tőle sem tapintásra, sem fényre. Megremegtem ezeknek az arcvonásoknak az ártatlanságától, amelyet nem birtam kapcsolatba hozni azoknak a szavaknak a dévajságával és vidámságával, amelyeket tőle hallottam és amelyek merésszé és önmagamról megfélemezővé tettek. Ennek az arcnak gyermeki boldogsága elrabolt tőlem minden önkényt és nagy hatalommal visszavezetett önmagamhoz, mintha fiatalságom minden emléke vakító intéssé vált volna.

Ekkor az alvó leány kinyitotta a szemét, ijedten fölült és két kezével megfogta a kezemet:

- Oh bocsáss meg, - mondta szívből fakadón, - olyan szépen beszéltél és én elaludtam. Milyen csúnyaság tőlem. De hidd el, a legnagyobb részét hallottam, igazán nagyon szép volt, különösen a kezdete. Haragszol?

- Ki vagy te?

- Biztosan nem kísértet, te pedig úgy nézel rám, mintha az volnék. Kérlek, add ide az ingemet. Körülnézzem.

- Ott van a mosdóasztalon.

Találtam ott valami fehéret, könnyebb volt, mint egy zsebkendő és mintegy álomban odanyújtottam neki. Úgy libegett a gyertyafényben, mint egy ködfelhőcske, leereszkedett a fölemelt karok között és a szőke haj megint csillogott. A laza aranykeretből, ígézően gyöngéd

életsápadtságból nagyra kimeresztve és biztonságosan néztek rám a szemei, egyszerre világosan és sötéten, mosolygó kutatóssal, félénkség nélkül, de komolyan.

- Tehát az én nevem Kaja, születésem és címem szerint bárónő és «méltóságos asszony». Ez azonban nem tartozik a dologra, én nem tulajdonítok neki fontosságot. Hát te ki vagy?

- Minek tulajdonítasz fontosságot?

- Ezt könnyű megmondani: a napfénynek, a jó könyvnek és okos férfiaknak.

- Én inkább is azt mondanám: a jó könyveknek és az okos embernek.

- Miért? Te rajtad nem ismeri ki magát az ember. Azért mászol be a kamraablakokon a lányokhoz, hogy erkölcsről prédikálj nekik?

- Föltételezed, hogy erkölcstelen dolog, ha az ember egy lányhoz bemászik?

- Felelni, azt tudsz. Én nem tételezem föl, de ti, ti mind! Ha azonban nálad föltételeztem, akkor remélem, nem csalódom.

Utána gondoltam, megértettem ezeknek a szavaknak a vakmerő értelmét és forrón megijedtem.

- Tudom, hogy csalódni fogsz bennem, - mondtam elutasítón.

- Honnan tudod? Milyen vagy tulajdonképen? Az arcod és a hangod másféle, mint a ruhád. De mondd, honnan tudod, hogy csalódni fogok benned?

- Te nem tudsz szeretni, Kaja.

Hangosan és vidáman nevetett.

- Hogy én - nem tudok szeretni? Tudod, próbáltam mindenféle fogalmakat alkotni magamnak arról, hogy milyen hatást tennék egy emberre, aki előtt kegyes véletlen folytán kezdettől fogva olyannak mutatom magamat, amilyen igazán vagyok. De bármi merészen mérte ki a hatást a fantáziám, a te feleletedre nem voltam elkészülve. Hogy én nem tudok szeretni? Miért nem?

- A szerelem olyan, mint egy fényes körből való isten, Kaja, aki erre a földre lép. Mikor a lába először lép a földre, akkor beburkolja magát a szomorúság, aggodalom és habozás felhőjével. Így jár a szerelem is, mikor a szívünket megszállja.

Csodálatos szemekkel nézett rám, mint egy szép, élettel tele állat, amely egyszerre megijed és megméri erejét menekülésre vagy támadásra.

- Hallgass ide hát, - mondta kedvesen és megfogta a kezemet, - de hiszen te meg vagy bolondulva, vagy éppen jámbor vagy, az istenfáját. Akkor inkább Mímsey néninél másztál volna be. Most egészen zavarba hozol, a jámbor emberek mindig zavarba hoznak; az érzületükben mindig igazuk van és a nézeteikben soha sincs igazuk, helyes érzület és ostobaság pedig rettentő keverék. Buta nem vagy, de derék érzületű? Milyen jó, hogy rajtam van az ingem. Nahát, tedd föl, hogy az ing az a felhő, mellyel az isten körülveszi magát. Ez meg fog nyugtatni.

Ezt akartam felelni: «te kigúnyolsz engem», de dacos, vad szellem lett rajtam úrrá és hatalmába kerített. Az én életem dolga-e panaszt tenni - gondoltam - mikor arról van szó, hogy ura legyek az órának, amelyen áthaladok? Akaratom szerint fogok határozni, de nem fogom magamat lealacsonyítani, hogy a menekülésemet elhatározásnak nevezzem. Sokkal messzebb fekszik minden, nagy távolságban, gondoltam remegve, nem fogok visszafordulni. Inkább elnevezem életsóvárgásomat kötelességnek, semhogy a gyávaságomat erényemnek nevezzem el. De jól éreztem, hogy édes és gyalázattal teli forgatagba kerültem és elkáprázott szemmel

nézek egy hatalmas földi fénybe. A vak erő minden bűnt szentté tesz, most már csak ez az erő maradt vagy a gyors visszafordulás, ezer kicsiny angyal és ördög merült föl és a lét legrosszabb varázsával fenyegettek, a halhatatlan nevetségességgel. Ekkor elriasztottam a szárnyas gúnyolódók és kísértők raját és ezt mondtam:

- Alakoskodol, Kaja.

- Hogyan? - mondta ő és becsületes kíváncsisággal emelkedett fel. - Én alakoskodom? Talán csúnya vagyok? Ha egy szép nő alakoskodik, akkor mindig gyöngé vagy ostoba férfi van előtte.

- Ha azonban egy okos ember azt mondja egy szép nőnek: alakoskodol, akkor ez alatt azt érti, hogy még mindig nem elég szabad és nyílt a szépségéhez képest.

- Ah - úgy.

- Ha a testedet egy istenhez hasonlítod, Kaja, amint az imént tetted, akkor azok közé az istenek közé tartozik, amelyek a felhő nélkül szebbek.

Ő azonnal megértett.

- Látod, milyen gonosz vagy? - mondta elszomorodva. Halkan elnevette magát, mintha önmagán nevetne, mintha magatartásom arra kényszerítené, hogy furcsa és haszontalan dolgokat mondjon, dolgokat és szavakat, melyeket különben nem használt volna, sőt még soha tudatukban sem lett volna. Ártatlan, kelletlen kétség egy lehellete húzta félre a száját, gyermekleg leereszkedéssel, elcsodálkozva és félénken.

Engem egyszerre harag és szégyen szállott meg, de velük együtt meleg égi fény is, a lelkem mélyéből, onnan, ahol még szunnyadt és bizott a fényben. A felelősség érzése, amely egyúttal sóvárság is volt, kerített a hatalmába és olyan részvét, mintha könnyörület és dac lett volna.

- Miért kínozol? - kérdeztem és sóhajtottam.

Te nagy tavaszi kérdés!

Mely ajkakon nem függtél és melyik virággal és bánattal teli tájat nem repülted át? És mindig újra ugyanaz lesz a felelet, a fájdalmas, csodálkozó csillogás a felébredő lélek nagy márciusi szemében, az édes habozás az aggodalom és kötelesség között és az átlelkedült gyöngeség remegése, amelyből a legnagyobb, az egyetlen erő emelkedik föl, hogy megtegye első mindenható lépését a jövőbe, minket sebesülten és vérzőn hagyva maga mögött.

A kis fény az ágynál kialudt egy kereső kéztől, hogy egy mindenekfelett hatalmas fényt engedjen bennünk felsugárzani, amely elkápráztatott minket.

Elmúlt és elmerült az idő folyamában ez az éjszaka és én nem tudok semmit róla és mindenről. Engedem, hogy szálljon fel a lelkemben és beszéljek róla, zajtalan hangom szétfoszlik az éji helyiségben és senki sem hall engemet. És nincs-e ez az elmúlt óra itt most és mindig? Óva az éjszakától, amely szeliden ragyog be hozzám, a világ ezer helyén jelenvalóan, mint egy a körben forgó föld köré font virágkoszorú? Azok azonban, akik ma virágaikat és tüskéiket hordják, mosolyognak rajtam, nem tudják miről beszéljek, egymást nézik és izzanak mélyen elmerülve, idegenül, szent együgyűségben. És az erő lépése, az eleven élet, átmegy a szívemen, az ő talaján és az övéken és így tovább, tovább.

* * *

Milyen jól tudom még, hogy a verebek ébresztettek fel, igazán, ez a földi élet volt, ugyanaz a világos, egyforma, névtelen élet, mint azelőtt. Első gondolatom, mely mint egy ijedelem rontott rám, az a bizonyosság volt, hogy ember vagyok a földön, de nem találtam bele maga-

mat életem részleteibe. Átöleltem a mellettem nyugvó arannyal beszótt nyakat, mintha visszaszátana a külső idegen világnak ez az ablaknyílása, de egy gyöngéd váll innen is eltaszított.

- Ah, nem, - mondta ő gyöngéden, - hagyj aludni, hiszen már világos van, nem látod? Nézz hát oda!

Ő maga alig nyitotta ki a szemét és elfordult, mintha azt remélné, egy hegyről fog legördülni. Én fölugrottam és láttam a reggelt, láttam a csillogó terhet és láttam megint a reggelt és mély lélekzetvétellel támolyogtam a borostyánnal benőtt ablak felé. Minden tele volt harmattal és a verebek lármáztak, mintha engem hívnának. A hűvös tengeri szél behozta hozzám a kert illatait, ráfeküdt a homlokomra, arcomra, mellemre. Összekulcsoltam a kezemet és azt kívántam, hogy vajha tudnék imádkozni. Istennel kell beszélnem, kiáltottam, merre hömpölyögjön a boldogság és szerelem ez áradata? Nincs-e odakinn minden annyira tele túlnagy várakozással, nem annyira tiszta-e a fénytől, annyira hűvös a békétől, annyira eltelve virágzással, hogy a lelkem nem talál benne tért?

Aztán mindjárt óvatosan kimásztam az ablakon és le a borostyánfalon. Egy seregély fecsegett a jávorfa csúcsán, az üres úton feküdt a könyv, a gyeper szélén, siralmasan kiforgatva méltóságos formájából, megsértődve formátlanságán, mint egy szemrehányás, melyen nevetnem kellett. Egy fenyves ösvény vezetett le a partra, még jó hosszú út volt a régi parkon át. Rózsacsoportok és színes virágágyak váltakoztak, minden vidám elvadultságban. Az utakon pitypang virított és lassan merültek el az ösvények a bokrokban, amelyek már homokos talajon állottak. Csak egy keskeny út vezetett világosan, megkülönböztethetően a partra és most megnyílt szemem előtt a tenger és mögötte a sugárzó reggeli ég.

A lapos töltésről láttam a nyugodt, nagy hullámokat közeledni és a hajnali fényben a parthoz vetődni. Hinár-szag volt és úgy éreztem, mintha az ajkamon érezném a sós ízt. Balról láttam egy falunak a töltés dombjai mögé kuporodó szalmafüdeleit, melyeknek ormán barnás fény feküdt. Vitorla nem volt a horizonton látható, sziget sem, csak messze a helyemtől halászhajók indítottak el egy nagy csónakot, hogy halászatra menjenek. Olyan kicsinyeknek látszottak, mint a játékszer és lomhán mozogtak.

Levettem a ruháimat és lassan bementem a vízbe. A hideg, nedves homok a lábamnál elsiklott alattam a közelgő és távolodó hullámokkal, úgy éreztem, mintha lebegnék, a föld már nem hordozta itt az embert, ahol az idegen elem birodalma kezdődött. Egy sirály sikoltására megfordítottam a fejemet és láttam a tájékot feküdni, alva és barnás vörösen, füst még nem szállott fel a kunyhókból.

A tenger mozgása és lelkem remegő újjongásai olyan hatalmasan megráztak, hogy énekelnem kellett, tehetetlen, vad, újjongó éneket, tele bánattal és áhítattal, sötétséggel és fénnel, imádsággal és vérrel. Mily gyakran daloltam egykor ezeket az értelem nélkül való, szegény és hatalmas énekeket, amelyekre a természet és a magány tanított és amelyek úgy törtek elő alvó lelkemből, mint a források a földből. Most már rég elkezdtem gondolkozni és mi mindent tudok már és az örömem és gyászom nemcsak az enyém többé. Egykori énekem azonban megmarad, mint valami alap-akkord mindenben, és ha messziről hallom, akkor megint tudom, hogy a lelkünk sohase lesz teljesen éber, a testünk az utazó ruhája és halotti köntöse, szent ruházat.

Messze kiúsztam, elkáprázva a fölkelő naptól, amely a tengerből kiemelkedett és az eget és vizet egyesítette arany tűzfolyamával. A nap ott lebegett az átfényesített elemekben és csak fölkeltevel különítette el újra egymástól a földet, vizet és eget.

Mikor a partra visszaértem, találtam egy régi csónakot, amely felfordítva hevert a homokban, de úgy, hogy a reggeli nap odavilágított a fekete füdele alá. Bemásztam a hatalmas boltozat alá, mint valami nagy hal torkába és kissé belekotortam magamat a homokba, hogy aludjak. A

hullámok muzsikája, a reggeli napvilág és a föld talaja lassankint pártfogásába vett, magam is ezeknek az elemeknek részévé lettem és az álomba elmerülve mindent föladtam, ami engem tőlük megkülönböztetett. Az álomban azonban a szellemem önhatalmú életre ébredt és nagyszerű képeket és olyan szabad, széles tájakat láttam, hogy zokogtam tőlük. Egy széles, nyugodt folyam választott el tőlük, a világ két félből állott, az egyikén állottam én, mint valami üres térben, amely sajátságosan hullámozott és tükrözött, a másikon állott tarkán és megkülönböztethetően a világ jelenségeinek gazdagsága teljes pompájában. Láttam virágos réteket, völgyeket és hegyeket, lakóhelyeket és facsoportokat, forrásokat és folyókat. És középtűt köztük, mintegy a természetnek ebből a bájos és hatalmas lényegéből születve és kivirágozva állott a nő. A haja szikrázott, a teste fehérebben csillogott, mint a havas hegyek messze csúcsai és elbájolóbban virágzott és illatozott, mint a föld minden növénye. Az ajka körül nyugodtak a fák hangjai, a füvek suttogása és a madárdal. Köröskörül árnyas füvek, virágkelyhek és gyümölcsök voltak, hogy megszépítsék és az érzékekhez közelebb hozzák, amit ezek a vállak és csípők, a tiszta tagok és az egész testnek megnevezhetetlen lényege hordoztak, amelyet semmiféle név meg nem nevez és semmiféle szem nem lát, semmi közelség el nem ér és semmi odaadás le nem győz. Úgy éreztem, mintha ez a fényyszerű hívogatás és ez az ígésző intelem már egy jövőendő időhöz tartoznék, a mult és az örökkévalóság azonban, mint egy egység, felém eső oldalán voltak a világnak, amely fenséges és szomorú volt.

A tükröző fényhullámok, amelyek derült és tiszta ürességemben körülvettek, oly közel ahhoz a világhoz, amelyet odább megpillantottam és mégis elválasztva tőle, beszéltek hozzám és azonosak voltak velem. Menj át - maradj itt. És így tovább és tovább hangzott fel és elringatott és hívogatott és óvott engem és kimondhatatlanul jóindulatú volt irántam.

Mikor sok órai mély álom után fölébredtem, a nap állása után ítélve lehetett vagy déli tizenegy óra. Jókedvűen és csakhamar teljes éberen és csodálatosan fölelevenedve másztam ki sötét csónakkagylóból és támoptyogtam a boldogságtól és fénytől a napban, amely a tenger és a part fölött sugárzott. Kiráztam a homokot a ruhámból, melyeket tisztességes rendbe hoztam, ahogy megkivánta a természet szép ünnepnapja és különösen az a látogatás, melyet a bárói házban tenni szándékoztam. Teljesen tisztában voltam vele, hogy ennek a látogatásnak meg kell történnie, de bizony a módjáról nem tudtam semmiféle fogalmat alkotni magamnak.

Elég furcsa lesz, gondoltam magamban, ha most majd az illem minden szabálya szerint bemutatnak ennek a fiatal hölgynek, akit jobban ismerék, mint mindazok, akik kezdettől fogva megosztották vele az életét. Forró szeretet fogott el a csodálatos lét iránt. Hogy ne találne bátorságot a közönséges dologra, - így elmélkedtem - mikor a szokatlanon már túl vagyok?

Még egy barátságos tekintetet vetettem a csónakomra, amelyben jövőendő tanyámat láttam és amelyről elhatároztam, hogy szokásaim szerint fogom berendezni. Aztán jó szerencse fejében visszamentem a parkba. A bokrok között már nyári meleg volt és mindenütt ontotta sugarait a nap. Pillangók hintáztak a forró illatban és a bokrok gallyai virágoztak. Madarak is daloltak még a fák koronáinak hűsében, mert nyár kezdete volt, az év legszebb ideje.

Ahol az elvadult részek és a part mélyedései átmentek az ápoltabb kertbe és az utak még kavicsal is meg voltak hintve, régi, zöld padok állottak és némelyik kereken a bükkfatörzsek köré volt vezetve. Az egyik úton egy öreg hölgyet láttam lassan felém jönni, aki egy borzas tyúkot vezetett láncon maga mögött. Mikor közelebb jött, fölismertem, hogy ez nem is tyúk, hanem ölbeli eb.

Ennek az öreg, méltóságteljes hölgynek a megpillantása mélyen megnyugtató és vidámmá tett. Világos színű selyemkendőbe volt burkolva és széles puha szalmakalapja volt, melynek karimája jobbról-balról egész a válláig volt lehajtvá. A halántékairól hófehér hajgyűrűcskék hullottak le a vállára és ezek közül mosolygott elő egy édesen fonnyadt finom, gyöngéd arc,

messze minden világtól, tele gyermekesen büszke elmerültséggel élete késői napjának napfényében.

Mikor az úton közelebb jutottunk egymáshoz, megállottam, mélyen meghajoltam és levettem a kalapomat, úgy hogy nagy ívet csinált és megérintette a kavicsot a földön. Az öreg hölgy szintén megállt, kissé erőltetve és lassan a szemére emelt egy fekete keretes szemüveget, amely egy nyélre volt erősítve. Közelebb léptem hozzá, hogy megkönnyítsem a feladatát, amelyet maga elé tűzött és nagy udvariassággal mondtam, hogy az utam a kertje mellett vezetett és hogy bocsánatot kérek, hogy engedelme nélkül beléptem.

Megfontoltan bókkolt, néhányszor figyelmesen nézett engem felülről lefelé a szemüvegén át és aztán halkán, finom, törékeny hangon mondta:

- Jó reggelt, jó reggelt.

Ismételtem az üdvözlétemet és újra levettem a kalapomat, miközben kissé vissza kellett lépnem, hogy köszöntésem e második alkalomkor ne sikerüljön kevésbé tiszteletteljesnek.

Az előkelő háziasszony tulajdonképpen nem volt elcsodálkozva, alig egy kicsit vonakodott, de egyáltalán nem viselkedett elutasítón. Finom kezével egy furcsa kürt-félét emelt fel, amely egy ezüstláncra erősítve az oldalán függött és amely azokhoz a tülkökhöz volt hasonló, amelyeket a régi monda szerint a germánok ivásra használtak. Gyöngéd keze, mely egy csipkéből való hófehér kezelőből nézett ki, mélyen meghatott engem, szerettem volna ezt a kezét az ajkamhoz vonni, hogy kinyilvánítsam a tiszteletemet ez iránt a kedves, hervadt alak iránt, amely sok-sok év meleg alkonyfényében élt.

Mielőtt azonban a különös kürt a rendeltetési helyére került volna, olyan eset történt, amely figyelmet követelt. A hölgy kísérőjétől indult ki, a már említett ölbeli ebtől, amely nyilvánvalóan csak most jutott tudatára feladatainak és kötelezettségeinek. Nyilván köszönésemtől tévedésbe ejtve, az állat támadásra indult ellenem. Heves, nagyon magas hangú ugatással, amelyet horkolás szakított meg, félig előbujt úrnőjének fekete selyem ruhája alól, de mindjárt el is tűnt újra, amint parancsolója egy megbotráncozott kiáltással felvilágosította. A hölgy békülékenyen mosolygott és rám nézett.

- Nem harapós, - mondta nekem.

Hamar mondtam néhány szót a kutya ragaszkodásáról, amely nyilvánvaló és az engedelmes-ségéről. Időközben az öreg hölgy fölemelte a tülköt, ennek hegye félretolta a fehér fürtöcskéket és megtalálta a bejáratot a fülkagylóhoz. Ekkor fölismertem Mimsey nénit, akiről Kaja beszélt és újra állást foglaltam.

Mimsey néni elülről kezdte és barátságosan ismételte, hogy: jó reggelt. Ezúttal ezt is hozzátette:

- Mi jót hozott ön hozzánk?

Közvetlenül ezután a tülök széles nyílása felém fordult, az öreg hölgy felvilágosítást várt.

- Kissé nagyot hallok, - mondta az öreg hölgy barátságosan és szemüvegével függőleges vonalat írt le a levegőbe, mely ezt a körülményt kiegyenlítette.

Nagy erőlködéssel ismételt magyarázó szavaimat a kertbe való belépésemre vonatkozólag, de nem jutottam a végére, mert Mimsey néni lebocsátotta a kürtjét és egy lépéssel hátrább lépett.

- Nem kell azért olyan nagyon hangosan beszélni. Hiszen ön valósággal ordít!

Gyorsan szabadkoztam:

- Ezután majd halkabban fogok beszélni, - mondtam.

Mimsey néni elnézően rázta a fejét:

- Ha halkan beszél, nem értem meg, kissé nagyot hallok.

Most már úgy látszott, mindennek vége van és én tanácstalan voltam.

De mégse volt mindennek vége, mert az öreg hölgy készségesen újra fölvette a beszélgetést és úgy viselkedett, mintha az én ügyetlenségem semmiképpen sem keltett volna benne kellemetlen érzést. Annyit úgylátszik megértett szavaimból, hogy elismertem őt mint ennek a kertnek a tulajdonosát és hogy szándékaim ő vele szemben nem támasztanak semmiféle kötelezettségeket, amelyek túlmennének egy kis reggeli beszélgetés határán.

- Kicsoda maga és mi hozta hozzánk, ide a tengerhez? Nem sok ember jár erre, mi itt magányosan élünk.

Előkerült a kürt és én igyekeztem megfelelni neki.

- A természettudományok tanulója vagyok, - mondtam gyorsan és hirtelen elhatározással, mert beláttam, hogy némileg közelednem kell kérdezgető háziasszonyom képzetvilágához. - Igen, diák vagyok, szegény, nagyon szegény diák. Tanulmányúton vagyok, amely egyúttal nyári vakációm.

Még egyszer elmondatta ezt velem és mintha kissé kételkedett volna. Észrevettem, hogy mégis nagyon hangosan kell beszélnem, ha azt akarom, hogy megértsen.

- Mit kutat maga? - kérdezte. Most már lassan egymás mellett mentünk a kerti utakon.

- Tengeri állatokat, - kiabáltam bele a csöbe.

- Úgy, úgy, - mondta ő elgondolkozva. - Tengeri állatokat. Bizonyára algákat is.

Úgylátszott, büszke erre a megkülönböztetésre és boldogan mustrált engem kedves, csendes szemeivel, derült helybenhagyással tele.

- Algákat is, - kiáltottam.

- Hogyan? - kérdezte ő megütődve.

- Algákat is, - ismételtem én világosabban.

- No igen, - vélekedett ő elcsodálkozva, - hiszen ezt már mondtam.

Leültünk egy padra, amelyet egészen beárnyékolta az orgona meg a jázmin. A bokrok itt a magas fák alatt hosszú, sovány kocsányokat hajtottak és csak szegényesen virágoztak, levéltelen száraik úgy hatottak körülünk, mint egy rácsozat.

A kis kutyát gondosan kellett a pad alatt elhelyezni, hogy a lánc össze ne csavarodjék. A kis állat nehezen hordozta ezt a bilincset és rossz kedvének látszott. Amennyire a homlokáról csüngő csimbókjaitól, melyek mint egy úti takaró rojtjai hullottak a szemére és orrára, képes volt rá, itt-ott melankolikus tekintetet vetett úrnőjére és rendkívül bizalmatlan tekintetet én rám.

- Lefeküdni, Nikó, - kiáltott az öreg hölgy elszántan. - Feküdj le!

Nikó elbujt:

- Itt szándékszik maradni? - kérdezte tőlem az öreg kisasszony. Szeretettel és biztatólag nézett rám, határozottan az a benyomásom volt, hogy nem hatottam rá visszataszítóan.

- Talán csak találom a faluban hajlékot, - feleltem én.

- Ez nem lesz könnyű dolog, de mi minden nem sikerül egy bátor fiatal embernek, aki kevéssel beéri és nem törődik a külsőségekkel! A fiatalságnak semmiféle fekvőhely nem kemény.

- Önök itt nagyon szépen laknak, - mondtam én és egy kézmozdulattal végignéztem a házat és a parkot.

- Igen, - mondta ő hálásan. - Szép nap van.

Időnkint hirtelen oldalt fordult a vállával, mintha valami váratlanul megrohanó szót várna, amely elkerülhetné hallását, vagy amely túlhangos lehetne. Már csak gorombaságokhoz van szokva, gondoltam magamban, mert hogy lehetne gyöngédségeket ordítani? Mégis elhatároztam, hogy megteszem a kísérletet, finom és hajlékony szavakat a tüdő nagy erőfeszítésével kimondani és hangkörük keretében szelídséget és illedelmet adni nekik. Számolni kell a viszonyokkal és mindent más alapon újra kiegyenlíteni... Elkezdttem töprengeni.

- Itt lakunk nyáron ezen a kis birtokon, - beszélte Mimsey néni - én és Kaja unokahúgom, aki még gyermek, igazi gyermek. Én nem bírom elviselni a nagyvárost, az emberek megfélemlítenek és nem szeretem már a nagy forgalmat és a társaságot. Egyszer láttam egy nemes galambot, - a bátyám galambokat tenyésztett, - amely belejutott egy gyár termébe, amelyben a gépek zakatoltak és a munkások fúrtak és csiszoltak. A galamb ide-oda röpködött a hajtószíjak között és magánkívül volt. Így éreztem magamat én is a nagyvárosban. A bátyáim az ősi birtokon laknak, szintén errefelé, így hát én erre a kis birtokunkra vonultam vissza. Az én galambdúcomnak nevezem.

Elnézően mosolygott.

Fejemnek helyeslő meghajtásával jeleztem, hogy mindent értek s ezt a mozdulatot mindannyiszor ismételtam, valahányszor az öreg hölgy rám nézett. Miután nem kellett felelnem, végig gondolhattam, mi módon sikerülhetne nekem legjobban megnyerni és megerősíteni az öreg kisasszony részvétét és jóakarátát, mert arra el voltam határozva, hogy az ismeretségünket továbbfűzöm és valamiféle módon megszerzem neki egy társadalmi érintkezés tartósságát. Akaratlanul is a legjobb utat választottam erre a hallgatás által, amelybe töprengésemben merültem, mert ezáltal alkalmat adtam szomszédnőmnek arra, hogy zavartalanul közölhesse magát. Ahogy őt később megismertem, nem gondolhattam volna ki alkalmasabb módot barátságának megnyerésére. Meglehetős közömbösnek látszott neki is, hogy én odahallgatok-e, mert gyakran, hallgatásom közepette ijedt «hogyan»-nal fordult hozzám, miközben helyeslő megjegyzéseimet nem hallotta. Egyszer mégis szükségesnek tartottam, hogy világosan és barátságosan helyeseljek, ő azonban csak azt kiáltozta:

- Lefeküdni, Nikó!

Sok mindenfélét megtudtam abban a boldog reggeli órában és nem vesztettem el egy pillanatra sem a türelmemet, mert tudtam, mire várok. Mellettem mindig újra kezdődött a szelíd panasz, a lemondó és meg nem értett lélek röpködéseivel és lassankint beletévedt egy kicsinyes mindennapi gond kellemetlenségeibe. Mint nem egy megöregedett kedélyben, akiknek származása össze van kapcsolva társadalmi osztályuk tekintélyével, Mimsey néni gondolatvilága is még mindig egy elismert lovagiasság és egy gyakran kérdésessé tett ítélet tengelye körül forgott. Elvesztette a kapcsolatot az új nemzedéknek az életre való jogaival és érdekközösségével, de elvesztettnek is tartotta ezt a nemzedéket, mivel nem osztozott a régi nézetekben. Csak az unokahúga volt a szemében a biztos életforma szellemében fölserdülő személyiség megtestesülése, védencének jellemét és erkölcsét a maga hatása eredményének tartotta és büszke volt nézeteinek erre a diadalára. Megható volt a bensőséges és önzetlen szeretet, amely azokból az ellenvetésekből szólt, amelyeket ő maga félénken megkockáztatott, inkább azért, hogy háttérrel nyerjen a leány fényes érényei számára, semmint hogy panaszkodjon vagy kérdésessé tegye a fiatal hölgy értékét.

- Csak egy dolog okoz nekem gondot, mondta elgondolkozva és szigorúan nézett rám, - hogy ez a gyerek nem tudja elhatározni, hogy fürdéskor a tengerben fölvegye a szokásos fürdőruhát. Tudom, hogy nem teszi, ámbár biztosan nem tudom megállapítani, mert kissé rövidlátó vagyok. A fürdőruhája azonban, amelyet magával kell vinnie, rendszerint száraz a fürdés után. Ő azt magyarázza nekem, hogy a nap szárította meg, de nem, nem... mégse kellene öreg nénjét bolonddá tenni. Kaja, - tudniillik Kaja húgomról beszélek, mindjárt jönni fog, akkor magát bemutatom neki. Fürödni megy és erre kell elmennie. Előbb... előbb bemutatom magát neki.

Rám irányította a kürtjét.

- Nagyon fogok örülni, - kiáltottam bele.

- Sajnos, Kaját nem lehet rávenni, hogy a fürdéskor illendő ruhát vegyen magára. Szenvedek emiatt és attól tartok, hogy avatatlan szem is tanuja lehet ennek a gyerekes vonakodásnak. Ezért szoktam, amíg ő fürdik, itt a parkban és ha nem süt nagyon a nap, a parton is örködni és a járókelőket eltéríteni az útból. Szerencsére nem jár errefelé senki. Hiszen az borzasztó is volna.

Aggódó pillantást vetett a tenger felé, előrángatta Nikót, amely elaludt, a pad alól és a ház felé indult.

- Szívesen enne valamit? - kérdezte szívesen, de szemmel láthatólag abban az elfoglalt aggodalomban, amely mindig előáll, mikor valamely jó szándék még nem találta meg végrehajtásának megfelelő formáját. Rángatta Nikó láncát, amely láthatólag kissé összebonyolódott, mert a kutya csak útközben ébredt föl. A lánc oldalt jött ki alóla, úgy hogy kénytelen volt rézsútos tartással jönni a mi irányunkba.

- Segítsen! - kiáltott Mimsey néni, de Nikó morogni kezdett és majd megfulladt dühében, mikor közeledtem hozzá. Máskülönben szeretem az állatokat, de ezíránt a kutya iránt nem tudtam vonzalmat táplálni. Nem volt rám nézve kellemes állat. Egy kis grotta mellett mentünk el, melyben később sokszor ültem Kajával. Rálátni onnan a tengerre anélkül, hogy a partot látná az ember, a bükkfák törzsein át és a koronáik alatt. Aranyos zöld keret ez, amelyben sohasem jelent meg más, mint ég vagy tenger, hullámok vagy csillagok, fény vagy éjszaka. Ma is látom még a formáját: nyugtalan szélű kapu, amelyen át a szem fénypályái csak változhatatlan dolgokkal találkozhatnak. Csak egyszer állt meg benne Kaja, a hold sütött és ő könnyedén didergett hajának köpenye alatt...

- Ha esetleg meglátja Kaja húgomat, akkor kérem, figyelmeztessen, - mondta Mimsey néni. - Itt várhatunk, később majd ehetünk valamit.

Csakhamar láttam valami csillogást közvetlenül a ház mellett és a szívem túlhatalmasan vert. Sugárzón, sebesen, a lét és mozgás fehér gyönyörűsége, mint egy tavaszi dal siklott a bokrok függőnye mögött és szőke haja mint nehéz aranysapka nyugodott halántékain, mélyen a nyakába hullva. Milyen nagy volt!

- Ez talán ő, - dadogtam és tisztán éreztem, hogy a szavam megvetőn hangzik.

- Igen, igen, igen, - kiáltott Mimsey néni, aki csak a mozdulatomat értette meg és azután hangosan kiáltott:

- Kaja, Kaja!

A leány bámulva és vidáman nézett rám, amint felénk jött. Meglepetés nélkül mustrált meg, közelebb lépve, figyelmesen és elutasítón s aztán komolyan és óvó tekintettel nézett Mimsey néni szemében.

- Az istenért, kit kaptál te fel? - kérdezte a tekintete a nénitől.

Megigazítottam a kalapomat és egyik lábamat tetszetős és előkelő tartásba helyeztem.

Mimsey néni elrejtette magát a reggeli csók mögé, de ennek is vége lett és neki szabadkozni kellett.

- Váratlan vendég, - mondta. - Váratlan, de úton levő fiatal diák. Természetkutató és itt idegen.

Kaja szabályszerű pukkedlit csinált.

- Eredj fürödni, kicsim, - folytatta a néni, - mi még beszélgetünk itt kicsit.

- Most meg fog téged téríteni keresztény hitre, - mondta Kaja nekem. - Aztán gyere úszni. Rettenetesen nézel ki napvilágnál, az embernek szégyelni kell magát miattad. Tehát a viszontlátásra.

Nem tudtam megérteni, hogyan mondhatja ki valaki ezeket a szavakat úgy, hogy közben olyan arcot csinál, mintha elfogódva és zavarba esve ezt mondaná:

- Jó reggelt, uram, köszönöm, hogy megtisztel látogatásával és remélem, jól fogja magát nálunk érezni.

Mimsey néni úgy látszik meg volt elégedve, bólintott, mondhatni befelé, és a keze mozdulatán látni lehetett, hogy elhárítottan tekint egy akadályt.

- Bájos fiatal hölgy, - mondtam tartózkodva.

- Igen, igen, - mondta Mimsey néni halkán, mintha egy vers záró sorát mondaná; közben valami másra gondolt.

Engedélyt kértem, hogy elmehessek valami hajlékot nézni magamnak a faluba és ezzel kisegítettem az öreg hölgyet a zavarából. Mialatt ő lehajolt Nikóhoz, én levágtam a nyeles szemüvegét a késemmel a selyemzsinórjáról, amelyre rá volt kötve és zsebre tettem, mert fürödni akartam menni Kajával. Ezenkívül ezzel minden eshetőségre ürügyem volt arra, hogy később visszatérhessek és mint szerencsés és becsületes megtaláló megfelelő fogadtatásban részesüljek.

Kaja egy keskeny homokpadon ült, a strand kemény fűvén és vetkőzött. Olyan helyet választott, amely a szárazföldről nem volt látható, mert a bükkfák itt szorosan a vízig nőttek, egy hullámok mosta lankán.

- Csodállak, - mondta nekem. - Hogy velem boldogultál, az nem hőstett, mert én könnyűvé tettem neked a dolgot. De Mimsey nénivel... ez már valami. Nyilvánvaló, hogy jóindulattal van irántad.

- Azt hittem, félni fog tőlem. Te még aludtál azután?

- De hát hogy csináltad? Hiszen a beszédedet nem érti.

Erőszakkal legyőztem balga bizonytalanságomat, amely nevetséges kérdésemben nyilvánult és megértettem, hogy Kaja körül a tengeri szél leng. De az ő elfogulatlanságának mindenható hatalma borzasztó próbára tett. Úgy éreztem, mintha egy istennő napsugarakat dobálna rám, amint csillogó teste mindjobban kiemelkedett lehulló lepleiből. Mikor az ingét eldobta, hátat fordított nekem és elnézőn mondta:

- Hiszen kimélni kell téged, te szegény.

Odaadtam volna az életem felét egy maroknyi durvaságért, amint most itt az arcomat kezembe rejtve, a homokban hevertem és remegtem.

- Óvatosaknak kell lennünk, - mondta ő és próbált kikémlelődni a bükkfákon át.

- Nálam van a szemüveg, - feleltem én zokogva.

Kaja rám bámult és nevetésben tört ki.

- Az egyik kezedet imádságra emeled és a másikkal rabolsz, - állapította meg elgondolkozva.

- Az ember nem tud eligazodni rajtad. De mindenek előtt enned kell valamit. Látod itt azt a kis csomagot? Neked hoztam.

- Erre is gondoltál, Kaja?

Ő kérdően nézett rám.

Csak most vettem észre, mennyire éhes vagyok és Kaja szeme előtt nem is szégyeltem magamat miatta. Sohasem fogom meghatározhatni, hogy honnan jön ennek a léleknek a veszedelme és jótekonny volta, de mind a kettő kiáradt rám és átalakított engem. Ez a kötelességek, hála és büntudat nélkül való világ megfoghatatlan volt, szent, őseredeti módon szabad. Az ember benne lehetett boldogan vagy szomorúan, de elérhető nem volt.

Kaja meztelenül ült a homokban, a szemét a tenger felé fordítva, a napfényben és cigarettázott. A haja egész a földig omlott le mögötte, mintha a nap sütne át a homlokán és boldog elfáradással veszne el a fénytelen arany folyamban, ezeknek a fehér vállaknak az árnyékában. Aztán lassan, anélkül, hogy a cigarettát kivenné a szájából, két kezével fölemelte a haját és elrejtette egy sűrű szövetből készült piros sapka alá, hogy fürdés közben megvédje a tenger víztől. Finom kék füstoszlop emelkedett elevenen fölötte és könnyedén eloszolva hangtalanul húzódtott föl a bükkfák zöldjébe.

Kaja lassan hanyattfeküdt a homokban és egészen odanyújtotta magát a napsugaraknak, mint valami virágzó növény. Kiterjesztette karját és amint könnyedén fölemelt térdeit kissé szétártta, egyidejűleg lassan felém fordította az arcát, a tekintete pedig keresett és körülölelt engem, egyszerre megbocsátón, leskelődve és szomjasan. De példátlan nyíltsággal, mintha létének életfénye beleszívna engem az örök önmagamba veszés halvány mélységébe.

Átnyújtotta nekem cigarettás dobozát, mintha eldobná. Mintha semmiféle gesztus nem volna a számára megvetőbb, mint mikor odanyújt valamit. Hálásnak nem hálás, gondoltam, de úgy, mintha más valaki gondolkodna helyettem. Derék ember derék felesége sohasem lesz belőle, mert hiszen hogy képzelhetné manapság egy derék férfilélek a házasság sátorát másképp, mint egy általa kegyelemben részesített nő hálájának mélységében? Nevetnem kellett és Kaja odanézett felém.

- Mi történt?

- Nevetnem kellett, mert elképzeltelek, mint egy derék ember hitves társát.

- Igen, - mondta ő, - már az éjszaka óta tudom, milyen kicsapongó vagy a gondolataidban.

- Mesélj nekem magadról, Kaja.

- Hát még mindig nem tudtál meg eleget? Szeretnél végre megismerni, nem igaz? Milyen könnyelműek vagytok, hogy megengeditek a lányoknak, hogy úgy leírják magukat, ahogy szeretnék, hogy mások lássák őket. Ez azért van, mert ti magatok nem tudjátok vagy nem meritek őket olyanoknak látni, amilyenek. A könyvekben is, amilyeneket olvasok... mindig ugyanaz. Először kíméletért könyörögnek egymásnak és ezt megértésnek nevezik, aztán végre megértik egymást és akkor csalást vetnek egymás szemére. Nevetséges népség. Most pedig menj a vízbe.

Kaja fölállt és a homok kivirágzott. Lassan, lépésről-lépésre mérte végig a nedves szőnyeget, belement a tengerbe és égbe és mintha maga lett volna a fényes világ, a szép élet, amelynek

boldogítására vállalkozott. Mikor egy nagyobb hullám közeledett, melynek vakító hab-taraja elérte volna a mellét, elébe vetette magát és beleolvadt a hűvös vízbe, mintegy örökre.

Ettem és cigarettáztam és remegtem a dühtől, hogy ezt tudom tenni ebben az órában, dehát így volt és én úgy éreztem, hogy egy fájdalmas kettősség gyógyul meg bennem. Egyúttal azonban körülem le is omlott valami, mintha minden csoda valósággá vált volna. Bűnt követtem-e el valamikor, vagy most követek el bűnt? - kérdeztem a szívemet, de feleletül csak a nagy hullámok érzéketlen vidámságát hallottam csengeni, amelyek képződtek és szétomlottak, elfoszlottak és megújultak ugyanazon nap alatt, melynek égi folyamában a mellem emelkedett és lesülyedt. Ugyanabban a napfényben fekszik messze távolban, a nagy város mellett, a te sírod, Aszja.

A boldogság és fáradtság vidám mámorával kutyagoltam a déli nap alatt a parton végig a kis falu felé. Nem voltam sem tanácstalan, de még aggódó sem, hogy mikép lehet elintézni, hogy elhelyezkedésem és ürügyem legyen a faluban maradásra. Ha olyan fontos, olyan élettelses, olyan boldog dolog sikerült nekem, akkor a mindennapi mellékes dolgok majd csak meglesznek valahogy, gondoltam magamban és szabad és gondtalan voltam azoknak a lelkeknek módja szerint, akiknek van céljuk, középpontjuk, amely körül a cselekvésük körben forog.

De, elég különös, a bizalmam mindig újra hallani akarta tőlem, hogy milyen nagy. Azelőtt sohasem tudtam, hogy bizalmat lehet érdemi a boldog babonából és mintegy egy majdnem szent fölületesség öncsalásából. Ha azt mondtam magamnak, hogy szeretem Kaját minden bensőséggel, lelkem legmélyéből, mégis úgy tűnt fel nekem megszerzett bizonyosságomban és magasztos jogom gazdagságában, mintha ezt a szerelmet csak azért rángatnám elő, hogy általa fölmentsem magamat az ítélet alól. Sajátságosan és anyai módon mosolygott rám a világszellem kegyesen és habozva, mintha tetszésére volna egy tévedés.

Ez a déli óra a homokban, a tenger mellett, gondoltam, ez az erőszakos elhagyatottság feledtetni el a zöldellő földet. Megálltam és hallgattam a hullámokat, mágikus hangjaik hatalmukba kerítettek és éreztem a jótéteményeket, amelyek kiegyenlítődéssel elhatalmasodnak bennünk. Szorosan a part mellett feküdt egy időverte hajóroncs, amelynek fekete bordái fölmeredeztek a fakó napfényben.

Botommal egy szót írtam a puha, nedves homokba, melyet az ár öblögetett és figyeltem, hogy mossák el a hullámok ezt a szót. Mélyebben írtam be a betűket és várakozva és kívánczozva néztem a szeliden odasiető, átlátszó vízhalmozásokat, melyek szorosan az írásjelek fölé emelkedtek, mintha fenyegetni akarnák áldozatukat, mintegy kacagva lezuhantak és szélesen és nyugodtan elomolva szétterültek és szétoszoltak. Elmosták, amit én írtam és önmagukhoz futottak vissza. Mindig egyformán jöttek és mentek, akár zsákmányt nyújtottam nekik a pusztulásra, akár némán néztem síma homokágyukat.

Megértettem veszedelmes kötelességüket és elhatároztam, hogy óvni fogom a szívemet, de a hatalma mélyreható volt és az engedelmisség a törvénye iránt édes gyönyör. És egyszerre mosolyognom kellett mindenben, amit a lakott földön kezdeni szándékoztam, szándékaim kamaszos komolyságán, a jövő évek törekvéssel, sikerrel és hatással teli életsúlyán, célkon, jövőn és végen. Ti hullámok, ti napfényben, nyugodt holdvilágban, eső zuhogásában és szélben mindig emelkedni fogtok és leszállni és lezuhanni a homokba, visszaomlani és újra megállni, hogy újra szétfolyjatok.

Odaléptem és Kaja nevét írtam a homokba. Az első hullám elsöpörte, mintha mélyebben volna bevágva és elhalványodva, a másik hullám nyomtalanul eltüntette, a harmadik már régi mivoltában találta az ezeréves homokot. Ekkor, reszkető kézzel, szenvedő gyilkos, Aszja nevét írtam a homokba. Az első hullám eltörölte, mintha mélyebbre volna lesülyedve és

elhalványodva, a második hullám nyomtalanul eltüntette, a harmadik már régi mivoltában találta az ezeréves homokot.

Alig alakult ki azonban ajkaimon egy bizonytalan mosoly, mikor sajátságos világosan jutottak eszembe Aszja szavai a természet változásáról és először értettem meg a szó értelmét. «A természet változásának nincs arra ereje, hogy saját körein felülemeljen, csak a szellemnek.»

Az első halászház, amelyhez jutottam, szalmával fedett kis viskó volt, mely burgonyaföldek között a töltés mögé kuporodva, ablakaival mint valami szemekkel, épen még kinézett a tenger messzeségébe. Egy kis előkert, zsúfolva teljes szegfűvel, floxszal és mályvával, egy faszín és odább a szárazföldön egy vonóskút voltak a látható berendezkedése a kis paraszteleknek. Hosszú átlátszó sorokban, barnán mint a föld, függtek a hálók, szorosan a parton, öreg bekátrányozott cölöpökre aggatva és két csónak hevert a homokban. A hinár és az elpárolgott tengervíz illata lehelt melegen felém és boldog gyermekkori napjaim mint az angyalok jöttek hozzám és felbátorítottak.

Úgy látszott senki sincs ott. A ház bejáratához egy kecske volt kötve, amely csöndesen nézett maga elé és mintha a tenger zúgását hallgatta volna. Mikor engem meglátott, rám nézett és elkezdte a farkát csóválni. Nem tudtam, hogy ez a kecskének is szokásuk, tehát megállottam és egy darabig foglalkoztam vele. Csakhamar azonban úgy tűnt fel nekem, hogy ez a furcsa farkcsóválás nincs semmiféle kapcsolatban lelki életével, mert rendszertelenül és önkényesen ismétlődött és elmaradt és olyankor is megvolt, mikor az én magatartásom nem volt semmi hatással az állatra, vagy pedig olyan volt, hogy nem kívánt semminemű helyeslést.

Ezzel szemben nyilvánvaló jelei mutatkoztak az óvatosságnak, mert amint én megkíséreltem megsímogatni a kecske nyakát, különös dacos nyugalommal lehajtotta a fejét és felém ment a szarvaival. A kötél, amelyre kötve volt, megakadályozta szándéka végrehajtásában, de én mégis elhatároztam, hogy óvatosabb leszek és megtartom a távolságot tőle, amelyre ő úgy látszik súlyt fektetett.

Egy idő múlva egy öreg ember lépett elő az alacsony ajtóból és ravasz szemekkel mustrált meg engem, mialatt az arca olyan kifejezést mutatott, mintha titokban kinevetne engem. Az arcát szakáll keretezte be, amely mint sárgás-fehér, egyenletes félkör vonult az álla körül egyik fülétől a másikig. Halzsírral kent csizmája volt, akkora, mint két öntözőkanna és a szája szögletében a kurta pipa a szájához való arányával azt a benyomást tette rám, mintha ebből a pipából táplálkoznék. Miután úgy látszott, hogy a pipa nem ég, tüzet ajánlottam fel neki, de vissza kellett lépnem, mikor nagy kényelmesen egy füstfelhőt fújt az arcomba. Alnémet tájszólással kérdezte, mit kívánok és mivel a beszédét nemcsak megértettem, hanem hasonlóképpen tudtam rá felelni is, hinni kezdtem, hogy meg tudok egyezni vele és hajlékot találok a házában. Ő azonban sajátságosképpen nem értett meg. Azt kérdezte, francia vagyok-e.

- Francia? Nem, - mondtam neki felnémet tájszólással.

- No lám, hiszen megy a dolog, - mondta ő biztatón a maga furcsa nyelvén. - Miért nem beszélsz mindjárt érthetőn?

- Plattdeutsch nyelven beszéltem.

Parányi kis szemei akkorák lettek, mint egy tallér.

- Hát az öreg bárókisasszony küldött ide a vízi kastélyból? - kérdezte.

- Igen, a bárónő, a barátnőm...

- No lám, - mondta ő és pislogott, de mintha a szavai nem tettek volna rá semmi különös benyomást. - Én inkább a fiatalhoz igazodnék, ha a bőrödben volnék.

- Ehhez nem elég ép a bőröm, - mondtam én és a kabátomra mutattam.

Az öreg köpött egyet. Egész biztosan eltalált a köpésével valami célt odakinn a töltésen.

- A nők, akikkel érdemes, még sohasse választották ki a férfit a kabát szerint. Ezt csak a nyeglék hiszik, akiknek nincs egyebük, csak a frakkjuk. De hát amit az ember tejfölös szájuaknak mond, azt a levegőbe mondja. Van egy kamarám, mit fizetsz érte?

Megegyeztünk, mert nem volt okom az árat magasnak találni, hiszen úgy sem tudtam megfizetni.

- Ha úri népek találnak fürdővendégekül jelentkezni, - mondta az öreg - akkor kereshetsz a bárónédnál hajlékot.

Ebbe beleegyeztem. A földszintes kamarában nem sokkal több volt, mint egy ágy, de a padlója fehér homokkal volt behintve és az ablaka a tengerre nézett. Úgy tettem a batyúmat az asztalra, mintha nehéz volna a földi javaktól, az öreg azonban csöndesen megemelte, megnézte a súlyát és aztán letette. Ezt mondta:

- No igen... neked is csak egy anyád volt.

Ezt nem értettem egészen, de úgy találtam, inkább jóakarattal van mondva, mert valami közösséget teremtett közte és köztem, mintha olyasvalamit keresett volna, amit egyszer biztosan fel tudunk mutatni mind a ketten.

- Van egy húgom, aki a házat ellátja, - felelt a kérdésekre, hogy egyedül él-e. - De te csak a kastélybeli vénasszonyhoz igazodj - tette hozzá, - mert különben baj lesz.

Levette a párnákat az ágyról, hogy elvigye és csak egy durva vászontakarót hagyott a repceszalmán, amellyel az ágy ládája tele volt, mint egy jászol.

Aztán együtt átmentünk a ház két másik szobáján és a kerten. Az öreg megmutatott mindent. A kút messzebb kint volt a mezőn, a krumplibokrok már szép nagyok voltak, mint kis csokrok, nemsokára már elkezdenek virágozni. Igen, a homokos talaj való a burgonyának. Mégis a hálói és a csónakjai voltak az öregnek a legfontosabbak. Felajánlottam neki segítségemet a halászásnál, ő azonban csak köpött egyet.

Átaludtam a delet a közelben a parton egy bozontos bokor árnyékában. Miután délután az öreggel együtt dolgoztam a burgonyaföldön, melynek növényeit meg kellett kapálni, magától értetődő volt, hogy megosszam vele a kenyerét és füstölt halait. Öt óra felé visszajött az unokahúga a faluból, egy tizenhatéves leány, olyan világos szőke hajú, mint a kóc. Kék szemei komolyan és tartózkodással néztek rám, de semmi másként, csak természetes kíváncsisággal. Csak néhány szót váltottam vele, mintha pénzt váltanánk, mert ő hihetetlen félénk volt és nem volt hozzászokva, hogy másféle embereket lásson, mint a falu lakói. Én pedig neki akartam készülődni, hogy a vízi kastélyban megtegyem tervezett látogatásomat. Szerencsére szép idő volt, mert féltem attól, hogy egy jól berendezett szoba keretébe álljak. A kert jobban megfelelt nekem. A kamrák ablakát könnyen betámasztva nyitva hagytam és minden magyarázat nélkül elbúcsúztam.

- Vidd el ezt a halat, - mondta az öreg és odadobott nekem egy nagy halat.

Mimsey néni nyeles szemüvege és ez a lapos hal voltak a biztosítékaim arra, hogy kedvező fogadtatásra találok. A nap most már a láthatár mögött állott és a tenger megváltoztatta mivoltát. Úgy tűnt föl nekem, mintha sokkal messzebb lehetne látni az ezüstkék síkja fölött és a sirályok vakító fehérek voltak és tisztán kivehetőn és nyugodtan lebegtek a színes égen. Minden valóságosabb és érthetőbb volt, a napkelte fénymisztériumai és az elemek kápráztató mozgásai, a ragyogás és áradás zúgó hullámai lecsendesedtek és mintha el volnának egymástól választva.

A tájképben a burgonya- és a hajdinaföldek mögött egy malmot láttam a horizonton a szárnyai úgy mozogtak, mint a vasárnapi sétálók. Ezzel a lecsöndesedéssel könnyű csalódás volt összekötve, ahogy ezt az első nap magával szokta hozni egy új életformában. Aztán megmaradnom kellett és berendezkednem és ez nekem szokatlan volt.

Kaja képe kék esti fátyolokban és a víz zuhogásában tűnt fel szemem előtt, a természet elemeibe beleszőve, elérhetetlenül, körülöttem és mélyen bennem. Mily nyugtalanná teszel engem, Kaja az elválás által és micsoda elválás önmagamtól a te közelléted megnyugvása.

Mikor a kerthez értem, Mimsey néni terített kávézó asztalnál láttam ülni. Átnéztem a bokrokon, melyek a kerti kaput benőtték és észrevettem Nikót, amint az öreg hölgy ölében aludt. Valamivel odább Kaja állott és festett. Békés falusi nyugalommal tele kép volt, amit festett.

- A mi diákunk, - kiáltott Mimsey néni láthatólag örvendezve és odanyújtotta nekem a kedves öreg kezét, mintha nem volna semmi a világon, ami valaha közénk állhatna. Kaja megfordult, feszesen meghajolt és letörölte az ecsetjét a gyepen, mintha valami kerítést mázolna. Nikó meglátta a halat és elmenekült. Hang nélkül tűnt el az asztal alatt, mintha úgy esett volna le és többet nem került elő.

Mimsey néni is el volt képedve, mikor a halat megpillantotta és összeköttetésbe vélte hozhatni a kutatásaimmal. Csak akkor hitte, hogy már nem eleven, mikor megtudta a rendeltetését. Gyöngéden köszönetet mondott nekem. Igen, az öreg Lüdersen jóbarátja neki. Han leányát a karján hordozta. Ez az emlék meghatotta, de elleplezte a megindulását. Mikor már elhitte, hogy a hal nem él és a szemüvegét is boldog köszönettel vette vissza, megkérdezte tőlem, milyen viszonyban vagyok Istennel. Erre nem tudtam azonnal válaszolni, különösen ha olyan hangosan kellett beszélni. Csak azt mondom hát:

- Köszönöm jól.

Meggondoltam a dolgot. Kaja megnehezítette, hogy komoly maradjak, mert anélkül, hogy megfordult volna, egykedvűen ezt mondta:

- Ordíts valami bibliai mondást, mert különben el vagyunk veszve.

Összeszedtem magamat és ezt kiáltottam:

- Áldozásomra ez volt az ige: Az Úr az én pásztorom, nem lesz hiányom semmiben. Eddig ez az ige be is vált.

- Ezután is úgy lesz, - mondta Mimsey néni szeretetteljesen és egy nagy darab kalácsot nyújtott oda nekem.

Ha kezdetben az volt a nézetem, hogy az öreg hölgy viszonya a vallási dolgokban afféle vonatkozás nélküli külsőség, amilyen gyakran található hervadt kedélyekben, amelyeknek inkább át nem gondolt vigaszra van szükségük, mint vigasztaló gondolatra, hát akkor csalódtam, mert az öreg kisasszony úgy élt, a biblia képeiben és alakjaiban, mint a házában és kertjében, csöndesen, derűlten és gyermeki ragaszkodással. A hibája főképpen csak az volt, hogy senkit sem tudott boldognak tartani, aki nem osztozott az ő világában. Mivel azonban beérte azzal, hogy valaki kimondta az őszinte részvételét s ezzel már biztosítva volt számára a vele való közösség, könnyű volt a jóindulatát megszerezni anélkül, hogy az embernek valótlan-ságot kelljen mondani. Gyakran bosszankodtam Káján, aki túlozta a helyeslését csak azért, hogy kicsúfolja és ironikus készségével sokkal tovább ment, mint amennyire kellett volna. A gúnyja azonban olyan finom élű volt, a megkülönböztetés és igény olyan erejét mutatta, hogy én belezavarodtam titkos rosszálásomba, mert őt hidegnek éreztem, magamat azonban langyosnak.

Ezen a délutánon abbahagyta a munkáját, a festményét megfordította az állványon és leült mellém. Olyan tökéletesen gyanútlan és ártatlan volt az arckifejezése, annyira minden árnyéka nélkül a tettetésnek és erőltetésnek, hogy én megijedtem és gyakran olyan fájdalmas bánat érzésével néztem ezeknek az arcvonásoknak a tisztaságába, hogy úgy éreztem, a szívem úgy fáj, mintha örök rejtélyek hideg gyűrűjében volna. Könnyedén kinyitott szája, homlokának szende lehajlása és szemének kedves kutatása olyan közvetlenül rábeszél az odaadás fájdalmas és édes engedelmességére, hogy az égnek és földnek semmiféle hatalma nem tudott volna ennek a kötelességnek a szent büszkeségéből kigyógyítani. Aggódva kerestem érzékei korlátlan szabadságának ismertetőjeleit, démonikus földi gyönyörködésének intőjeleit, mértéknélküli kéjének halálrúnait - a fülledtség vagy izzás egyetlen lehelle se volt tiszta homloka körül, a vér szentségtelen sóvárgásának semmi tűzjele nem jegyezte meg bőrének tiszta fehérségét, vidám tekintetének gyermeki kékségét, finom magaviseletének békességét.

A természetnek ez a gyermetagsége, ez a derűtség, amely hasonlítható volt egy mezei virág színes illatához a reggeli harmatban, rettentő hatással volt lelkem fájdalmas égő sebeire és én megrendülve éreztem minden érzék ez eltorzításának pokoli szellemét, amelyben szenvedélyem és szerelmem szent tüzei tisztátalanoknak tűntek fel, démoni papnőjük pedig mennyei tisztaságúnak. Fellángolt és megkínzott képzeletemben Isten hol kegyetlen és csaló játékszernek tűnt fel, hol bálványnak, amely sokkal magasabb törvényeknek van alávetve, mint amilyeneket teremtő lénye magában foglal.

Mimsey néni bibliás buzgalma nem engedte, hogy Kajával vagy a saját gondolataimmal foglalkozzam, azzal a két dologgal, amelyek miatt érdemesnek tetszett nekem az életet élni. Úgy éreztem magamat az öreg hölgy tanításai és magyarázatai alatt, mint valami kedélyes kínpadon, amely bámulatba ejtett és egyúttal türelmetlenné is tett. Ha egy pillanatra eltérült a figyelmem vallási kérdésekre vonatkozó fejtegetéseitől és magyarázataitól és a tárgyak kapcsolata miatt Aszjára gondoltam, akkor úgy tűnt fel nekem, mintha együgyű kártyajátékból, melynek lapjain tarka bibliai képek ékeskednek, egy sötét tapon át fölnéznék a hegyekbe, melyeknek csúcsai a napfényben vannak.

- Szeretnünk kell egymást, - mondta Mimsey néni bensőségesen - a világ szegény szeretet dolgában, csak akkor válik jobbá, ha szeretetre való szándékunkat napvilágra hozzuk.

- Hát csak megteszi mindenki, amit tehet, - mondta Kaja, aki összekulcsolt kézzel ült velem szemben.

Mimsey néni egy bibliát vett elő a táskájából, egy csomag mindenféle irattal együtt. Úgy tett, mint aki valami tárgyat keres, ami nincs keze ügyében, végre tűt kért az unokahúgától. Kaja kivett egyet a hajából és odanyújtotta neki. Aztán Mimsey néni a bibliát a két kezével úgy nyomta az asztalra, hogy egyenesen fölfelé állott, engem pedig felszólított, hogy a túvel szúrjak a könyv lazán összetartott lapjai közé.

Ez újság volt előttem és habozni kezdtem.

- Csak bátran, - biztatott Kaja barátságosan.

Beleszúrtam, a könyv kinyílt ott, ahova beleszúrtam és Mimsey néni elővette a szemüvegét.

- Most majd meglátjuk, - mondta.

A jó öreg Habakukot találtam el, akiről addig csak annyit tudtam, hogy Zephaniás után következik. Mimsey néni egy nagyítóval tízszeresre nagyította, ami a próféta írásából le volt nyomtatva és elkezdett olvasni.

- Gyere el ma éjjel tizenegy órakor, - mondta Kaja és rám nézett.

Az öreg kisasszony lassan olvasta, mintha betűzné az írást:

- A lovaik gyorsabbak, mint a párducok és sebesebbek, mint az esti farkasok. A lovasaik nagy csapatokban vonulnak messziről, mintha repülnének, mint a saskeselyű a holttesthez.

Feleletül bólintottam Kajának. Úgy éreztem, mintha elomlanék a tekintetemben, az ajkam megmerevedett, mint valami keserű fájdalom alatt.

Mimsey néni most elkezdte nekem magyarázni a felolvasott bibliai fejezet értelmét, a régi próféta jövendőmondását az Üdvözítő eljövendő országára vonatkoztatta és a bennük emlegetett gonosztevőket összehasonlította az egyház ellenségeivel, istentelenségeivel azoknak a rossz napoknak, melyekben élt. Aztán meglepetésemre arról kezdett beszélni, hogy ezért áll közvetlenül küszöbön az Úr visszatérése.

Kaja az órára nézett.

- Mint egy tolvaj, éjjel fog jönni, - közölte velem Mimsey néni titokzatosan és fenyegetőleg nézett maga elé.

- Habakuk bácsi iskolát csinál, - mondta Kaja. - A néni kezd világosan látni. Végy magadnak ma éjjel példát a tolvajról és légy pontos.

Ezután illedelmesen felállt, kezét csókolt a néninek és miután előttem annak rendje szerint meghajolt, bement a házba. Most hát lehetségessé vált volna a hangulat, ha Nikónak nem jutott volna az eszébe, hogy Kaja után menjen. Álmatag esztelenséggel vágatott a padhoz erősített láncsal anélkül, hogy egy lépést is előre jutott volna, úgy hogy a kavics csak úgy röpködött körülötte. Mimsey néni nem vette ezt észre, mert megint elmerült Habakukban. Mikor végre felhívtam figyelmét a kutyára, Nikó már el volt fulladva és ő nagy ijedelembe esett, mert kedvence viharos erőlködését valami elhalaszthatatlan dologra magyarázta. Ott hagyott hát mindent, ahogy volt, leoldotta a láncot a padról és elvonszoltatta magát Nikóval. A háznál volt némi fennakadás, mert az állat túlgyorsan sietett a sarok körül, úgy hogy az öreg hölgy nem tudta baj nélkül követni, de aztán ő is eltűnt szemem elől és csönd lett a nyári kertben.

Nyugtalan lélekkel mentem le a tengerhez, felvidulva, de egyúttal kielégületlenül is. A tenger hangjainak egykedvűsége vonzott és amíg nem gondoltam rá, meg is nyugtatott. Elégületlenségem lassankint szomorúsággá változott és én láttam a lehanyatló nap fénypályáját a vizen. Fölsímnem véltem a széles árnyékszönyeget, melyet a park fái a tengerre vetnek, a sirályok nyugodt szárnycsapásokkal röpködtek, pirosra festve a napsugaraktól. Olyan csönd volt, mintha a világ el volna hagyatva. A tengeri hinár illata fülledt és idegenszerű volt.

Nem voltam már hozzászokva a mögöttem levő benyomások tarka vásárához és Kaját mintegy bohócruhában láttam járni. Ezeknek a gyanútlan mindennapi dolgoknak a csábításai keservesen szorongattak, ámbár újra meg újra megpróbáltam olyanokul fogadni őket, amilyenek, mint a gyorsan múló nap időtöltését és érzéki varázsát. De úgy éreztem, mintha valami kimondhatatlan fontosat kellene megmenteni, ami ezek alatt a befolyások alatt lealacsonyodik és elromlik. Por hullott rá és minden kisebb és szegényebb lett, elvesztette ünnepélyességét s köröskörül kaján hirdetői álltak a lealacsonyodásnak.

Valamikor úgy éreztem jönni az éjjelt, mint egy embert és ott tudtam időzni gondolataimban, ahol akartam. A csillagok és órák voltak a testvéreim és volt időm, mintha örökkévalóságokat osztogatnék. Egyedül éltem és Isten elébe mentem, láttam a Földet a csillagzatok közé besorozva és boldogítón mindegy volt, melyik csillag hordoz engem. Most a földön voltam... De mennél tovább hevertem a homokban, homlokommal az ég felé és mennél előre jutott az éj mély biztossággal a tenger zengése felé, annál nagyobbak lettek a csillagok és annál kisebb a föld.

Éjfélhez közel lehetett, mikor Kaja szembejött velem a kertben. A hold, keskeny ezüst sarló, csak szórványosan világított le ránk a fák koronáin át. A leány nagy és asszonyos volt ebben a titokzatos világításban, csak homályosan ismertem fel a ruházatát. Akaratlanul is halkán beszélünk, bár erre nem volt külső ok, a ház halotti csöndes volt és sötét és a park olyan volt, mint valami sziget az elhagyatott földön. A fűnek nedves illata volt, a tücskök cirpelték titkos rejtekhelyeiken.

- Keressük meg az égen a Göncöl szekerét, - mondta Kaja. - Gyere a tengerhez. Nem tudom, miért vonz ez az összes csillagok közül. Biztosan van mindnyájunknak valami vonatkozásunk valamely különös csillaghoz. Valami titokzatos bizonytalanság e körül a csillagkép körül, ha pontosan akarod felismerni. Ha azonban félig behúnyod a szemedet, akkor ragyog ki a legtisztábban, mint egy kis fényfelhő. Tudod a hetedik csillagot, de nem látod, aztán meglátod és nem hiszed el. Sokat foglalkoztam a csillagokkal.

Nagy komolysággal és fontoskodó mozdulatokkal beszélt. A lába hangtalanul mozgott a talajon, titkos melegség áradt belőle, nyári illat és szenvedés. Támolyogtam és nem tudtam szólni egy szót sem.

- Sokkal többet kellene a csillagokra gondolni. Megteszed-e? Nem veszed észre, hogy ezt mindig csak rövid ideig lehet tenni. Milyen kár. Szeretném a csillagokat «élni», - érted ezt? Mint ahogy a szerelmet éli az ember, hogy a vágya egyszer csak elcsitul és a lélek kellemesen lélekezik és boldogan pihen. Azt hiszem, a csillagok azért mozognak, hogy közelebb jussanak egymáshoz... nem nevensz ki?

Levette a köpenyét a válláról és odaadta nekem. Nem volt alatta más, mint halvány leány-pompája.

- Nehéz a köpeny, hogy sóhajtasz? Mikor kislány voltam, még csaknem gyermek, neveket adtam a csillagoknak. Mindegyik azokról az érzésekről volt elnevezve, amelyek bennem támadtak, mikor épen a fejem fölött állt, ha némely órán a csónakban vagy a parton feküdtem. Az egyiknek neve volt: «gyász», a másiké «értelmetlenség», a harmadiké «jókedv», és az egyiket «éjjeli bűn»-nek hívtam. Gyűlöltem és szerettem ezt, mindig újra a magányosságnak a vérben levő honvágyára emlékeztetett, minden színben villódzott. Panaszkodtam rá és ezt mondtam neki: Te mondtál meg nekem mindent. Egy másikat a «megváltó»-nak neveztem, hozzá imádkoztam, addig, amikor már nem volt szükségem egyik csillagra sem. Ez egy csónakázáskor volt, a szünidőben, egy halással. Tizenhat éves voltam. - Itt jó lenni, a homok még meleg. Milyen halvány vagy ebben a világításban, kedves. Most vedd le ruhádat, fürödjünk. Szeretnék nyugodtan nézni, ez olyan jól esik, vigasztal, lehűt és megszentel engem. Minden éjjel így látlak, mindennap elalváskor és álmomban.

- Még nem álmodtál át éjszakát, mióta engem ismersz, Kaja.

- Téged? Hát rólad beszéltem? Nem, én a férfiról beszélek. Hogy mondjam meg ezt neked, mikor nem tudok úgy beszélni, mint te. Sokszor csodálom szavaitokat és beszédeteket, de szeretem hallgatni, ha beszéltek, olyan közelien és melegen érint, sokszor szeretném magamat beleágyazni a férfiak beszédébe, mint a jóhangzás valami nyugvóhelyére. Mindig megértem a férfiakat.

- Engem is megértettél az éjjel, mikor az ablakod alatt beszéltem?

- Igen. Fel akartál jönni hozzám. Nem úgy van?

- Igen, Kaja, igen. Nem mondtam mást, csak ezt.

- Milyen forró vagy! Oh, jó vagy és szép.

- Nem tudok semmi mást és nem akarok semmi mást mondani, mint hogy hozzád akarok menni.

- Most így beszélsz, de ha a szíved forrósága kiárad, akkor sokat fogsz nekem mondani. Akkor a hallgatásod is olyan kedves, mint a harmat. De én nagyon szeretem, ha ti beszéltek, hiszen olyan keveset tudtok, ah, olyan keveset, ti, a teremtés urai. Ha aztán a szavaitok felhangzanak, komolyan és fontosán, kegyesen vagy akár haragosan, hűvösebben vagy mohóbban, ahogy nektek jól esik, akkor kísérik a vérem nagy melódiái, rengenek a tenger fölött, barátságosan fodrozzák a hullámzó áradatot, amely felgyullad, amely nem csillapul le, mint a ti viharzástok. Akkor elvisellek, akár csókolsz, akár versz...

Fölemelte hátravetett fejét és zavart tekintettel nézett rám:

- De mit is beszélek... Ne haragudj.

Lassan lebocsátotta magát és most már úgy feküdt, mintha keresztre volna feszítve a lejtős homokdombon, karjait szélesen kitárta, tiszta hűvösségben, szomjúság nélkül. Amint előtte térdeltem, a szájával és szemével pillantás nélkül rám nézett, amíg a térde kissé fölemelkedett és oldalt hajolt és tájék, tenger, csillagok elomlottak borzongató parancsában.

* * *

A hold eltűnt, már csak a csillagok világítottak a part felett és az éjjel méltóságteljesen nagy volt. Kék csillagfállal emelkedett a hullámzó tenger felett, amely feketén és hatalmasan terjedt el fölöttünk. Az égi képek a horizonton finom fátyollal voltak burkolva, amely melegebb mélységekből szállt fel a pompás tisztaságig. Kaja talán aludt, vagy hallgatta, mint én, a víz hangjait? Könnyedén borzongtam az éjjel e hűvösségében és láttam magam fölött ragyogni az Orion nemes, törvényszerű méretét a térben. A laza homok engedett a test minden kis mozdulatának és úgy hordozott minket, mintha szívesen és könnyen tenné. Lassankint távozott tudatomból az idő minden érzése, úgy hogy már csak a szívemet és véretem hallottam.

Időnkint fölemeltem a homlokomat és átnéztem Kaja kötelékeiből megoldott teste fölött. Úgy feküdt ott, mintha mély világ-álomban, minden létével és érzékével könyörögne az egész mindenség, nap, eső és szél szerelméért. Összeolvadt a derengő világos színű parttal és a tengeri éggel szemben mintegy tájképet alkotott. Ezek a csillagfénytől szeliden beragyogott magaslatok és völgyek ősrégiek, megkövesültek voltak, de egyúttal formái az én áhítattól és sejtelemtől sebesült lényem csüggeteg hangulatának, melynek szegény és múló tudatossága erőtllenül remegett a megindultságtól, a titoktól.

Ekkor belülről nagy megrendülés lett rajtam úrrá, melyet nem tudok megnevezni, amely bármily homályos esemény, mégis hatalmas igazság az életemben. Arra kényszerített, hogy az arcomat a kezembe rejtsem és én mint valami szörnyeteg ellen, küzdöttem a borzasztó, vad zokogás ellen, amely megragadott. Ez a zokogás úgy megrázott, mintha lelkem hosszú álmából akarna fölébreszteni, amely véget kell hogy érjen, mert különben átmegy a megmerevedésbe és halálba. Mikor pedig feloldódott, példátlan tehetetlenséggel, eláradva mintegy örökre, feküdtem szorosan, szorosan Kaja karjaiban és most először sírtam azért, hogy Aszja meghalt.

Hallottam Kaja mély, édes hangját. Száját szorosan a szemem fölé tartva beszélt, a haja mint sötét éjjeli aranyból való fal omlott le közel az arcomhoz. A teste félig elfödött, hűvösen és mégis melegítve, mint a lehellete is, amely drága közelségből áradva, rám lehelte szavait, úgy hogy amilyen a szellemem és az érzékeim mély elgyengülésében egyformán itták őket.

- Mondd, oh, mondd, mit tehetek érted, kedves?

Behúnytam a szememet, virágzott az egész föld.

Kaja kezébe ágyazta az arcomat, a kezébe, mely olyan kedvesen kormányozta a gyönyört és amelyet a fájdalom tehetetlenné tett. Olyan óvatosan érintett engem, mint egy gyermek:

- Hiszen te gyerek vagy, - mondta, - gyerek. Beszélj hát, kérlek, beszélj!

Egy idő múlva panaszkodva folytatta:

- Nem tudsz beszélni? Megszomorítlak? Hiszen szívesen vagyok a kedvedre és nem szabad azt gondolnod, rólam, hogy szegény és csúnya vagyok. Hiszen a tiéd vagyok, nem tudod elhinni? Ne távozz hát tőlem a bensőd mélyében, hova sodródol? Beszélj hát, beszélj hát!

Könnyű, kereső testét szorosabban hozzám szorította és borzalmas csendesen, mint a zivatar az égen, kigyulladt bennem a lélek fájdalma és szabadsága a harag és gyűlölet fölött erőszakos áldozati hálává.

Kaja halkan elnevette magát, reszketve a győzelemben, de büszkeség nélkül, hirtelen kérlelhetetlen jogának fenyegető komolyságába helyezkedve. Márciusi és nyári forróságban és fehér fagyokban bejártam a széles tájakat, melyeket a szemem látott, évek multak, másodpercekbe összeszorulva, pillanatok kinyúltak, testté vált vágy ezüstzászlóival csillagról-csillagra kifeszítve, a tenger zuhogott minden erő tehetetlenségének metsző jéghegyén át és visszatéréskor az újra föltámadó éjjel hangzott a tudat elsikló határain át: ezer év olyan, mint egy nap.

- Kaja, kedves Kaja, messze, büszke útját akarom járni az életnek, nem úgy mint mások. Jó övet akarok, gyors lábakat, vidám szemeket. Mily nyitva áll a nappalok és éjjelek világa, minden szabad és semmi sincs megtevé.

- De hiszen már álmodol, - mondta egy hang szorosan fölöttem.

Két kéz szeretetteljesen köpenyt borított rám takaróul.

- Mindjárt jön a reggel, Kaja... Nem szóltam-e a reggelről neked, mikor még nem ismertelek, mikor a sötétben hozzád jöttem, akkor az ablak alatt?

- Nem fázol? - kérdezte a hang. - Aludj hát, mindjárt világos lesz.

Mikor felébredtem, a reggeli csillag már a tenger fölött állott. Olyan fényesen ragyogott a horizonton, hogy úgy éreztem, mintha távoli ragyogása eltöltene, mintha a testem áttetsző üveg volna. A tenger már színes volt, könnyű szél simogatta a vizet. Mellettem a homokban láttam nyomait a drága életnek, amely ezen az éjszakán eltöltött. Kaja elment, köröskörül csendes volt minden és üres, mint a teremtés első napján. Hasonlíthatatlan vidámság kelt fel a lelkemben, a szemem magába fogadta a tenger és föld képét a reggeli fényben, mely egyre nagyobb hatalomra nőtt.

* * *

Néhány nappal ezután Hant, Lüdersen húgát kísértem a szélben a töltésen. Borús, viharos nap volt és a tenger tombolt. Han ritkán nézett oda, ez a harsogás már a bölcsőjébe is belehangzott, járt fölöttem mint gyermek apja csónakán. De engem szívesen hallgatott, ha a tengerről beszéltem.

- Tulajdonképp én kellene, hogy meséljek neked róla, - mondta és szégyenlősen mosolygott.

- Nem, Han, te hozzá tartozol.

- Igen, - mondta ő. - Így van.

- Ismered azokat ott a vízi kastélyban? Az öreg bárónőt, Prokert az inast, a szakácsnét, kinek olyan a főköttője, mint a beduinsátor és Nikót? De hát hogyan ismernéd... hisz ez természetes.

- Igen, ismerem őket mind, - mondta Han. - A fiatal kisasszonyt is.

- Kaját? Ah, igen.

Han felém fordította a fejét a barna kemény orcáival, szemének világos kéksége színes volt és kemény, mint az üveg, el nem homályosítható, üres fény fájdalom és édesség nélkül. De aztán lesütötte a szemét és ezt mondta:

- Hát akkor beszélj róla.

Megijedtem.

- Mit lehet róla mondani? Nagyon szép. Ha az ember mellette megy, vagy beszél vele, akkor minden megváltozik és értéket kap általa.

Elakadtam és elhallgattam.

A szél metszőn füttyült, lementünk a töltésről, hogy védekezzünk ellene és tovább topogtunk a puha homokban. Védettebb helyeken hangyafű és rekettje nőtt, itt könnyebb volt járni.

- Itt egyszer átszakította a tenger a töltést, - beszélte Han. - Áradás volt, minden víz alatt állt, a világítótorony és a vasúti állomás szigeten állott.

Aztán Lüdersen bácsiról beszélt, aki nagy utazásokat tett. A szülei a városban éltek. Minden nyersen és fáradságosan jött ki az ajkáról, mintha a beszéd fájna neki, a munka, amelyet egész testtel lehetett végezni, könnyebben esett neki, a járás és evezés és a hálókka vagy a kertetel való bajlódás. Ezt mondta:

- Négy év előtt jött először hozzánk. Össze kellett kulcsoljam a kezeimet, mikor ránéztem. Én hoztam a bőrdíjait a talicskával.

- Kicsoda? Kicsoda jött ide?

- Hát a kisasszony...

- Ja úgy, hát négy év előtt jött?

- Igen, nyaralásra. Az első alkalommal csak rövid időre, mert Veit Geesten belefutott a vízbe.

- Ki volt az?

- Egy halász.

- Mi köze ennek a kisasszony jövééhez és menéséhez?

- Ez úgy volt.

- Mondd hát el, amit tudsz, Han.

- Nem tudok semmit, - mondta ő haragosan. - Nem is mondtam semmit.

Hirtelen elidegenedtünk egymástól és mind a ketten elhallgattunk. Hagytam hát Hant, menjen egyedül az útján és lefeküdtem a homokba, amíg az este és az eső haza nem kergetett. Egy brigg küzdött a nyílt tengeren, kevés vitorlát bontott ki és különös kuszáltan nézett ki, lámpa nélkül és mintegy egy helyre szegezve hintázott a kegyetlen hullámhegyeken. A szürke, nagy tengeri világ körülöttem kiárasztotta sivárságát a kedélyemre és én küzdöttem ellene, mint odakinn a hajó a hullámok ellen.

Mikor a szememet lehúnytam, láttam egy nagypompájú, fényesen kivilágított termet, amely tele volt ünnepiesen öltözött emberekkel. Rejtett muzsika játszott, vidám nevetés és poharak csengése hallatszott. Az előkelő hölgyek ruhái drága szövetekből valók voltak és úgy látszott, mintha a válluk és karjuk bevilágítaná a termet. Kaját kerestem a szememmel. Az előcsarnok egy zugában egy sötét férfialak hajolt egy lány fölé, aki még csaknem gyermek volt. A leány

nem nézett föl a férfira s ennek szemei lopódzó mohósággal, megvetőn és sóvárogva mustráltak. Szégyenlősen mosolygott maga elé a leány, és mikor fölemelte a szemét, a férfi megváltoztatta az arcát és együgyű-jóságosan nézett vissza rá. Egy szolgának szemrehányásokat kellett hallgatni, sápadtan és élettelenül hallgatott, mint egy oszlop. Végre jött Kaja. Nagyon gyorsan ment és testének hajlékony ereje felingerlően hatott, de a magatartása tiszteletet parancsolt. Két fiatal úr kísérte, egy lovagi külsejű aggastyán fogadta és a hódolattal, melyet felajánlott neki, az egész terem alávetette magát a varázsának.

Kitátottam a szememet. Lüdersenéknél már égett a lámpa, de én még mentem néhány lépést a házon túl, hogy a vízi kastélyt kémleljem. Egy sötét darab erdő a szürke strand sivárságában volt minden, amit láthattam. Az erős vihar bekergetett a házba.

De a nedves fátylak a világ felett eltűntek a nyári szél elől és mikor egy reggel a nap ragyogva fölkel a tenger fölött, a fénye szikrázott a bükkerdők nedvességében. A strand megint fehér lett és szegélyezte a hullámozó tengert. Messze, messze lehetett látni jobbról és balról. Az ember melle emelkedett a friss tekintettel és a kedélye mintegy megváltozott. Mintha az ég, a tenger és a föld megjutalmaztattak volna türelmükért, olyan újak voltak, mint az első nap és nem volt rajtuk található semmi eltorzulás a borús idő szörnyetege elleni harctól.

Kaját az erdőben találtam, közel a parthoz, ahol a víz kéken csillogott át a fák között. Derülten és gyorsan lépkedett a nagy aranyfény kévéin át és énekelt.

- Itt vagy hát! - kiáltotta vidáman. - Hol voltál olyan sokáig?

Ezt akartam én mondani és kérdezni. Kaja nem mutatott elragadtatást, sem csalódást, boldogító jóérzés sugárzott róla és derült nyugalma alatt gyorsan és borzongatón siklottak el előttem az utóbbi napok és éjszakák sötét órái. Az eső a homályos ablaktáblákon, a kínzó tengeri szél, amely mindenütt füttyült és mindent megrázott, ez a szentségtelen, nyugtalansággal tele békebontó, az ágyam nedves szalmája, Han halálosan türelmes leányos lénye körülöttem, ez a félmeztelen, értelmetlen intelem, amely úgy vett körül, mint együgyű gúnyolódás elhagyatottságomban.

- Mit tudom én, - felelt Kaja jókedvvel a kérdésemre, hogy mikép töltötte el az esős időt. - Hiszen süt már a nap, hiszen már elmúlt. Mímsey néni mindennap kérdezősködött utánad, igazán megnyerted a szívét. Ne szakaszd hát meg és menj hozzá.

Kíváncsian néztem rá.

- Ah, a néni - mondtam én.

- Ne becsüld ezt le, - vélekedett Kaja, - a vénasszonyok révén tied a fél világ. Ezt a legkevesebben tudják. Mit törődöl a férfiakkal, hiszen magad is az vagy.

- Vannak barátnőid, Kaja?

- Ezt nem lett volna szükséges kérdezni az előbbi bölcselkedésem után.

- Csak azért is kérem, mert meg akarom állapítani, hogy nincs barátnőd.

- Volt egy, akkor, mielőtt...

- Veit Geesten előtt.

- Igen. Ha láttad volna őt, akkor engem elhagytál volna, mint ahogy a hajót elhagyják, amely a céljához ért. A teste olyan volt, mint az üveg és a meleg selyem, olyan hallgatólag és gyöngéd volt, nappal úgy járt-kelt, mint egy kis szent, a kezei mintha segítségért esedeztek volna és meg kellett érinteni az ajkait, ha az ember tudni akarta, mit hallgat el. Éjjel a sötétben kivirágzott és táncolt az erdei tisztáson, a holdfényben. Ha a haján végigsímítottam, puha volt,

mint a langyos víz és az ember alig érezte a bőr fölött. Akkor sejtettem meg szerelmi sorsomat, a fájdalmas tavaszt.

- Ő is meghalt?

- Ugyan dehogy! Férjhez ment egy olyan emberhez, akinek két arcából meg lehetett volna formálni az ő testét. Mikor viszontláttuk egymást, félrefordult. Tehát boldog. Te mindent olyan komolyan veszel.

Arra gondoltam, hogy nem tudja, hogy éjjeleken át álltam az ablaka alatt, hogy nyugtalanul bolyongtam az erdőkben és a tenger mentén, amíg bele nem ágyaztam magamat a nedves homokba, amelyre lerogytam. Han titokban forralt bort hozott a szobámba, pillantás nélküli szemével látta szenvedésem néma gyalázatát, mint egy tükör, amely nem néz és mégis elviszi magával a képet. Vagy talán tudja Kaja mindezt, kérdeztem magamat és úgy átélte, ahogyan én átéltem? Azt remélte, az ablaka megcsörren a kavicsoktól, amelyeket az útról kiválogattam és mégsem dobtam föl?

Az elégületlenségem, kétségem és haragom látható és érzéki alakot öltött, gondolataim feneketlenségében nem volt megállás. Reményem értéke megrendült és feldíszítette Kaja könnyű ruháját a térd hajlásánál, ahol fennakadt, mint a megvetett ékszer, mint az elárult üdv. A ruhája akkor sárga, világos színű szövet volt és úgy símult hozzá, mintha a könnyű tavaszi szél volna a mester, aki ezzel a lengő burkolattal méri és vizsgálja a fiatal testet. A karjai meztelenek voltak és hosszú, karcsú lábai láthatatlanul is szemlélhetők, mint az aranyban az érték s asszonyos léptei nemcsak haladtak a puha mohos talajon, hanem csábító, egyenletes ütemben magasztalták a nyár lehelletét, a meleg földet és a napfényes zokogó halált.

- Tépd le azt a virágot ott, Kaja!

Lehajolt, leszakította a virágot és odaadta nekem.

- Minek? Mire való ez neked?

Ekkor a szemembe nézett és borzongva megremegett vizsgálódó és sóvárgó tekintetemtől.

- Menjünk fürdeni, gyere, - mondta gyorsan és a fejének hajlása, lankadt lépése, a keze a kezemben a vad szabadság mennyországit tárta fel előttem. A homok és a hullámverés fogadtak minket, meleg szél és olyan fény, amelytől tápolyogni kezdtünk és a kék és ártatlanság nyers elragadtatásába emelkedtünk.

Kaja ruhái úgy lebegtek csipőiről, mint tarka fénysugarak, csakhamar a homokban elszórva hevertek az én durva csizmáim mellett, melyeket egykor Stevenhagen cipész foltozott.

Mily jóvá tesz a meztelenség, gyógyít és tisztít, annak a könnyű csalódásnak nyers erejével, amelyet a vágy füllelt és édes sejtései után magával hoz. Kaja nagyokat lélekzett, mikor lassan a vízbe lépkedett, mert a víz még hideg volt. Felindulva és meggondolatlanul, bizonytalanul lépkedve nem tudott semmire ügyelni, ami enyhítette volna felkínálkozását, nem nevetett és különös komolysága az érzéki adományok élvezetében itt is úgy hatott, mint az uralomra való tudatosan fokozott akarát. Félig megfordult és odakiáltott nekem valamit, amit a tengerzúgás elnyelt. A tengerből roppant vonalában, a kék-fehér tengeri és parti messzeség napfényében csak őt lehetett látni, mintha egyedül volna az ég alatt.

A sós áradat messze kivitt minket, az a halk elfogódás, melyet a tenger hoz magával, érdes illata, a víz súlya, a zöldes hullámhegyek csillogása egy szabadabb sors új teremtményeivé változtattak minket. Elmúlás és elfeledés vonult be lelkünkbe, mint újrászületettek lebegtünk enyhe harci fáradsággal a láthatatlan mélység felett, megváltva a játékban, kielégülve a tagjaink szélesen ívelő mozdulataitól, hűvösen körülölelve és dajkálva, ahogy semmiféle más elem nem tudja az embert magába venni.

A forró homok magára vette áthűvösödött testünket. Kaja egyenesen ült és a messzeségbe nézett. Asszonyos lányarca egyenesen elválasztott dús hajával, mely mélyen belehullott a nyakába, anélkül, hogy megoldódott volna, buzgó méltósággal emelkedett ki a fényesen csillogó éggel szemben. A természet bájos kiegészülése ebben a pompás alakban mélyen megrendített és ennek a pompának és bőségnek a megközelíthetlensége a hódolat varázsával hatott rám. Már az is megrémít, gondoltam magamban, hogy akárcsak imádkozni is mertem hozzád és most - igaz lehet ez? haragudnál rám, ha nem válnék lelkem és testem minden erejével durva szolgálóddá? Hadd húnyom le a szememet, amíg a boldogságom erősebb lesz, mint az áhítatos eszmélésem, nem válhatok bűnössé önkény és cselekvés által, a fölijedő forró kötelesség mindenhatósága kell hogy jöjjön hozzám és válasszon ki engem. A te utad akarok lenni, te fájdalom és forróság, de senkinek sem ura. Az áhítatomból kell hogy támadjon a te fáklyád.

- Sokszor nem szeretem, ha hallgatsz, - mondta hirtelen Kaja és kérdően mosolygott. - Ilyenkor úgy érzem, mintha sötét tűz gyülekeznék benned és félek. Tedd a kezedet a mellemre, sokszor a testvéred szeretné lenni, de hiszen az bolondság, én nem vagyok senki emberfiának testvére. Ha érintesz engem, megnyugszol, érzem... Minek nevezel engem? Ah, ne mondj ilyen neveket és szavakat, tudom, hogy jól gondolsz rólam, nagyon is jól, és mintha csupa varázstükrön át látnál engem. Hiszen én olyan egyszerű vagyok. Elég volna egy szó, de ez nincs meg az emberi szavak közt. Ezt az egy szót keresitek, ti férfiak mind, és a kereséstek olyan szép. Én sem tudom a szót, de tudom az értelmét. Megvan nekem, tudom és megtartom ma. Itt vagyok és ti ezt ezer szóval mondjátok. Azt mondod, okos vagyok? Igen, talán okos vagyok, mert nem kívánok más lenni, mint ami vagyok. Fiatal vagy, sokkal fiatalabb, mint amilyennek tudod magadat, sokkal fiatalabb, mint én, ámbár gyermeknek nevezel engem. Úgy hallok ezt és mindent, mintha már ezer éve hallanám.

- Csónakban úszol a napban, Kaja, a víz csillog és rajta van könnyű csónakod. «A fény tükrözik a hullámokban és a szemeimben!» - kiáltod, de mélyen a vízfénekre is elhat a fény.

- Gyakran csábít a mélység, - mondta Kaja komolyan.

- Nem tudsz még semmit róla, Kaja.

- Vissz engem, - mondta ő halkán - és ez jó.

- Igen, ez jó, kedves Kaja, oh boldog vagyok!

- Mért mondod ezt úgy, mintha fájna? Tudod-e, hogy néha irigyellek?

- Miért, Kaja?

Szomjasan kerestem a tekintetét.

Nagy szemekkel és kutatón nézett rám, mintha nekem kellene a feleletet megadnom. A feje közel ért hozzám és én éreztem a lehelletét, kérdésének élet-illatát, a feleletet, melyet adott, az ajkait, a hűvös sápadt testét.

* * *

Meg kellett látogatnom Mimsey nénit, ezt beláttam, a forró és pompás szabadság napjai után, amelyek erdőn és hullámokon át csöndes házába vezettek. Mivel Kajával az utolsó két nap nem találkoztam, álomtól és gyásztól kínozva, a nagy emlék fényében, mely mint a nap állott minden óráim fölött, kétféleképp is fontos volt nekem a tervezett látogatás és én el is indultam a szokott délutáni órában.

Csodálkozásomra egy fiatal úr ült a két hölgy között a teázó asztalnál. Semmi sem volt természetesebb és semmi sem tudott volna jobban belerántani az oktalan zavarba, de nem lehetett már visszafordulnom és erőnek erejével összeszedtem minden elfogulatlanságomat, amit csak

össze birtam szedni, meggyorsítottam a lépéseimet és úgy tettem, mintha máris el akarnék menni, mielőtt még igazában megérkeztem volna.

A fiatalok ketten felállottak üdvözlésemre, Mimsey néni gyöngéd keze és kedves mosolya felbátorított és ezáltal megtaláltam az utamat, amely - s ezt világosan hangoztatni is kívántam - ő hozzá és csak ő hozzá vetető út számba szabad hogy menjen. Mily érthető volt, hogy ennél a szeretetreméltó öreg hölgnél látogatást teszek! Ő kegyesen pártfogásába vett, kegyesen és gyengéden fogadta szegényes adományomat, melynek keserves voltáról sejtelve se volt.

A fiatal úr keze kurtán és szilárdan pihent a kezemben, biztos, eleven szemei elfogulatlanul vizsgáltak, kissé gúnyosan, de nem gúnyosabban, mint amennyit meg lehet bocsátani egy megütközött embernek, akit megillet az a jog, hogy e mögött elrejtse az elfogultságát. Magas termetű, karcsú és erős férfi volt, életteljes tekintete kissé csillogott, de nem keményen, hanem vidáman és okosan. A vonásai épen nem fiúsak, bemélyedő rúnái voltak az életnek, amelyek olyan élményekről beszéltek, melyeket bajos lett volna az életkorából következtetni. Az üdvözlés után mindjárt egészen átengedett Mimsey néninek. Úgy látszott, hozzá volt szokva, hogy az emberek és dolgok hozzáérjenek. A tartózkodása öntudatos volt. «Eberhard», - hallottam a nevét; hol is hallottam már ezt a nevet?

Kaja komoly és át nem látható volt, mint mindig, talán kissé komolyabb, mint máskor. Mit jelentett ez a komolyság? Az akarat remegő pántjaival fegyvereztem fel a szívemet, hogy helyt tudjak állni és nem értettem az ellenséges érzületet, amely bennem támadt.

Mimsey néni azt hitte, tartozik nekem azzal, hogy kutatásom eredményei után kérdezősködjék. Úgy kellett felelnem, hogy esetleg más oldalról jövő későbbi vizsgálat esetén két utam maradjon nyitva.

- Az unokabátyám egészen váratlanul lepott meg látogatásával, - mondta Kaja és mialatt beszélt, átnézett rajtam, úgy hogy csak együgyű feleletet tudtam adni. A beszélgetés akadozva és céltalanul folyt ide-oda. Mimsey néni minden irányba forgatta a hallócsövét és csak azt értette meg, amit nem neki mondtak. Végre feladta a kísérleteket, hogy résztvegyen a beszélgetésben és vakargatta Nikót.

- Ön természettudományokat tanul? - kérdezte tőlem Eberhard.

Kaja rám nézett.

A fiatalember tekintetében most nyilvánvaló, bár teljesen szeretetreméltó gúny volt. Olyan szembetűnőleg nézett végig a ruhámon, hogy ez égette a testemet. Csak egy menekülésem volt.

- Igen, - feleltem, - ha így akarja nevezni. Főképen azonban az emberrel foglalkozom és pedig főképen azzal a sajátságos hajlamával, hogy szeretet kérdéseket föltenni, amelyre a feleletet nem kívánja elhinni.

Nem néztem Kajára, ámbár minden üdvömet az ő ajkának egy bármi finom mozdulatától nyerhettem volna.

Eberhard előrehajlott, mintha az érdeklődése csak most ébredt volna fel.

- Ah, - mondta lassan, - hiszen akkor jó öreg néném kitűnő anyagot ad önnek, hogy képzettségét tökéletesítse. Csak sajnos, kissé nagyot hall.

- Jó hogy az ilyen tulajdonságok nem mindig öröklődnek a rokonságban, - feleltem én. - A veszedelem persze közlelről fenyeget. Állítólag rendszerint úgy kezdődik, hogy az illető megérti ugyan a szavakat, de nem az értelmüket.

Kaja most elnevette magát és én elvörösödtem a haragtól. Azt hiszi, segítenie kell nekem? Visszautasítottam a támogatását.

- Mért nevet? - kérdeztem.

- Nem érné be azzal, hogy az emberek kérdéseit kutatja, nem pedig a nevetésüket is? - felelt ő hűvösen.

Jól van, gondoltam, tehát ketten vannak ellenségek. Azonban hallgattam és magam elé néztem. Mért is ütöttem rá a kezére, amely felém kínálkozott? - gondoltam. Mért gyanítok ellenséget ott, ahol az élet ártalmatlan társai vannak? De hát azt akarod, Kaja, hogy alul maradjak? Azt akarod, hogy közömbös emberek szeme előtt látható legyen szörnyű tehetetlenségem, mint ahogy nyilvánvaló lett a te szerelmed szeme előtt? Nem tudod-e, hogy gonosz vagyok, mert szégyellem jószágomat, büszke vagyok féltékenységből és kemény vagyok amiatti félelemből, hogy osztoznom kell a legnemesebb dolgon?

Egyszerre aztán nevetni tudtam volna és kezet tudtam volna nyújtani mindkettőjüknek. Eberhard úgy nézett ki, mintha el is fogadná. Vidám nemtörődőséggel nézett engem, nyilvánvaló volt, hogy magaviseletemen némileg megütődött, okos arcán árnyéka sem látszott annak, hogy becsvágya volna helytállni velem szemben vagy hogy félne attól, hogy ő marad alul. Nem kérdezett többet, mert látszott rajtam, hogy nem szívesen felelek és különben is olyan pompás az élet és a dolgai és Kaja oly szép köztük. Kajával beszélgetett, mintha én ott se volnék. Nagy keze az asztalon feküdt. Megmértem a távolságot e kéz és Kaja közt. Ami az én szerelmemnek horizonttávolságnak látszott, az ennek a kéznek egy pillanatnyi mozdulatra elérhető volt.

Eberhard odatartotta elém a cigarettatárcáját.

- Dohányzik? - kérdezte barátságosan.

Köszönet nélkül elutasítottam.

- De kérem, vegyen belőle, - kért ő szívélyesen. - Hiszen ön dohányzik, Kaja beszélte, hogy a strandon elpusztította egész dohánykészletét. Vagy talán többet mondtam a kelleténél?

Ránéztem és ezt feleltem:

- Nem. Ön pontosan annyit mondott, amennyit tudatni akart velem.

- Hogy-hogy? Tehát most nem dohányzik?

A tekintetem Kajára fordult. Hirtelen nagy, mély nyugalom járt át és át. A szemem Kaja arcvonásaiban sem látott egyebet, csak egy megfontoltan gyanútlan, egyenletesen ártatlan mosolyt, a szája kissé nyitva volt és ő mintha olyasvalamire gondolt volna, ami nem tartozik össze a mi beszédünkkel. Talán Mimsey néni halk háttérbe vonulására, minden részletnek erre a gyöngéd figyelemrevételére, amit az öreg kisasszony olyan meghatóan mutatott ki és ami rejtegetni akarta a mi cselekvésünktől és beszédünktől való különállását.

Most Kaja rám nézett és ezt mondta:

- Holnap szeretnék veled találkozni, ha akarod, talán a strandon, úgy mint máskor?

- Ha szabad egy szivart kérnem, - mondtam én könnyedén szomszédomnak. - Nagyon megköszönném. Szívesen elfogadom útravalónak.

- Kérem, - mondta Eberhard barátságosan. - De nem olyan könnyű szivar ám, mint ahogy talán hiszi.

* * *

Az életem kínokkal teljes volt és a bizakodás és szenvedés vándor szellemei váltogatták egymást, felhők vonultak a hold fölött, amely csak ritkán vetette tiszta fényét a kamrámba. A szél rázta az ablakomat, amely félig nyitva volt és én hallottam a tenger zúgását. A közel és távol olyanok voltak, mint valami alakok, melyek hozzám tolakodtak, és messze eltávolodtak. Hol álomért viaskodtam, hol erőért, de mind a kettő elkerült és az éj zajai lázhangokká lettek és mélyen bensőmben hallható hangokká alakultak. Mit valljak meg, hogy békét hagyj nekem?

Csak a földeregő napfény vigasztalt meg, de nem keltem fel, mert féltem a hosszú reggeli óráktól és a várakozás elerőtlenítő ingadozásaitól. Az álomra gondoltam, nehéz, édes érkezése, az elmerülés jótéteményére. A fák csaknem sötét koronái alatt hűvös van, nagy messzeség és céltalan sehova-sem-jutás. A gondolatok nem jönnek a saját elmélkedésünk tudatos mélyeiből, hanem mint tarka, hangtalan madarak lebegnek a mezők békéjén át. Hol az egyik, hol a másik száll le a vállunkra és figyel a lélekző száj mosolyára. Gondoskodás van köröskörül rólam és rólad, senkinek sem kell a cselekvésben elfáradni, messze mögöttünk, a fák mögött a ködfoszlány, ez az elmúlt nap.

Végre hallottam Hant a házban tenni-venni, a vödörök csörögtek, a leány a kútra ment. Megyek és segítek neki, gondoltam és fekvé maradtam és kísértem őt a gondolataimban. Együtt forgattuk fölfelé a vödört, amely lenn a kút mélyének sötétjében kiadta fölösleg vizét. Hannak az inge fölött csak a tarka, durva szoknya volt és mikor a kar mellett forgattuk a fogantyút, a leány lehajolt kissé és én a vállára igazítottam az átalvető rudat, a két vödör fölemelkedett vele és ő lassan bement a házba. Nem, nem beszéltünk. Han még hallgatagabb volt, mint máskor.

Mikor a házból kiléptem, még látni lehetett a holdat. A tenger fölött a horizont halvány, barnászörös volt, ami örvendezővé tette a várakozást. Messze, szélesen és üresen terült el a kivilágosodott parti világ. Arra a napra gondoltam, melyet akkor láttam kelni, mikor Kaját először öleltem meg. Végre a nap piroosan merült föl a tengerből, de sugarainak hatalmas túlságosan nagy volt álmatlan érzékeimre, a fényük elkábított és én elaludtam.

Egy álomkép vonult át ezen a könnyű, éber álmon. Láttam Kaját meztelenül futni a strandon a nedves homokon át, közvetlenül a hullámverés mellett, amely úgy teregette eléje hab-tavait, mint valami szőnyeget. Kaja vadul és esztelenül futott a vágató szél ellenében, amelyben kibontott haja úgy lobogott, mint egy nagy sárga zászló. Kissé ügyetlenül futott és én úgy éreztem, mintha vidám rövid kiáltásokat hallatva, mint a sirályok a feje fölött. Gyönyör és fájdalom és üdvösség volt egyszerre, ami kergette, amíg végre magasra emelt karokkal belevetette magát a homokba és kicsire zsugorodva, sajátságos fehérén maradt fekvé a messze strandon.

Alighanem közvetlenül amellet a hely mellett feküdtem le aludni, melyet Kaja mondott nekem, mert az ő hangja riasztott fel. Ébredező szemembe vetett tekintete elárulta nekem, hogy nézte az alvó arcomat. Olyan fényt láttam meg a szemében, amellyel még sohasem találkoztam. Fájdalmas várakozás volt benne, mintha a szája anyai szót mondott volna ki.

- Itt aludtál? - kérdezte tőlem.
- Hadd megyek a vízbe, hiszen még alszom.
- De csak nem itt egész éjjel?
- Nem, Kaja, nem, pompásan aludtam az ágyamban.
- Maradj, most nem fogunk fürdeni.

Körülnézett.

- Kaja, sokat álmodtam rólad, különös dolgokat. Mi mindent tudtam meg rólad: milyen naiv vagy és egyúttal milyen ravasz, okos és együgyű, vigyázatlan és alattomos, őszinte és tettető.

Gyorsan beszéltem és csak úgy nagyjából, mintha csak ezután akarnék arra rákerülni, ami igazán foglalkoztatott.

Kaja nagyot nézett rám, figyelmes szemmel:

- Tedd még hozzá, hogy szűz és ringyó. Én rám nézve minden egy egésszé fog egyesülni, ami neked az álmodban, amint mondtad, olyan önkényesen összetettnek tűnt fel, mert boldog vagyok. Látod, gyakran azt hiszem, - folytatta - az emberek elfelejtettek élni, azt hiszik, csak akkor szabad élniük az életet, ha előbb elrendezték. E miatt hagyják az ifjúságot szürke vesződségükben elmúlni. Gyöngék, semmi más.

Halkan nevetett maga elé.

- Alapjában véve mégis csak azért építik a sorompóikat, mert félnek az élet igazságától. Megengedem, nekik szükségük van rájuk, de engem hagyj békében.

- Ha csak ez volna az erkölcs, akkor már rég összeomlott volna, - mondtam én. - Az erkölcsnek mély kapcsolata van az ember értékével.

- Mért beszélsz ma ezekről a dolgokról? Menj és beszéld ezt a férfiaknak. Én nő vagyok. Nem érzem magamat a közösségekhez tartozónak és amíg nem támasztok veletek szemben követeléseket, addig nem követek el bűnt, ha nyugodtan élek a kedvem szerint. Hát kövezzetek meg! Megengedem, hogy megöljete, de további engedményeket tenni nincs szándékomban.

Búzavirágot szedett és tépdeste a szárait, hogy megrövidítse őket.

- Mért mondod ezt olyan keményen és csúnyán, Kaja? Minderről nincsen szó, ha egyszer meg akarsz hallgatni. Tudod te, mit csinálsz, ha az erkölcsön kívüli álláspontra állsz?... Bocsáss meg, ha megbántottalak...

- Azt kérde, hogy mit teszek? Azt teszem, ami vagyok.

Végigsimította a haját a kezével és kutatóan ráncolta a szemöldökét.

- Oh, Kaja, hát te még mindig azt hiszed, hogy én meg akarlak változtatni, vagy javítani. Én szeretlek.

- Milyen borzasztó dolog!

Félig tréfásan, félig elfogultan kutatta alig akart szavának a hatását, készen arra, hogy enyhítse.

- Igen, Kaja, ez borzasztó. Mit tud a te szíved róla! Meg kell, hogy hallgass, mert én nem tudok hallgatni és beszélnem kell, de nem abban a reményben beszélek, hogy téged befolyásoljak. Tudom, ki vagy, de azt is tudom, ki vagyok én.

Gondolataimban hozzáfűztem: ostoba vagyok, ostoba.

- Mondd meg hát mindjárt, ki vagyok én, - felelt Kaja - tedd hozzá, hogy boldog volnál, ha meg tudnál vetni.

- Okos vagy, mint a tűz.

- Hát a tűz okos?

- A maga módja szerint. Aki a tüzet imádja, nem tud semmit a szerelemről.

- Hát nem világít?

- Igen, de válogatás nélkül elemésztí, amire nyugtalan létében szüksége van. Akárcsak te, «megért» mindent, amire szüksége van és mindent, ami útjában áll.

- Micsoda furcsa gondolatokat csinálsz te magadnak, - mondta ő, egy pillanatra gyermekesen megütődve. - Veszedelemes ember vagy, elrablod a természettől a nyugalmát.

- Igen, Kaja, az én természetemet is, amíg az értelmét megértem. Ember vagyok, semmi más. Hát azt hiszed, azért vádollok, hogy magamat védjem vagy hogy jogomhoz jussak? Nem, nem, fordítva áll a dolog és úgy is lesz utolsó lehelletemig, én lekicsinyítem magamat, hogy igazoljam magamat. Ne legyen más vélemény rólam, minthogy itt nem találtam nyugalmat és hogy sohasem elégedtem meg semmivel. Az ilyen fellázadásban a mulandónak csaló állandósága ellen kezdődik az emberi öntudat, ebben kelti fel az Isten a szerelem hatását. Az örök búcsú irigység nélküli pillantását vettem azoknak az életkörüre, akik harc nélkül és elégtelen kevéssel beérik. Ha lesz az életben halálos ellenségem, akkor nem lesz más, mint ezeknek nyugalma, ha valaha le fogok valamit rombolni, az ő nyugalmaukat rombolom le, ha vár rám harc, akkor ez az ő istenük elleni harc lesz, aki a házaikat őrzi és szellemüket megöli. Egy borzalmas hatalom lesz az oldalamon, mennyei seregekhez hasonló, ez a fiatalság...

Ijedten hallgattam el. Kaja olyan tekintettel nézett rám, mely mélyen belém hatolt. Nem tudom leírni ezt a tekintetet. A szívem vérzett tőle, mert szent idegességgel tele helyeslést és közösség-érzet nélkül való búcsút éreztem ki belőle. Ő azonban ezt nem tudta és így szólt:

- Úgy beszélsz hozzám, mint egy ellenséghez. Hiszen egyedül vagyunk.

- Mért mondod ezt?

- Csak úgy... hiszen én is meghallgattalak. De hát az Isten vagy a szerelem, amint mondod, nem nyugalom-e? Hogy akarsz hozzá jutni?

- Ő fog hozzám jutni, Kaja, hozzám fog jutni, hozzám...

A szomorúság fátyola hullott a homlokára s ez fájt nekem, mintha a reményem jóvátehetetlen volna és örök bűn.

- Boldog volnék a te módod szerint, Kaja, ha meg tudnád vetni és úgy tudnád elfogadni és élvezni, mint ahogy kívánod, hogy elfogadjanak és élvezzenek. De ezt nem birom. Csak akkor hiszek, ha odaadom magamat. Lásd, magamat akár el is vethetem mámorodban, de a szerelmemet nem. Hangos panasszal áll fel a lényed előtt. Ah, milyen szegény vagy, ha azt hiszed, hogy én a külső illedelmet vagy korlátozást nélkülözöm benned. Én csak egyet keresek nálad, a soha ki nem mondhatót. Ez nem a bizodalom, nem a nyugalom, nem az otthon, mindez túlkevés, nincs rá szó. A lényeg hallgat és tud... el kell mennem, Kaja.

- Ha ez azonban úgy van - mondta Kaja tünődve, utolsó szavaimat hallatlanná téve, - akkor a te elfogadásodnak nem volna szabad függni az én erényemtől vagy bűnömtől.

- Milyen igazat mondasz! Nem az én elfogadásom, hanem az odaadásom függ tőle. Nem az a boldogság, melyről te beszélsz és amelyet gazdagon és üdvöt adóan osztogatsz, nem az a boldogság, amely te vagy, hanem egy más boldogság, amely egyúttal én vagyok és amelyet keresek, - hit a neve. Te gyásszal és nyugtalansággal töltesz el, szenvedő, forró vágyakozással valami örökre maradandó után.

Nyugtalanul és haragosan nézett rám.

- Most még csak házassági ajánlatot tégy, - kiáltott türelmetlenül.

- Igazad van, - mondtam és megmerevedtem. Ebben a pillanatban megértettem, hogy az egyik ember meg tudja ölni a másikat. Egyidejűleg azonban olyan hatalmasnak éreztem a szerelmemet ez iránt a leány iránt, hogy oda tudtam volna adni a távoli kék hegyeket, mint valami lim-

lomot, keresztre tudtam volna feszíteni Istent, ennek a bájos, édes lénynek az érintéseért, amely meztelen vállán és szőke hajának omlásán csillogott. Csakhogy sem a hegyek, sem ez a gyönyörű fény nem tér ki előlünk a mi parancsunkra tavasszal.

Reszketve és mély félelemmel éreztem, hogy soha másképp nem leszek ura ennek a világnak, mintha teljesen végig szenvedem.

Elhagytam Kaját és a könnyedén elfátyolozott napfényben a falu felé indultam. A sirályok röpködtek a hullámok fölött és a horizont a víz felett gyöngéd köd-kékségben olvadt össze az éggel, a messzeségben a tenger és ég egy volt, nem úgy, ahogy éjjel a dolgok összeolvadnak és átmennek egymásba, hanem a fényben, olyan ragyogásban, amely nem kápráztatott. Olyan vagyok - gondoltam magamban, - mint az az együgyű gyermek, amely nyugtalanul vándorolt, hogy megtalálja azt a helyet, ahol az ég kupolája érinti a földet.

Nem tudtam többé, hogy az ég és föld különválásában van a vigasztalás, nem pedig a keveredésükben. Milyen messze eltávolodott tőlem Aszja, mint egy álom. Próbáltam ő rá gondolni, de elsiklott előlem, komolyan, mosoly nélkül.

Fontos volt nekem, hogy meggyőzzem magamat, hogy a keserűségem onnan származik, hogy Aszját elvesztettem, de tudtam a lelkem titkos mélyeiben, hogy csak azért kesergek, mert most napok fognak múlni, amelyekben nem fogom látni Kaját és hogy ő nem lesz egyedül.

Tekintetemet a fehér nyári felhőkre függesztettem, amelyek a tájék földöve fölött, a kékben a tenger felé vándoroltak, de a keserűség, amely kínozott, nem engedte magát tévútra vezetni a nagy égi vándorok napfényes útjain. És a fájdalomtól vakon és támolyogva ezt gondoltam: Kell valaminek lenni, kell valaminek történnie, miért kínoz ilyen nagyon túlságos boldogságom? Szeretném megfogni és ideszögezni, örök alakot szeretnék neki adni, Isten szívére szeretném tenni és hinni szeretném, kétség és kín nélkül. Hinni szeretném úgy, ahogy a víz rohan a völgybe, vagy ahogy a fény ragyog, azonos szeretnék lenni vele, különválás nélkül. Ah, mennyit ér az olyan boldogság, mint az enyém, amely bennem vagy nálam van, amelyről azt mondom: én és a boldogságom! Én akarok e boldogság lenni, egészen az akarok lenni. Nem szabad olyan hatalomnak lenni sem égen, sem földön, amely megtapinthatná vagy megsérthetné, Istenné kell lennem szerelmi boldogságom kedvéért, különben meghalok az elégedetlenségtől és szomorúságtól.

Így gondolkoztam azokban a napokban, gondolkoztam és éreztem, mint a tavaszi napokon, mikor a nap ragyog és egyúttal meleg eső is esik, amelyekben a szántóföld olvad és csirázik, amelyekben a hegyek forrásai megzavarosodnak a völgyben és a reggeli nap felolvad a ködben, amelyekben szent túláradással számtalan virág kipattan és lehanyatlik, ha nem volt arra rendeltetve, hogy gyümölcsöt teremjen.

Ma már tudom, hogy a vér és a lélek tavaszának abban a szende bizonytalanságban kell eltelnie, amely türelmetlenséggel és csillapíthatatlan vággyal tölt el minket és hogy kínjai és üdvössége nem egyebek, mint sejtelve annak a válaszütnak, amelyre valamennyien eljutunk. Az erdő öle, az anya meleg keble, a fogamzás sötét birodalmához való tartozásunkról szóló álmunk édessége harcban áll a lélek visszfényével, az atyával, akihez hivatva vagyunk, amíg a mulandó és az elmulthatatlan mint ég és föld nyílnak meg lelkünk szemei előtt. Ez a válaszütné, búcsúzásnak órája az anyától, hogy feltaláljunk az atyához.

Amit az anya ígért nekünk, az nem teljesedhetik be gyermeki fogalmunk szerint; Mária remény nélkül sír a kereszt alatt és nem ismeri fel újra feltámadott fiát. A fiú követelése azonban nagy lett bennünk, nem kívánczik többé az után, hogy helyt álljon a mulandóban, amelynek szépsége csak hasonlata az igazságnak. De mennél kevésbé válik be a magas követelmény a mulandóban, - ah, vajha ez az igazság belevésődnék minden szívbe! annál hatalmasabban virágzik a fénye a világ fölött. Mivel a világban nem történhetett úgy, ahogy

én kívántam, azért követelek háromszorosat és százszorosat! És csodálatos! Mikor én nem nyugszom és szent buzgalommal elhatalmasodok, felém ragyog a mulandó jelenségek szép világa, mintha ezt mondaná: Hát nem teljesedtem be csak azért, mivel te belőlem származva és hozzám vonzódva nem hagytál fel a követeléssel?

* * *

Mikor néhány nap múlva, melyet Lüdersennel és Hannal töltöttem el, éjjel belopóztam a vízi kastély kertjébe - alig voltam már ember, - hangokat hallottam Kaja szobájában. Mimsey néni basszus hangja mélyebb lett, gondoltam és elhatároztam, hogy várni fogok, míg odafönn csönd lesz. A bokrok nedvesek voltak az esőtől és a jávorfáról is csöpögött rám, a nyári éjjel hűvössége tele volt illatokkal és minden illat az élet egy anyai szelidséggel tele titkát rejtette magában. A virágok már lehullottak, de az illatuk még ott lebegett a növények növekvő gyümölcsein, mint reménnyel és sorssal teli emlék.

Kaja halk nevetése mint a lidércfény hullott le rám a nedvesen csillogó levelekről, de erre a hangra borzongó fájás jött rám és mint a jég rakódott le szívem körül. Úgy éreztem, mintha ez a megnevezhetetlen, reszkető nevetés nem a száján és szemén át tört volna elő a lelkéből, hanem úgy támadt volna, mint egy szikrázás meztelen testéből, amelynek borzalmas módon kiszolgáltatva kellett lenni. Mint izzó éles vágás hatolt át tagjaimon és megakasztotta a vérem körforgását, mintha üvegszilánkok és szikrák miatt akadozna az érverésem.

Még az érzékek legnagyobb ébersége is összetévesztheti a fájdalom kiáltását az ujjongással, a felmagasztosulás sóhaját a gyalázat nyögésével, az igent a nemmel, ha életről-halálról van szó, de a szerelem füle tévedés nélkül ismeri fel az éjjel csendjében vagy a vásár forgatagában azt az egyetlent, azt a megfoghatatlan és mégis nagyon is világos vibrálást egy nő leheltetésében, akinek érzékeit a bujaság szentségtelen tüze gyújtotta meg.

Aztán pedig hallottam egy férfi gyöngéd, kérő hangját, azt a mély, dallamos zengést, amely a másik férfi fülének úgy hangzik, mint az élet legkínosabb hangjainak egyike és amelyet önmagán sem tudna elviselni, ha egyszer öntudatosan hallaná. Emlékszem, hogy a könnyelmű mulatozás egy elvesztegetett éjszakája sokkal ezután összehozott az életben egy lánnyal, akinek órára szóló olcsó kegyéért esengtem egy könnyű részegség felületességében és akinek válla fölött egy rövid pillanatra megpillantottam egy tükörben a saját arcomat. Kővé meredtem ezektől az arcvonásoktól és mint valami kisérteties halálos ellenség elől menekültem ki az éjszakába.

De sajátságos, túlságos világosak, túlságosan igazak voltak-e ezek a hangok, semhogy az öntudatomban megérthettem volna őket? Van-e a kedélynek észrevevőképessége, amely gyorsabb az érzékeknél és időnkint részesei vagyunk-e egyazon sorsnak, mielőtt érne bennünket? Világ-alatti, sajátságos nevetés jött rám, borzalmas közömbösség nevetése, ítéletben gazdag, igazságos és részvételtjes. Szegény kicsi Kaja, nevettem magamban, hát most a karmaiban tart és ráz, szegény elveszett teremtes te, eltévelyedésed tarka édességében? És e belsőmben lefolyó történéssel együtt hirtelen mintegy jóindulatú szolgálatkészség ébredt föl bennem: te embertestvérem odafenn, te kedves akárki.

Aztán a történés csöndes, borzalmas szelleme az elmélkedés más szférájába emelt: egy fickó van nála, egy férfi az ágyában, titokban éjjel, mint egy cseléd, mint... mint ahogy valamikor engem odavett. Hát nem voltam én is ilyen szolgája szórakozásának? És most kisértet ül a mellemen és próbálja nekem egy nyomorúságos ítélkezés vigaszmozdsáit odadobni. De hát hova fordulhatnék? Ezen a tehetetlenségen éreztem, hogy egyedül vagyok a földön, jobban, mélyebben és tapasztaltabban, mint bármikor azelőtt, de nem kívántam még ennek a bizonyosságnak az ürességében sem menekülni, hanem elkezdtem halkán egy dalt füttyülni, amelyet az iskolában kellett énekelnünk.

Sajátságos csend lett fölöttem, aztán látható lett a két keze egy embernek, aki a szobában meghajolt és lassan és halkán behúzta a két ablakszárnyat. Üvegfal keletkezett köztem és Kaja közt, örökre.

Aki sötét éjjel viharban ment át egy erdőn, kevés részletet tarthat meg az emlékezetében, mert a képek előre nem látottan változnak és a villámok csapásai új, de az előzőtől alig megkülönböztethető képét idézik elő a természetnek. A vakítón, bengáli zöldben fellobbanó erdei vadon, a démonoktól felzaklatott és kigyulladt világarc ez, amelynek képe a lezuhogó víz áradatában és a mennydörgés kábító recsegésében vadul el. Az új benyomás oly gyorsan következik a még alig felfogottra, hogy a lelkünkben elvitatják egymástól a jogukat és összeolvadnak a borzalom, félelem, meghatottság és áhitat összbenyomásává. Marad ugyan itt egy átvilágított vízroham, ott egy feltornyosuló és vadul hajszott fa koronája az emlékezetünkben, de mindez túlságos erősen hat ránk, túlságos tehetetlenül vagyunk az elemek közé benőve, semhogy szemlélőik és megítélőik lehessünk.

Így tehát keveset tudok az éjjeli órákról, melyek Kaja ablaka alatti élményre következtek. Már derengett a reggel, mikor az ablakomon bemásztam. A bizonytalan világításban láttam, hogy Han fölkel a földről és reszketve áll előttem.

- Kedves... - mondta mintegy álomban és reszketve elhallgatott.

Mit keres Han ilyenkor az én szobámban? - gondoltam. Han a társa egy halásznak a tengeren, a tengeren, amelynél én tartózkodom, a világakarát egy vagy más okánál fogva, amely bennem működik.

- Eredj Han aludni.

Han összekulcsolta a kezét és tördelte, meghajolva a térdén.

- Reggel lesz, kicsi Han. Látni a reggeli fényt a fejedén, csillog tőle.

- Igen, - mondta engedelmesen és aztán akadozva:

- Szomorú vagy...

- Igen, Han, szomorú vagyok, bizony, nagyon szomorú. Az ember néha szomorú is lesz, ezért vagy azért, ember, ahogy jön.

- Ott van kenyér és tej - mondta Han tehetetlenül, - egyél hát, erősítsd magadat, félek, de nem tudom, mért.

Így állt ott, megvilágítva és valószínűtlenül, egy halvány fényfolt az üres reggeli órában a derengő szobában. Ránéztem és hallgattam a szavait és a szememből kifolyt a könny az arcomra és lecsöpögött a földre a csendben, úgy hogy hallottam.

Mikor reggel felébredtem, a nap már magasan állt az égen. A sugari rézsút hullottak ablakomról és súrolták a ház falát, amelyen tarka babvirágok virítottak. Az egyik virág úgy ült egy mozgó indán, mint egy kis tűz-pillangó és hintázott az ég mély kékjében. A kertben Lüdersen hangja hallatszott és elnémult s kívül újra a nyár nagy csendje uralkodott.

A tengerhez mentem és megmosakodtam. A csónakot újonnan bekátrányozták és olyan erős szaga volt, hogy a lehellete úgy rohant meg, mint egy tűzhullám. A víz alig hallhatóan sutogott, a hullámok lomhán és kicsinyen futottak egymás után, alacsonyan és vonakodva, mintha a fényáradat álmosá tette volna őket. Odanéztem a vízi kastély felé és messziről két csinos alakot pillantottam meg a parton. Kaja piros sapkája fénylett és e mögött a pompás, finom, messze kis strandi alak mögött a messzeség világoskék és elmosódó volt, mint egy végnélküli álmövölgy.

Visszamentem a házba és hívtam Hant, aki a kertben dolgozott.

- Az éjjel - bocsáss meg, - mondta ő mikor belépett. - Csak azt akartam, hogy...
- Van pénzed, Han?
- Pénzem?
- Felelj.
- Nem sok van a kezemben, néhány márka a szekrényben.
- És másutt?
- A városban van a takarékpénztárban több mint száz tallérom.
- Add ide a takarékkönyvet.

A szeme földerült, mintha a nap besütne a szobába.

- Ah, - sóhajtott és boldog mosollyal szorította a mellére a kerti földtől durva kezét. - Mindjárt, azonnal, de nem megy el azalatt?

A földre néztem, amíg Han odavolt és odaadta a vékony füzetet, amely egy újságba gondosan be volt csomagolva és szalaggal volt átkötve.

- Visszajössz? - kérdezte.

Bólintottam, fogtam a könyvet és elmentem.

Csaknem két órai út volt a városig, gyepek között vezetett az érésben levő rozsföldeken, itt-ott erdőn is át. Láttam derekasan dolgozó szélmalmokat és hallottam a sárgarigók hangjait. A barmok mindenütt künn legeltek. Útközben azt mondtam magamban, hogy nem lett volna szabad elvenni Han megtakarított pénzét, de hát honnan szerezhettem volna máshonnan a pénzt, hogy keresztülvigyem a tervet, amely úgy hatalmába ejtett, mintha egy idegen, tarka madár szállna le egy parasztház szérújén az itthoni madarak közé? Nem tudtam, komolyan vettem-e a tervemet, mint ahogy általában nem igen tudtam, mit csinálók és egy gonosztettet ép oly könnyen és meggondolatlanul tudtam volna elkövetni, mint egy jótettet. Sorsom kegyes rendelése találtatta meg velem ezen a napon ezt az utat, messze gyalázatom és fájdalom színhelyétől, egy ostoba és együgyű vállalkozást idézett elém mint menekülést és megsebzett reményem szegény, nevetséges tetterejének varázsában tartott, hogy így megóvjon egy gonosztettől, amely romlásomra lehetett volna.

Mikor a városba értem, fölvettem a takarékpénztárban a pénzt, ruhát, fehérneműt és cipőt vettem magamnak, mindent, amire szükségem volt, hogy külső megjelenésem szerint olyan osztályba emelkedjem, amelynek tekintélye, hogy rajtam észrevehető lett, olyan fontosnak tűnt fel, mint az életem. Megijedtem, mikor most megpillantottam magamat egy tükörben és megemeltem a kalapomat. Most már nem hiányzott nekem semmi, még egy pár keztyűm is volt és cifra fogantyújú botom. Dél felé egy régi kőkútnál ültem a piactéren, a templom árnyékában és egyszerre észrevettem, hogy sírok. Ezen nevetnem kellett és igyekeztem könnyeim ez állapotát elleplezni, amely kínosnak tűnt fel előttem, magamon, az idegenen. Legjobban szerettem volna erről az esetről a járókelőkkel komoly, kikerekített mondatokban beszélgetni és bizonyára módját tudtam volna ejteni, hogy kellő világításba helyezzem magamat, mint valami rám bízott védencet, akihez néminemű részvét fűz. Meghallgattak volna, ebben biztos voltam, mert ki tagadná meg egy jól öltözött fiatalembertől azt a felületes figyelmet, mellyel az udvariasság előír, ha illendően tud beszélni?

Én azonban csak arra törekedtem, hogy elrejtsem, ami velem történt és derült arcot mutassak. Hazamenet megijesztett az út pora, mert féltettem a cipőmet. Levettem, hogy kiméljem, különben is szorított. Négy óra tájban lehetett, mikor visszaértem Lüdersen halászkunyhójába. Az öreg halászni volt a tengeren és Han fogadott engem az ajtóban.

- Oh, Istenem, - kiáltott, - igen, igen!

Ujjongva csapta össze a kezeit és nem mert már tegezni.

- Hát most jókedvű? - kérdezte akadozva és lesütötte a szemét, hogy el ne árulja, milyen boldog.

A reménye azonban kínos volt nekem, megrémültem a megelégedés egy bennem kicsirázó lehetőségétől, féltem Han helyeslésétől és örömétől és borzadtam attól, hogy a viszony egy szikrája lobbant fel bennem, mintha az élet valami barátságos szelleme hívna vissza és mintha a kevéssel beérés árnyékában még volnának helyei az életnek. De már egyetlen gondolat, mely önmagamhoz vezethetett volna, kegyetlenül megrendített, mert titkos bizonyosság mélységeibe vezetett, amely engem lassankint elemésztett. Nem szabad gondolkodnom - gondoltam, mert arról van szó, hogy megmentsem azt, ami nekem egyetlen. És egyszerre megremegtem a haragtól e miatt a boldogság miatt, amelynek kedvéért meg kellene ölnöm a gondolataimat.

Visszaadtam Hannak a pénzt, amire nem volt szükségem. Ő nagyon megijedt, mert most, hogy a szemével látta, sokkal többnek tűnt fel, mint mikor osztatlanul, az elképzelésében volt. Az elszomorodás öntudatlan mosolyával a készség miatt, mellyel visszaadtam, eltette a pénzt, mintha azt mondaná: félreteszem a számodra. Nem volt többé az övé és senkinek sem volt szabad az örömét rontani.

Ha most, le akarva őket írni, az élményekre gondolok, melyek ezután következtek, akkor úgy érzem magamat, mintha én, aki itt írok most, ugyanaz lennék, aki egyszer mellettem lépkedett, mikor a vízi kastély felé mentem, de nem az, aki mindezt átélte. Mert nem voltam egységes magammal, amilyenek vagyunk, mikor egyszerűen, öntudatlanul és vidám szívvel élünk, hanem mintegy ki voltam űzve magamból és gúnyos szemmel néztem magamat, amint ott lépkedek. Még ma is látom magamat, amint lépkedek, de a szemem nem gúnyolódik többé. Jó azoknak, akikben az emléktől szabadság támad, nem pedig keserűség, megértés és nem megbánás. Csak a szenvedélynek van ez az emlékezés fenntartva. Csak igazi forróságból és könnyekből támad fel bennünk a múlt életformája, amely nem szégyenít meg minket soha, mert a növekvésünket és létünk törvényét ismerjük meg benne.

A fájdalommal azonban másképp jártam, mint az emberekkel, akiket ismerek és akiket gyakran irigyeltem azért, hogy egészen oda tudják magukat adni a fájdalomuknak. Nehezen veszíthetnek és könnyen felejtene, én ellenben könnyen veszítek és nehezen felejték. Mire lehet ez fontos? Mondjátok meg azt nekem és magatoknak, mert én nem akarok róla beszélni. A késői középkor egy szép festményén láttam egyszer egy embert, aki karóhoz volt kötve és a teste tele volt tűzdelve nyilakkal. Élt és a nyugodt szeme mintha nézte volna a kínozót. Úgy éreztem, mintha ki kellene húznom a nyilakat a testéből, hogy a kiomló vér megváltást szerezzen neki, de tudtam, hogy a szeme akkor behúnyódna. Ezért nem akartam megtenni, gondolataimban, mert forrón irigyeltem azért, amit látott.

Így mentem végig a tétova lélek ködruhájában a strandon, amelyet jól ismertem. A régi hajóroncs fekete bordái kimeredtek a homokból és messze a dombokon felismertem, mikor már közvetlenül a vízi kastély kertjénél voltam, Kaja ottelejtett festőállványát, egy csinos kis jószágot. Azt határoztam, hogy a kert felől megyek be a kastélyba, mivel itt a nagy, elvadult bokrok még egy darabig megóvnak.

Alig léptem be az árnyékba, mikor hallottam Kaja hangját és megállottam. Megpillantottam őt Eberharddal egy bükkfa alatt, melynek törzse paddal volt körülvéve. Ezen a padon ültem megérkezésem napján Mimsey nénivel. Okkervörös selyembatisztból való könnyű, világos ruhájában volt, haja csak könnyedén volt egy nedves kontyba, mélyen a vállai közt befonva. Nyilvánvalóan a fürdésből jött, mert mezítláb volt és a piros sapkáját a kezében tartotta.

Melegség és nyári levegő burkolta be sajátságosan a testét, ruhájának világos színe összeszövődött a napfénnel, amely aranyfoltokban hullott a levelek között és testének karcsú teltsége födetlennek látszott, olyan észrevehető és érezhető volt az összes érzékek számára, melyeknek a szem csak szegényes, csalóka segítséget tudott nyújtani. Éreztem az illatát és hallottam a vére lüktetését, ízleltem ennek a testnek a halvány árnyait és úgy ittam az arcvonásainak kifejezését, mint a bort.

- Csak az kéne még, húgocskám! - kiáltott Eberhard gonosz, kissé elfátyolozott hangon. - Nem vagyok a bolondod és a tréfáid nem tetszenek nekem. Minek tartasz engem? Hol voltál?

Szétfeszített lábakkal állott, olyan tartásban, amelyre mintha kötelezte volna a csinos lovaglóruhája, félig elfordulva és szép fejét oldalt fordítva Kaja felé, úgy hogy láttam fiatalos, merész profilját a vállán át.

Kaja feleletét nem hallottam, a szokott halk módján beszélt, inkább egész visszatartott lénye, mint szavai által érthetően és sajátságos félénken, alázatosan, de egyúttal kihívóan is. Kért valamit? A gesztusának lágy bája igéző volt, benne volt kedvességének minden bájossága és lehetetlen volt tartózkodásának megostromolhatatlan illedelmében.

- Féltreismered a helyzetedet, kicsikém, - mondta a fiatalember nyersen. - Nem azért nyitottam ki a kamrád ajtaját, hogy magamat belezárassam. Azt hiszed, a magadfajta nekem újság és imazsámolyt csinálok magamnak az ingedből? Ringyó vagy! Csak az hiányzik neked, hogy ezt megmondják, hogy végre élvezhesd a szabadságodat. Ezt akarod! És ezt...

Az utolsó szavaknál rávágott a lovaglópálcájával a vállára... másodszor, harmadszor is... Úgy állt ott, mozdulatlanul, mintha keményfából volna faragva. Lankadtan és világosan, hang nélkül és mintegy összetörve rogyott Kaja a térdeihez, átkarolta az egyiket és az ajkait erősen és forrón rátapasztotta.

- Szépem... kedvesem! - mondta hallhatóan és fölemelte tekintetét a férfir.

- Nem kell nyafogni, kicsikém, - felelte ez. - Tartsunk stílust. Állj fel! Gyere velem!

Fogta és félig vitte a karjában, olyan szorosan átölelve, hogy alig tudott menni, de a férfinak úgylátszik így volt kedvére. Mintegy elnéző győző hajolt le kissé hozzá, megvetően és mohón. De bármi erőszakosnak mutatkozott előttem cselekvésben és megjelenésben a diadalának a képe, mégis kezes rabszolgájának láttam őt és megremegtem Kaja hatalmától.

- Ezt akarod! És ezt... visszhangzott a férfi szava bennem, mint ahogy a kő nekiütődése hangzik a szétrepedő üvegen.

* * *

Másnap egyedül találtam Kaját a strandon. Láttam, hogy a batyum és a botom nálam van. Órák hosszat bolyongtam a ház körül, hogy őt megtaláljam.

- Elmégy? - kérdezte.

- Igen, Kaja, elmegyek.

- Tehát tudod. Lásd, én nem szeretném...

Rám nézett. Soha, amíg élek, nem felejttem el a tekintetét.

Leültünk egy homokdombra, az én kezdésemre, mert nem tudtam már egyenesen állni.

- Bárhova kerülsz, kedves, a világ nyitva áll számodra, semmi sincs előtted elzárva. Talán viszed is valamire. Ki tudja...

- Bizony én még sokáig fogok vándorolni, Kaja. Talán örökké. Nekem nem adatott meg, hogy megelégedetten megüljek valahol és természetem miféle adományai engednék meg, hogy társaimnak barátja is legyek? Sokat beszélünk egymással és én sokat mondtam neked magamról. Most nincs bennem vágy a beszédre és bizonyára úgy is van, hogy az ember nem is mondhat önmagáról többet, mint amennyit az illető maga is érez.

- Igen, ez igaz, - vélekedett Kaja.

Borús nap volt, de az eső nem esett. A tenger ellenben erősen hullámozott és a zúgása beleszólt a beszédünkbe. Kaja mintha kissé borzongott volna, mert nyáriasan volt öltözve, a karjai födetlenek voltak, valamint a nyaka is, amely szőke haját hordta, amely most hűvösen és színesebbnek hatott és olyan nehéznek látszott, mint valami eleven kincs.

- Célod persze nincs, határozott... vagy igen?

Mosolygott, mintha elnézést kérne a kérdéseért, a szeme pedig ártatlan, mint egy gyermeké, behúnyódott és mintha sürgetés nélkül várt volna valamit.

- Mimsey néni bizonyára el akarna tőled búcsúzni. Engem megkért, hogy mondjam meg neked. Nem akarsz még egyszer megszorítani a kezét? Nagyon a szívébe foglalt téged.

- Hát tudja, hogy el akarok menni?

- Igen. Igen. Én megmondtam neki.

- Te mondtad meg neki...

- Ha valaki átmegy a falun és nyugat felé tart, szép vidékre kerül, erdők és tavak vannak rajta. Voltam ott egyszer egy... egy barátnőmmel és szép nyári napokat éltünk át. Persze mégse a tenger...

- Jól ismerem ezeket a vidékeket, Kaja. Aki olyan sokat van úton, mint én, az sok mindenfélét lát. Az ilyen helyeknek megvan a maguk saját nyugodtsága, az ember mintegy azért marad bennük, hogy összeszedje magát és felkészüljön, nem épen türelmetlenül, hanem csillapítatlan várakozással teli. Az ilyen dolgok engem nem elégitenek ki, bár néha fölkeresem őket és hasznukat veszem. A langyos, csendes vizek nem frissítenek fel és ezek alatt a fák alatt időnként úgy érzem magamat, mintha fel kellene kapaszkodnom a csúcsaikra, hogy messze körben elnézhessek fölöttük. Nem, ez nem a tenger.

- Én most gyakran vágyódom a nagy városokba, - mondta Kaja egy idő múlva. - Amint elérem a nagykorúságomat, független leszek. Itt csend van és unalom.

Egy fehér pillangó repült arra, egyidőre leereszkedett a szívós parti sás egy szálára és aztán ellebegett a tenger felé. Csakhamar eltűnt szemünk elől, amely követte. Kaja az ujjai közt forgatta a száraz homokot.

- Nem lesz hiányod semmiben, - kezdte újra egy idő múlva a beszélgetést. A szavait ismét tétova mosoly kísérte és ezáltal úgy éreztem, mintha ezzel elhessegetne valamit, a bánat egy könnyed megmozdulását. Nyilván úgy is volt, mert lassan ezt mondta:

- Sokakban talán van erő, de te benned másvalami van. Szeretnék neked erről valamit mondani, de hogy tegyem meg? Nem azért nem teszem, mert hasztalannak tartom, hanem azért, mert nem tudom. Ha el tudnál válni tőlem és azt hinni, hogy boldog vagyok... Ha ezt tudnád, milyen szép volna. Tudom, hogy nincs nyugtod addig, amíg jót nem gondolhatsz másokról. Ez a te nagy nyugtalanságod. De most már mennem kell. Isten veled, kedves.

Nem adtunk egymásnak többé kezét, hanem elfordultunk és én elmentem, anélkül, hogy hátra néztem volna.

Igen, ez volt megint a járás, mindig egyik lábad a másik elé, mintha egy esztelen gépezet taposnék. Bizonyára a földre néztem mindig, mert még ma is látom a strand homokját és aztán az út szürke pályáját magam alatt. Porvonalak és barázdák, kis kövecskék, fényfoltok és már lehullott levelek is, mivel a nyár már előrehaladt. Valamit fölhalmozok és szaporítok Kaja és magam között, gondoltam, lassanként, minden új lépéssel nagyobb lesz. Megálltam, anélkül, hogy lefékezett tekintetemet elfordítottam volna és figyeltem valamire. A természet hangjai voltak, azok a hangok, amelyeket rég megszoktunk hallatlanná tenni, a levegő vándorhangjai, a növények suttogása, rovarok zümmögése és a vér könnyű hullámozása a nyári csöndben. Itt ott egy madárhang is megszólalt. A földön vagyok, gondoltam, oh, ha a földet, az elérhetetlent, a beláthatatlant, helyezhetném közém és közéd. De ne töprengj fejem, ne dobogj szívem, a keserűség és harag, szégyen és düh borzalmas zivatarait hordjátok és nekem nem szabad felednem, nem szabad felednem!

Nem tudok visszafordulni és nem tudok feledni. Az egyik lábam tompa dobogással azt kiáltja: elfeledni, a másik azt: megfordulni! És én úgy éreztem, hogy ezeket a kiáltásokat kövek módjára kellene fölszednem, mintha egy hegy halmozódna fel belőlük a mellemben és nekem kell a terhüket cipelni. Milyen fény derengett egykor át nem egy búcsúkönyyemen, de most köröskörül egyre sötétebb és sötétebb lesz.

A világosság eloszlott, hűvös lehellet jött az erdőből, amely magába vett engem. Mélyen meghajolva mentem, a kezeim lelógtak, a lépésem nem dobogott már, mert most moha és erdei avar volt a lábam alatt, az út vonuló pályáját nem birtam többé elviselni s a végén úgy éreztem, mintha az alattam elsiető utat, amely közém és életem közé feküdt, a kezeimmel kellene tartanom, melyek Kaját tartották.

A sötét föld illata anyailag vett körül az erdő mélyében, oly hatalmasan, hogy egy fatörzsnél leroskadtam. Egész testemnek érintkezése a földdel jól esett nekem. Míg hordott a föld, úgy éreztem, mintha az út összes terhe mellém zuhant volna le a növényekre és a moha hűsítette a homlokomat, térdem, karom, mind megtámaszkodhatott, a szemem lehúnyódott.

Elaludtam a gyöngeségtől és lassankint csodálatosan kivilágosodott körülem a levegő, úgy hogy a fák és bokrok körvonalai szétfoszlottak a fényben, amely egyre tisztább lett. Ekkor Aszja lépett ki a tiszta fényből, mintha a szerelmem jönne hozzám. Lenézett rám, és mikor szeme találkozott az enyémmel, a lényem át meg átsugárzott. Aszja fölemelte a kezét és hangosan kiáltott:

- Kelj fel! Kelj fel!